

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE ÇOCUK
HAYATI

GÜLBeyAZ KÜRE
2501131236

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. NERİMAN ERSOY-HACISALİHOĞLU

İSTANBUL 2016

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Gülbeyaz KÜRE

Numarası : 2501131236

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH

Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Neriman ERSOY
HACISALİHOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 19.08.2016

Saati : 11:00

Tez Başlığı : "Çocuklara Mahsus Gazete'de Çocuk Hayatı"

A) DÜZELTME VE RED DURUMLARINDA JÜRİ ÜYELERİNİN ORTAK ÖNERİ VE GÖRÜŞLERİ:

KABUL

DÜZELTME

RED

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KARAR	ORTAK KANAAT *
1-PROF.DR.MEHMET ALİ BEYHAN			
2-DOÇ.DR.NURDAN ŞAFAK		kabul	
3-YRD.DOÇ.DR.NERİMAN ERSOY HACISALİHOĞLU		kabul	
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KARAR	
1-DOÇ.DR.NALAN TURNA			
2-YRD.DOÇ.DR.METİN ÜNVER		kabul	

B) JÜRİ ÜYELERİNİN KİŞİSEL OLUMSUZ ÖNERİ VE GÖRÜŞLERİ: **

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KİŞİSEL GÖRÜŞ
1-PROF.DR.MEHMET ALİ BEYHAN		
2-DOÇ.DR.NURDAN ŞAFAK		
3-YRD.DOÇ.DR.NERİMAN ERSOY HACISALİHOĞLU		
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	
1-DOÇ.DR.NALAN TURNA		
2-YRD.DOÇ.DR.METİN ÜNVER		

* Oybirliği durumunda "düzeltme" veya "red" kararı veren jüri üyeleri ittifak ettikleri öneri ve görüşlerini burada kendilerine ayrılan yere yazarlar.

** Oyçokluğu veya oybirliği durumunda "düzeltme" veya "red" kararı veren jüri üyeleri ittifak hali dışında kişisel öneri ve görüşlerini burada kendilerine ayrılan yere yazarlar.

Belirtilecek açıklamalar için ayrılan yerlerin yeterli olmaması durumunda formun arka yüzü veya ek bir kağıt da kullanılabilir.

ÖZ
ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE ÇOCUK HAYATI
GÜLBeyAZ KÜRE

Bu çalışmanın temel amacı II. Abdülhamid Dönemi'nde yaşayan Osmanlı çocuklarını aile, okul, sağlık, eğlence hayatı, giyim ve kuşam gibi alt başlıklar altında değerlendirerek dönemin Osmanlı çocuğunun genel hatlarıyla bir profilinin çizilmesidir. Elde edilen verilerin neticesinde, Osmanlı çocuğu kimdi? sorusunun cevabı verilmeye çalışılmış ve belli başlı genellemeler yapılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere Çocuklara Mahsus Gazete adlı çocuk dergisi bu çalışmanın en temel birincil kaynağıdır. Çalışma başka birincil ve ikincil kaynaklarla kullanılarak hazırlanmış ve okuyucunun takdirine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid Dönemi'nde Çocuk, Osmanlı Devleti'nde Çocuk, Süreli Çocuk Yayınları

ABSTRACT
CHILDREN’S LIFE IN ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE
GÜLBAYAZ KÜRE

The main aim of this study is to make a general profile about children who lived in the era of Abdülhamid The Second by evaluating with some subsidies as family, school, health, entertainment life and clothing. As a result of data which is obtained, it is made a big effort to answered the question of “Who was Ottoman children?” and certain generalizatin about them. As it is seen the name of our thesis, Çocuklara Mahsus Gazete which is a child’s magazine is the most important primary source. Moreover, this study is written by using other secondary and primary sources.

Key words: Children in Reign of Abdülhamid The Second, Children in Ottoman Empire, Children’s Magazines

ÖNSÖZ

Sosyal tarihin bir alt dalı sayılabilecek çocukluk tarihi, 1960 yılında Fransız tarihçi Philippe Aries'in "Centuries of Childhood: A Social History of Family Life" adlı kitabıyla doğmuştur. Bu kitap ilk olarak Fransızca basılmış, sonrasında İngilizceye tercüme edilmiştir. Tercümeden sonra çocukluk tarihi hem Avrupa'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde ilgi çeken bir konuya dönüşmüştür.

Türkiye'de ise çocukluk tarihi çalışmaları oyuncak müzelerinin kurulmasıyla başlamıştır denilebilir. İlk oyuncak müzesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde 1990 yılında Bekir Onur'un çabalarıyla kurulmuştur. Bu kuruluşu, 1993 yılında Tarih Vakfı'nın katkılarıyla gerçekleştirilen Toplumsal Tarihte Çocuk adlı sempozyum izlemiştir. Bir yıl sonra sempozyumda sunulan onaltı bildiri kitap haline getirilip basılmıştır. Sempozyumun düzenlenmesinde kilit rol oynayan Bekir Onur, bu kitabı Türkiye'de çocukluk tarihi üzerine yazılan ilk kitap olarak kabul etmektedir.

Anlaşıldığı üzere 1990'dan sonra çalışılmaya başlanan çocukluk tarihi ülkemizde hala bakir sayılabilecek bir alandır. Dolayısıyla bu alanla ilgili literatür de oldukça sınırlıdır. Özellikle tarihçiler istemli veyahut istemsiz bir şekilde bu alanı ihmal etmişlerdir. Bu çalışmada Osmanlı'da çocuk konusunun seçilmesinin en genel amacı, tarih disiplini içinde "çocuk"un da çalışılabilir bir konu olduğunu göstermektir. Özelde ise böyle bir konunun seçilmesinin nedeni dönemin Osmanlı çocuğunun profilini çıkarmaktır. Diğer bir söyleyişle "Osmanlı çocuğu kimdi?", "Ailesi ile ilişkisi nasıldı?", "Nasıl bir aile içinde doğmuştu?", "Nasıl bir eğitimden geçmişti?", "Hangi okullarda okumuştun?", "Sağlık problemleri nelerdi?", "Çocuklar hangi hastalıklara maruz kalmışlardı?", "Çocukların eğlence dünyası nasıldı?", "Hangi oyunları biliyorlardı?", "Osmanlı çocukları ne tür kıyafetler giymişlerdi?" gibi sorulara çalışma süresince cevap verilmeye çalışılmıştır. Böylece Osmanlı çocuğu dendiğinde zihinlerde bir çocuk tasvirinin oluşması hedeflenmiştir.

Çalışmamıza adını da veren *Çocuklara Mahsus Gazete* adlı çocuk dergisi birincil kaynaklarımız arasında en önemli kaynaktır. Bu dergi bizim çalışmamızdan evvel başka çalışmalarda da birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı bünyesinde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Felsefe ve Din Bilimleri

anabilim dalında bir, İlahiyat anabilim dalında da bir olmak üzere iki yüksek lisans tezi daha yazılmıştır. Toplamda yapılan çalışma sayısı dördür. Bu bakımından elinizdeki çalışma, Çocuklara Mahsus Gazete hakkında yapılan dördüncü çalışma olmasına rağmen tarih alanından birinin yaptığı ilk çalışmadır.

Çalışmamız giriş, üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde Çocuklara Mahsus Gazete'ye tahsis edilmiş, dergi okuyuculara etraflıca tanıtılmıştır. Derginin genel özellikleri, sayfa düzeni, görsel malzemesi, yazar kadrosu, dergide yer alan yazı türleri gibi meselelere değinilmiş, dergiden örnekler verilerek açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölümünde Osmanlı çocuğunun diğer tüm çocuklar gibi ilk sosyalleştiği kurum olan aile ele alınmıştır. Osmanlı ailesinin genel özellikleri, Osmanlı ailesi hakkında yanlış bilinenlerin neler olduğu, ailedeki çocuk sayısı, eş durumu, aile tipi, ailenin işlevleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlâveten, aile kurumunun dışında kalan kimsesiz çocuklar da çalışmamızda kendine yer bulmuştur. Aileden sonra çocuğun hayatını en fazla kuşatan kurum okullardır. Çocuğu iyi tahlil edebilmek için Sultan Abdülhamid dönemindeki okullar, okullarda verilen dersler, çocukların karşılaştıkları sınavlar, değerlendirme, tatiller, okullardaki idari personel, ders araç gereçleri, sınıf ve sınıf düzeni, dönemin eğitim anlayışı gibi pekçok konu kritik edilmiştir. İkinci bölümün sonunda ise Osmanlı çocuğunun sağlığı mevzusuna değinilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Osmanlı eğlence hayatı, bayram eğlenceleri, günlük eğlenceler, oyun kültürü, çocuk oyunları, oyuncaklar ve dönemin çocuk giysileri gibi konulara yer verilmiştir. Örneklerle dönemin çocuk eğlence hayatına ışık tutulmuştur.

Bu çalışmayı hazırlarken yanımda olan yardımını ve desteğini benden esirgemeyen herkese çok teşekkür eder ve adlarını burada zikretmek isterim. Öncelikle, istediğim konuyu çalışmamda beni teşvik eden, bu uzun süreçte sonsuz sabırla her daim yanımda olan, hiçbir sorumu cevapsız bırakmayan, yazım sürecinde yaşadığım zorlukları çözmemde yardım eden, beni yönlendiren canım hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisine saygıyla şükranlarımı sunarım.

Konuşmalarıyla tarihi bana daha da sevdiren ve tezimin yazılma sürecinde önerdiği kaynaklarla ufkumu geliştiren Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN'a, önerileriyle bana yol gösteren Doç. Dr. Nurdan şAFAK'a, tez süresince fikir alışverişinde bulunduğum Yrd. Doç. Dr. Yahya Araz'a, yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Aışenur ERDOĞAN'a, umutsuzluğa düştüğümde dahi umudunu kaybetmeyen ve beni cesaretlendiren babama, anneme ve kardeşlerime müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Yardımselikleri ve sağladıkları mkemmek ders çalışma ortamı için İSAM Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkir etmeden geçemeyeceğim. Son olarak, lisans hayatımdan beri benden maddi desteğini esirgemeyen Türkiye'nin en saygın bilim kurumlarından TÜBİTAK'a teşekkir borç bilirim.

Gülbeyaz KÜRE
İstanbul-2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE

1. DERGİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	8
1.1. Şeklî Özellikleri ve Sayfa Düzeni.....	9
1.2. Görseller.....	11
1.3. Reklamlar.....	13
2. YAZAR KADROSU.....	15
2.1. Recâizade Mahmut Ekrem.....	17
2.2. Muallim Naci.....	18
2.3. İsmail Safa.....	20
2.4. Emine Semiye.....	22
2.5. Süleyman Nesip.....	23
3. YAZIN TÜRLERİ.....	23
3.1. Hikâye.....	23
3.2. Şiir.....	25
3.3. Fabl.....	26
3.4. Anı.....	27
3.5. Roman.....	28
3.6. Bilmeceler.....	29
3.7. Fıkra.....	31
3.8. Atasözleri.....	31
3.9. Haber Yazıları.....	32

İKİNCİ BÖLÜM
ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE ÇOCUK VE ÇOCUĞU ETKİLEYEN
SOSYAL KURUMLAR

1.AİLE.....	34
1.1. Osmanlı Ailesine Genel Bir Bakış.....	34
1.2. Dergide Görülen Aile Tipleri	36
1.2.1. Çekirdek Ailesi.....	36
1.2.2. Parçalanmış Aile.....	37
1.3. Çocuk ve Aile.....	39
1.4. Kimsesiz Çocuklar.....	49
2.OKULLAR.....	54
2.1. Çocuk ve Mektep	56
2.2. Mekteplerde Çocukların İdari Personel ile İlişkisi	61
2.2.1. Çocuk ve Müdür.....	61
2.2.2. Çocuk ve Öğretmen.....	62
2.2.3. Çocuk ve Mubassır.....	64
2.3. Sınıf.....	64
2.4.Çocuk ve Dersler.....	65
2.5.Ders Araç ve Gereçleri.....	74
2.6.Okula Geç Kalma/ Devamsızlık.....	75
2.7.Sınav Sistemi.....	76
2.8.Öğrenci Disiplini.....	79
2.8.1. Ödüller.....	79
2.8.2.Cezalar.....	80
2.9.Okulların Çalışma Süreleri ve Tatil Düzeni.....	81
3. ÇOCUK SAĞLIĞI.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE EĞLENCE KÜLTÜRÜ

1. EĞLENCE.....	87
1.1.Ramazan ve Bayram Eğlenceleri.....	88
1.1.1. Tiyatro.....	89

1.1.2. Karagöz Oyunu.....	90
1.1.3.Cambazhaneler.....	92
1.1.4.Ramazan Sergileri.....	93
1.2.Günlük Eğlenceler.....	93
1.2.1. Avcılık.....	93
1.2.2.Kuşçuluk.....	95
1.2.3.Geziler.....	96
1.2.3.1. Sal Gezintileri.....	96
1.2.3.2. Kır Gezileri.....	97
1.2.3.3. Sergiler.....	98
1.3. Yazarlık/Şairlik Hevesi.....	98
1.4.Fotoğraf Çekmek.....	99
2. OYUN KÜLTÜRÜ.....	99
2.1.Oyun Türleri.....	101
2.1.1.Salıncak.....	101
2.1.2.Çelik-Çomak.....	101
2.1.3. Yerden Yüksek.....	102
2.1.4. Jimnastik Oyunu.....	102
2.1.5. Kızak Kayma/ Kar Topu.....	102
2.2.Oyuncaklar.....	103
2.2.1.Bebek.....	104
2.2.2.Top.....	105
3. ÇOCUK KIYAFETLERİ.....	105
SONUÇ.....	110
BİBLİYOGRAFYA.....	113
EKLER.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.b:	adı geçen bölüm
a.g.e. :	adı geçen eser
a.g.m. :	adı geçen makale
a.g.t. :	adı geçen tez
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
IRCICA:	İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
s. :	sayfa
T.C:	Türkiye Cumhuriyeti
vb:	ve benzeri

GİRİŞ

Avrupa’da çocuk/luk tarihi 1960’lı yıllardan bu yana sıklıkla çalışılan bir konu olmasına rağmen Türkiye’de henüz çok yeni bir çalışma sahasıdır. Bundan mütevellit yapılan çalışma sayısı da azdır.

Türkiye’de çocuk ya da çocukluk tarihinin çalışılmamasının pekçok sebebi olabilir. Bu sebeplerden ilki büyük devletlerin, padişahların, savaşların, devletlerarası ilişkilerin konu edildiği siyasi tarihin diğer tarih alanlarına nispeten uzun yıllar Türk tarih disipliniinde üstünlük kurması olabilir. Diğer bir sebep ise çocuğun ve çocukluğun geçmişte çok önemsenen bir konu olmaması hasebiyle belgelerde kendine yeterince yer bulamaması ve bundan ötürü kaynak kıtlığı yaşanmasıdır. Aslında mahkeme kayıtları, kurum arşivleri, salnameler ve gazeteler, dergiler, çocuk dergileri, kişisel hatıratlar, günlükler gibi kaynakların olduğu düşünülünce var olan kaynağın çok az olduğu da söylenemez. Fakat sonuç olarak istemli veyahut istemsiz bir şekilde tarih disiplini içerisinde çocuk ve çocukluk görmezden gelinmiştir.¹

Çocuk ve çocukluk tarihinde bu kadar büyük bir boşluğun olması bu çalışmanın çocuk üzerine yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışma ile çocuk tarihi alanında küçük bir gediğin doldurulması amaçlanmıştır.

Dünya’da çocuk tarihi ile ilgili çalışma yapan ilk kişi Philippe Aries olarak kabul edilmektedir. Bir Fransız olan Aries’den sonra bu alan öncelikle Avrupa’da, sonrasında ise Amerika Birleşik Devletleri’nde popüler olmuştur. Bugün ise çocuk/luk tarihi hususunda en yetkin isimlerden biri Colin Heywood’tur. Çalışma sahası Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da çocukluk olan Heywood, özellikle Fransız çocukluğu üzerine çalışmıştır. “*Baba Bana Top At! Batı’da Çocukluğun Tarihi*” adlı Türkçeye çevrilmiş bir kitabı² da mevcuttur.

Türkiye’de ise çocukluk tarihi Bekir Onur’un çalışmalarıyla başlamıştır. 1990 yılında ilk çocuk müzesinin kurulmasında büyük rol oynayan Onur, 1993 yılında Tarih Vakfı’nın da katkılarıyla Toplumsal Tarihte Çocuk adlı sempozyumu düzenlemiştir. Farklı bilim sahalarından bilim insanlarının katılımıyla gerçekleştirilen bu sempozyumda on altı bildiri sunulmuştur. Bir yıl sonra bu bildiriler

¹ Nurdan Şafak, “Giriş”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Editörler: Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 9-17, s. 10.

² Colin Heywood, **Baba Bana Top At! Batı’da Çocukluğun Tarihi**, Çeviren: Esin Hoşsucu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

kitaplaştırılmıştır. Bekir Onur'a göre bu kitap³, Türkiye'de basılan ilk çocuk tarihi kitabıdır.

Bekir Onur'un çocukluk tarihi ile yaptığı çalışmalar bunlarla sınırlı değildir. "Türkiye'de Çocukluğun Tarihi"⁴, "Çocuk, Tarih ve Toplum"⁵ ve "Türk Modernleşmesinde Çocuk"⁶ adlı kitapları yazmış, pekçok kitabın editörlüğünü üstlenmiş ve sempozyumlar düzenlemiştir. Fakat yazılan kitaplarını incelediğimizde Onur'un bir tarihçi olmaması hasebiyle Osmanlıca kaynak kullanmaksızın yazdığı bu kitaplar, tarihi gerçekliğe ulaşmada sınırlı kalmıştır. Bu kitapların birincil kaynağını Osmanlı son dönemlerinde çocukluğunu yaşayan Cumhuriyet devrinin aydınlarının sonradan kaleme aldıkları hatırat/anılar oluşturmuştur.⁷ Bu handikaplara rağmen Bekir Onur'un Türkiye'de çocuk tarihçiliği hususundaki öncü duruşu inkâr edilemez.

Çocuk/çocukluk tarihi ile ilgilenen diğer bir isim Cüneyd Okay'dır. "Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler"⁸, "Meşrutiyet Çocukları"⁹ ve "Eski Harfli Çocuk Dergileri"¹⁰ isimli kitapları yayınlanmıştır. Eski Harfli Çocuk Dergileri adlı kitabı Osmanlıca dergiler hususunda bibliyografik bilgiler içeren bir kitaptır. Okay, diğer kitaplarında da çocuk dergilerini kaynak olarak kullanmıştır. Süreli çocuk yayınları hakkında ilk çalışmayı ise İsmet Kür yapmıştır ve bu çalışmanın adı "Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları"¹¹ ismiyle yayınlanmıştır. Ancak İsmet Kür'ün yapmış olduğu çalışma akademik disiplinden uzak olması hasebiyle çalışmamızda sıklıkla başvurulan bir kaynak olmamıştır. Zaten süreli çocuk yayınları üzerine çalışan Cüneyd Okay, bu eseri kritik etmiş ve araştırmacıları bu kaynağı kullanmada dikkatli olmaya davet etmiştir.

Yakın zamanlarda Haşim Şahin ve Nurdan Şafak'ın editörlüğünü üstlendiği "Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak" adıyla yayınlanan ve altı bölümden oluşan çalışma da çocuk tarihi üzerine yapılan kolektif bir çalışmadır. Yine son dönemlerde

³ **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

⁴ Bekir Onur, **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005

⁵ Bekir Onur, **Çocuk, Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007.

⁶ Bekir Onur, **Türk Modernleşmesinde Çocuk**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

⁷ Onur, **Türkiye'de....**, s. 52-54.

⁸ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998.

⁹ Cüneyd Okay, **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitaplar, İstanbul, 2000.

¹⁰ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1999.

¹¹ İsmet Kür, **Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991,

Yahya Araz çocuk tarihi alanında öne çıkan bir isimdir. “*Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*”¹² ismiyle yayınlanan kitabında 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl başlarına değin Osmanlı çocuğu; aile, ailesizlik, terbiye, eğlence dünyası, çocuk işçiliği gibi belli başlı konular etrafında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada biz de Cüneyd Okay gibi bir çocuk dergisi üzerinden Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşayan Osmanlı çocuklarının dünyasına yakınlaşmaya ve o dünya hakkında elde edilen verileri ikincil kaynaklarla destekleyerek Osmanlı çocuğunun yaşantısı hakkında genellemeler yapmaya çalışacağız.

Ancak Çocuklara Mahsus Gazete’den bahsetmeden evvel Batı’da ve Osmanlı Devleti’nde çocuk dergiciliğinin serüvenine kısaca değinmek gerekir. Çünkü Osmanlı’da çocuk dergiciliği Batı’daki çocuk dergiciliğinden esinlenerek oluşmuştur. Buna binaen Batı’da gelişen çocuk dergiciliğini bilmek, Osmanlı’da gelişen çocuk dergiciliğini anlamlandırmada ve bu literatürde Çocuklara Mahsus Gazete’nin yerini tayin etmede etkili olabilir.

Çocuk dergileriyle ilgili ilk adım Almanya’da atılmış ve bu adım diğer Avrupa ülkeleri tarafından takip edilmiştir¹³1722 yılında Leipzig’de yayınlanan “*Leipziger Wochenblatt für Kinder*” çocuk dergiciliğinin ilk örneği olmuştur.¹⁴İngiltere’de ilk çocuk dergileri 18. yüzyıl sonlarında görülmeye başlamıştır. İlk olarak *Juvenile Magazine* (1788) ve daha sonra *The Children’s Magazine* yayın hayatına girmiştir.¹⁵

19. yüzyıl Avrupa’da çocuk dergiciliğinin olgunlaştığı ve meyve verdiği bir dönem olarak adlandırılabilir. Öyle ki bu yüzyılda çıkan *The Child’s Companion* (1824) yaklaşık yüz yıl süreyle yayımlanarak en uzun süre yayınlanan dergi unvanını kazanmıştır. Diğer önemli bir dergi, 1826 yılında çıkarılan *The Children’s Friend* adlı dergidir. Başlıca amaçları bilgi vermek ve öğretmek olan ilk çocuk dergileri

¹² Yahya Araz, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

¹³Okay, **Eski Harfli...**, s. 15.

¹⁴Hüseyin Şimşek, “XIX Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, 2001, (Çevrimiçi)

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/simsek.htm, 7 Ağustos 2015, s. 1.

¹⁵Ayşe Kasap, **Evvil Zaman İçinde Çocuk Dergileri: 1869-1928 Yılları Arasında Yayınlanan Osmanlıca Çocuk Dergileri**, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1.

arasında *The Children's Friend*, *Infant's Magazine*, *The Youth's Monthly Visitor*, *The Youth Miscellany of Knowledge* da bulunmaktadır.¹⁶

Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk çocuk dergisi 1826 yılında Boston'da yayınlanan *The Juvenile Miscellany*'dir. Dergi, 1834 yılında köleliğin kaldırılmasını savunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Yayın hayatında öne çıkan bir dergi de *The Riverside Magazine*'dir. Bu dergiyi diğer dergilerden ayıran ise dönemin ünlü yazar ve ressamlarının eserlerine dergide yer verilmesidir. Ayrıca, dergide çocuk kitaplarına ilişkin kritikler yapılması derginin edebî ve pedagojik alt yapısının olduğuna işaret etmektedir. Amerika Birleşik Devleti'nde en uzun ömürlü çocuk dergisi 1827'de yayınlanmaya başlayan ve 1929'da *The Boy American* dergisiyle birleşerek o ad altında yayımını 1941'e değin sürdüren *The Youth's Companion*'dir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nde süreli çocuk yayınların başlaması ise Avrupa'daki hızlı ilerlemeye ayak uydurmak için pek çok yenileşme hareketinin yapıldığı Tanzimat Dönemi'ne rastlar. Bu bakımdan Avrupa'dan esen değişim rüzgârlarının Osmanlı çocuklarına kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Çocuk ve yetişkin arasındaki farklar görülmüş ve çocuğun kendine has olan dünyası yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Bu inşa sürecinde çocuğun ihtiyaçları göz önünde bulundurulurken birtakım adımlar atılmıştır. İşte çocuk dergileri atılan adımlardan biri olarak yorumlanabilir.¹⁸

Dergilerin genel özelliklerine baktığımızda; eğlendirmekten ziyade çocuk eğitimi ve terbiyesi hususuna odaklandıkları görülmektedir. Sütunlar boyunca ders çalışmak, öğrenmek, ilim tahsil etmek, gayret etmek çocuklara öğütlenmiştir. Eğlence ve oyun teşvik edilmemiş, aksine bırakılması, terk edilmesi gereken çirkin bir davranış gibi gösterilmiştir. Ayrıca, çocuk dergileri, siyasetin dışında kalmışlardır. Çünkü padişahın tepkisine neden olabilecek bir yazı, derginin ceza almasına hatta süresiz kapanmasına sebebiyet verebilmiştir.¹⁹

¹⁶Havva Sena Yaman, Eski Harfli Dergilerden "Çocuklara Mahsus Gazete" Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2004, s. 15-17.

¹⁷Bekir Hergüner, "Başlangıçtan İkinci Meşrutiyet'e Kadar Çocuk Şiirleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2004, s. 40-41.

¹⁸Suat Urgan, Fadime Yiğit, , "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları", **Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi**, Sayı 10, 2014, s. 184-198, ss. 186.

¹⁹Sena Küçük, "İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, 2010, s. 221-257, ss. 228.

İlk çocuk dergilerinin ortak özelliklerinden biri de uzun soluklu olamamalarıdır. Bunun temel nedenlerinden biri toplumun çocuklar için çıkarılan dergileri kavrayamaması ve benimseyememesidir. Bir taraftan da çıkarılan dergilerin çocuk dergisi olmasına rağmen çocuğa hitap etmemesi, dilinin ağır olması bu dergileri başarısızlığa sürüklemiştir. Bunun paralelinde rağbet görmeyen dergi, tiraj yapamamış, neticesinde de ekonomik sıkıntılar yüzünden kapanmıştır.²⁰

1869 yılında ilk çocuk dergisi olan *Mümeyyiz'i*, *Hazine-i Etfal*, *Sadakat*, *Etfal*, *Ayine*, *Arkadaş*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Aile*, *Bahçe*, *Mecmua-i Nevresidegan*, *Çocuklara Arkadaş*, *Çocuklara Kıraat*, *Vasita-i Terakki*, *Etfal*, *Teşvik*, *Numune-i Terakki*, *Debistan-ı Hired* ve *Çocuklara Ta'lim* dergileri izlemiştir.²¹

Bu dergilerden sonra 1896 yılında Çocuklara Mahsus Gazete yayın hayatına girmiştir ve tezimizin en önemli kaynağıdır. Bu dergi, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde en uzun süre yayın hayatında kalmış olan eski harfli çocuk dergisidir. Bu yönüyle diğer çocuk dergilerine nazaran toplumun nabzını daha iyi ölçtüğü ve toplumun gerçeklerine daha iyi ayna tuttuğu söylenebilir. Ancak on iki yıl gibi uzun bir süre yayın hayatında kalan derginin bütün sayılarının yüksek lisans aşamasında değerlendirilmesi pek mümkün olmadığından çalışılan sayılarda bir sınırlamaya gidilmiştir. Bu sınırlama yapılırken derginin basın hayatında olgunluğa eriştiği, sayılarının daha fazla profesyonelleştiği 101-201. sayıları seçilmiştir. Bu sayılar yıl olarak değerlendirildiğinde 1898 ve 1899 yıllarına denk gelmektedir. Bu sayıları seçmemizin diğer bir nedeni ise derginin ilk altı yıl boyunca yayınlanan sayılarında okuyucu yazılarına sıkça yer verilmesidir. Özellikle derginin ömrünün ikinci yarısı olarak da değerlendirebileceğimiz ikinci altı yılda okuyucu yazıları çok azalmış; Fransızca, İngilizce, Almanca ve Arapça dillerinden tercüme eserlere yer verilmiştir. Şayet bu çalışmada ikinci altı yıldan sayılar seçilse idi toplumu ve Osmanlı çocuğunu anlamada eksik kalıncaktı.

Bir çocuk dergisinin temel birincil kaynak olarak kullanılması elbette beraberinde kaynağa ve çıkan malzemeye karşı bizi ihtiyatlı davranmaya itmiştir. Öncelikle, çocuk dergisinde gerçeğe dayanan haberler, anı, makale ve mektup vb. yazı türleri olduğu gibi kurmacaya dayanan şiir, hikâye ve roman türünde eserler de

²⁰Ungan, Yiğit, **a.g.m.**, s. 185.

²¹ Okay, **Osmanlı Çocuk...**, s. 138-152.

yer almıştır. Bu durumda “Kurmaca bir metin ne ölçüde tarih disiplininde bir kaynak olarak kullanılabilir?” sorusu akıllara gelmiştir. Lakin metinler kurmaca dahi olsa çıktığı toplumun izlerini ve yaşanmışlıklarını taşımaktadır. Bundan mütevellit kurmaca metinlerden elde ettiğimiz veriler, diğer birincil veyahut ikincil kaynaklarla desteklendiği için çalışmamızda kullanılmaya uygun bulunmuştur.

Çocuklara Mahsus Gazete adlı çocuk dergisi bizim çalışmamızdan evvel başka çalışmalarda da birincil kaynak olarak kullanılmıştır. İlk çalışma Havva Sena Yaman’ın Eski Harfli Dergilerden “Çocuklara Mahsus Gazete” Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin adlı yüksek lisans tezidir.²² Bu tez edebiyat alanında yazılmış bir tezdır ve Çocuklara Mahsus Gazete ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışmadır. Çünkü süreli çocuk yayınları hakkında çalışan yazarlar, genelde tüm dergileri çok kısa özetler halinde tanıtmış, dergi başına ortaya çıkan yazı ise genelde beş on sayfayı geçmemiştir. Bu durumda süreli çocuk yayınları hakkında yapılan umumî çalışmalar bir dergiyi derinlemesine analiz etmekten uzak kalmıştır. Havva Sena Yaman ise Çocuklara Mahsus Gazete’yi sayı sınırlamaları olmaksızın bir bütün olarak çalışmıştır.

Gülşah Atmaca, “Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler Eğitimi (1-100. Sayılar)²³ ve Narin Latifoğlu “Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar)²⁴ adlı yüksek lisans çalışmalarıyla birbirinin devamı niteliğinde iki çalışmaya imza atmıştır. Bu bakımdan elinizdeki çalışma, Çocuklara Mahsus Gazete’nin konu edildiği dördüncü çalışma olmasına rağmen tarih disiplininin birinin kaleme aldığı ilk çalışmadır.

Bizim çalışmamızda belirlenen sayılar evvela Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nden CD içerisinde dijital olarak temin edilmiş ve sonrasında Osmanlıca olan derginin tüm metinleri okunmuş ve bu metinlerin özetleri hazırlanmıştır. Gerekli görülen durumlarda metinler latinize edilmiştir. En

²² Havva Sena Yaman, Eski Harfli Dergilerden “Çocuklara Mahsus Gazete” Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2004.

²³ Gülşah Atmaca, “Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler Eğitimi (1-100 Sayılar), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011.

²⁴ Narin Latifoğlu, “Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2013.

nihayetinde de elde edilen özetler, tasnif edilmiş, bir indeks oluşturulmuş ve çalışmanın alt başlıkları belirlenmiştir. Fakat bu süreç içerisinde bulduğumuz malzemenin geniş ve dağınık olduğu düşünülünce alt başlıkları oluşturmakta epey zorlanılmıştır. Örneğin eğitim ile ilgili dergide pekçok metin varken çocuk oyunları ve çocuk eğlenceleri ile ilgili metin sayısı oldukça azdır. Çocuk hayatında, oyun ve eğlence kadar önemli bir aktiviteyi bu çalışmada dışarıda bırakmak da doğru olmadığından az olsa bulduğumuz tüm malzeme değerlendirilmiş ve çalışmamızda kullanılmıştır.

Çalışma sonunda yapılacak genellemelerin Osmanlı coğrafyasında yaşamış olan çocukları ne ölçüde kapsayacağını belirtmek gerekir. Çalışmamızın sonuçları tüm ülke çocuklarını içermeyecektir. Öncelikle, bu dergide saray çocuklarından neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Dolayısıyla bu dergide bahsedilen/yazılara konu edilen çocuklar, saray dışında hayatını devam ettiren çocuklardır. Ancak saray dışında yaşamış olmaları onların tüm Osmanlı coğrafyasına kozmopolit bir şekilde dağıldıkları anlamına da gelmez. Diğer bir ifadeyle, Mısır'da, Diyarbakır'da ve ya Suriye'de yaşayan çocuklar, bu dergideki çocuklarla aynı hayatı paylaşmamaktadır. Çünkü çalıştığımız derginin muhatap aldığı kitle ekonomik olarak orta ve üst sınıfın mensubu, İstanbul'da yaşayan, şehirli, zengin aile çocuklarıdır. Dolayısıyla yayınlanan yazılar onlara göre seçilmiş, reklamlar ve ilanlar onların beğenilerine göre şekillenmiştir. Dahası, okuma fırsatı yakalayamayan, okuma yazma bilmeyen, çocuk işçiliği yapan çocukların bu dergide halleri, ahvalleri, durumları, problemleri sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat şunu da eklemek gerekir ki her ne kadar hitap edilen kitle ekonomik olarak belli bir refah seviyesinde olsa da fakir, yetim ve öksüz çocuklara dergide sıklıkla yer verilmiştir. Yapılacak genellemeyi daraltan diğer bir faktör ise dindir. Osmanlı'nın gayrimüslim çocuklarının bu dergide adı neredeyse hiç anılmamıştır. Tüm bu coğrafi, sosyo-ekonomik ve dinî sınırlılıklar neticesinde tahlil edilen Osmanlı çocuğunun, genellikle saray dışında İstanbul'da yaşayan, Müslüman, zengin veya fakir çocuklar olduğu söylenmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE

1. Derginin Genel Özellikleri

21 Mayıs 1896 yılında yayın hayatına giren Çocuklara Mahsus Gazete, 13 Ağustos 1908 tarihindeki son sayısına değin Osmanlı basın tarihinde aktif bir rol almıştır.²⁵ Çocuklara Mahsus Gazete'nin yayımlanmış 627 sayısı mevcuttur. Bu yönüyle dergi hem Osmanlı Devleti'nde hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde en uzun süre yayınlanmış eski harfli çocuk dergisi unvanına sahiptir.²⁶

Osmanlıca ilk çocuk dergileri, ağırlıklı olarak dergi vasıflarını taşımış olmalarına karşın gazete adıyla da anılmışlardır.²⁷ Bu karmaşık durum, en belirgin şekilde Çocuklara Mahsus Gazete'de görülmektedir. Zira bir dergi olmasına rağmen derginin adı dahi gazetedir.

Derginin idarehanesi, Sirkeci'de Tramvay Caddesi'nde bulunan Hanımlara Mahsus Gazete İdarehanesi'dir ve imtiyaz sahibi İbnülhakkı Mehmet Tahir²⁸'dir.²⁹ Derginin her elli sayısı bir senelik süreyi ihtiva etmektedir. Bedel-i İştira adı altında ilan edilen ücret tablosuna göre; nüshası on para olan dergi; idarehanesinden alınırsa yıllık aboneliği 10 kuruş, fakat posta ile İstanbul'da ya da taşrada adreslere istenirse 25 kuruştur. Yabancı memleketler için ise yıllık aboneliği 6 franktır.³⁰

Buradan da anlaşıldığı üzere dergi görünürde İstanbul'u, Anadolu'yu ve hatta yabancı ülkeleri hedef kitle olarak benimsemiş ve buralara dergi dağıtımını sağlamıştır. Fakat zaman zaman dağıtım sürecinde aksamalar olduğu ve aksamalar neticesinde dergiye şikâyet mektupları yazıldığı ve en nihayetinde de dergi tarafından Muhabere-i Aleniyye³¹ başlığı altında bazen mektup sahiplerine açıklamalar yapıldığını görmekteyiz. Bu açıklamalarda genelde postanenin işini iyi yapmamasından yakınılmakta ve alternatif çözümler aranmaktadır.

Haftalık olarak çıkarılan dergi perşembe günü yayımlanmıştır. Eğer perşembe gününe padişahın doğum günü, cülus günü ya da bayram günlerinden biri denk

²⁵ Atmaca, **a.g.t.**, s. 17.

²⁶ Okay, **Eski Harfli...**, s. 90.

²⁷ Küçük, **a.g.m.**, s. 228.

²⁸ İbnülhakkı Mehmet Tahir hakkında biyografik olarak herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 1, 21 Mayıs 1896, s. 1

³⁰ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 1.

³¹ "Muhâbere-i Aleniye", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 196,30 Kasım 1899, s. 6.

gelmişse dergi yayınlanmamıştır. Bu günler istisnadır ve bu günlerin dışında düzenini aksatmadan yayın hayatına devam etmiştir.

Dil bakımından dergiyi değerlendirirsek genel olarak sade bir dili olduğunu söyleyemeyiz. Bilhassa derginin her sayısındaki ilk iki yazısının dili oldukça ağırdır. “Selamlık Resm-i Âlisi”³² ve “Veladet-i Mesadet-i Ayet-i Hazret-i Padişahî”³³ başlıklı yazılar bu tür yazılara örnektir. “Aslında bunların çocuklardan çok padişah ve ana-babalar için yazılmış oldukları da düşünülebilir.”³⁴ Fakat bazı yazılar da sadeliği ile dikkat çekmektedir. Özellikle okuyucuların gönderdiği yazılar sade yazılara örnek gösterilebilir. Çocuklara Mahsus Gazete çocuklara hitap ederken oldukça saygılı bir dil kullanmış, muhataplarının küçüklüğüne rağmen onlara hanımefendi, beyefendi, bey oğlumuz, hanım kızımız gibi hitaplar kullanmıştır.

Çocuklara Mahsus Gazete yayında olduğu sürece sansüre hiç maruz kalmamıştır. Dergi, saray ile arasını iyi tutmuş ve padişahı sık sık övmüştür. Bu durumu süreli çocuk yayınları hakkında çalışan İsmet Kür “Hiç bir dergi, bunun kadar kur yapmamıştır padişaha... Sırası gelsin gelmesin övgüler yağdırılmış, ömrüne dualar edilmiştir.”³⁵ cümleleriyle açıklamıştır.

1.1. Şekli Özellikleri ve Sayfa Düzeni

Çocuklara Mahsus Gazete'yi şeklen değerlendirdiğimizde; derginin bazı sayılarının renkli kâğıtlara basıldığı görülmektedir. Özellikle pembe, mor, yeşil, mavi, sarı, turuncu renkli kâğıtlara basılmıştır. Bu yolla çocukların ilgisi çekilmeye çalışılmış olabilir. Ama bütün sayılar renkli değildir.

Ebatları hususunda seneler içerisinde değişiklikler meydana gelmiştir. Orijinal ebatları ilk 8 ciltte 24X27,5'tur ve dergi 8 sayfadan oluşmaktadır.³⁶ Çalıştığımız 101–201. sayılar orijinal ebatlara ve sayfa sayısına uygundur. Sekizinci ciltten sonra sayfa sayısı derginin ebatlarının küçülmesi hasebiyle artmış ve iki katına

³² “Selamlık Resm-i Âlisi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, 14 Aralık 1899, Sayı 198, s. 1.

³³ “Veladet-i Mesadet-i Ayet-i Hazret-i Padişahî”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, 19 Aralık 1899, Sayı 199, s. 1.

³⁴ Kür, **a.g.e.**, s. 135.

³⁵ Kür, **a.g.e.**, s. 135.

³⁶ Yaman, **a.g.t.**, s. 35.

çıkmıştır. Dergi, yayın hayatının sonuna yaklaştıkça orijinal hali olan 24X27,5 ebadına dönmüş ve 8 sayfa olarak piyasaya sürülmüştür.³⁷

101. ve 201. sayılar arasında sayfa düzeninde çok büyük değişiklikler meydana gelmemiştir. Altmış sayı boyunca birinci sayfada, sayfanın yaklaşık yarısını kaplayan “Çocuklara Mahsus Gazete” adı yer almıştır.³⁸ Bu adın yazımında iki yazı türü kullanılmıştır. “Çocuklara Mahsus” kısmı rika yazısı, “Gazete” kısmı ise sülüs yazı ile yazılmıştır. Bu yazının sağ kısmında gazetenin “Mahalli İdaresi” başlığı altında nerede basıldığı, adresi, imtiyaz sahibinin kim olduğu yazarken; sol tarafında “Bedeli İştirâ” adı altında gazetenin ücreti hakkında genel malumatlar bulunmaktadır.

Ayrıca tüm bunların altında gazetenin “Zükûr ve inâs, etfâl-i vatanın tezhîb-i ahlâkına ve tevsi malûmatına hadim olarak şimdilik haftada bir defa çıkar ve her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir.”³⁹cümlesi yer almaktadır. 160. sayıdan sonra gazetede sayfa düzeninde kısmî değişiklikler yapılmıştır. Dergi adının yazımı değişmiş ve tek sırada sülüs yazı ile yazılmaya başlanmıştır.⁴⁰ Yine bu yazı, çiçeklerle bezeli şeritle çevrelenmiş ve yazının tam üzerine etrafında açık kitapların olduğu bir yer küre fotoğrafı yerleştirilmiştir.

Derginin adından sonra sayfalar iki sütuna bölünmüştür. Yalnızca son sayfada sütunlu sayfa düzeni bitirilmiş ve boşluk bırakılmıştır. Boşluk bırakılmasının sebebi derginin her sayısında bilmece başlığı altında sorulan sorunun cevabı ile ilgilidir. Dergi yönetimi, çocuklardan sorulan bilmece cevabının bu boşluğa yazılmasını ve sonra da bu parçanın kesilip dergi idarehanesine gönderilmesini istemiştir.⁴¹

Gazetenin her nüshasındaki ilk yazı “Selamlık Resm-i Âlisi”dir. Bu yazıda padişahın cuma namazına gitmesi süslü bir dille anlatılır. 101. sayıdan itibaren 135. sayıya kadar üç paragraf olarak yazılan bu yazı, 135. sayıdan sonra bir paragraf kadar yazılmıştır. Yazı, aşağı yukarı her hafta birbirinin aynısıdır. Yalnızca dergi, padişahın cülus ve doğum günlerini tebrik etmek için yazılar yazmış ve bu yazıları “Selamlık Resm-i Âlisi”nin üzerine koymuştur.

³⁷ Kür, a.g.e., s. 135.

³⁸ Bakınız: Ekler, Ek 5.

³⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s. 1.

⁴⁰ Bakınız: Ekler, Ek 6.

⁴¹ “Çocuklara Mahsus Gazete'nin Bilmece Halline Mahsus Varakası”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 102,13 Ocak 1898, s. 8.

Bu yazıyı takip eden yazılar çeşitlilik göstermiştir. Bunlar şiir, roman, hikâye, fabl, anı, atasözleri gibi türlerdendir. Fakat derginin her sayısında ilk yazısı değişmediği gibi son yazısı da değişiklik göstermemiştir. Dergi, her zaman Bilmecce ve Bilmecce Halli yazıları ile son bulmuştur.

Derginin sayfa düzenin planlı olduğu söylenebilir. Yazılar genellikle başlıklıdır. Yazıların başlangıçları ve sonları bellidir. Yazıların bitiminde yazan kişinin adı, soyadı, yazmışsa okulu, sınıfı, numarası, mesleği, bulunduğu il ya da ilçe tüm bunlar belirtilmiştir. Örneğin; “Ayasofya Cami’i Şerifi’ne Ait Bazı Malûmat”⁴² başlıklı yazının sonunda Burhân-ı Terakkî’den Mezun Küçükayasofyalı Ahmet Fuat ibaresi vardır. Bazen de yazarlar isimlerini açık bir şekilde yazmamış isim ve mahlaslarının baş harflerini yazmayı tercih etmişlerdir. Örneğin derginin 148. Sayısında “Bir Mektub-î Hakikat Meal” başlıklı yazının⁴³ sahibi kendini A. S olarak tanıtmıştır. Yine eser tercüme ise müterciminin adı yazılmış, hangi dilden çevrildiği ya metnin başında ya da sonunda yazılmıştır. Misalen “Çocuklara Sada-ı Mün’akis”⁴⁴ başlıklı yazının sol üst köşesinde “Fransızca’dan mütercem” ibaresi vardır. Ayrıca dergide seri olarak yayınlanan eserlerin sonunda “mabadı var” ibaresi yer almaktadır.

1.2.Görseller

Çocuklara Mahsus Gazete, görsel malzemesi çok olan bir dergidir. Fakat derginin her sayısında görsellere yer verilmemiştir. Öyle ki bazen sayılar boyunca tek bir resim dahi kullanılmamıştır. Bunun sebebi dergi yönetimi tarafından şu sözlerle açıklanmıştır: “Gazetemizin bu nüshasına dahi resim konulmamıştır. Hanımlara Mahsus Gazetede olduğu gibi Ramazan-ı şerifin hitamına kadar dahi resim derc olunmayacaktır.”⁴⁵ Görüldüğü üzere, resim ramazan ayının maneviyatını uygun bulunmamış bu sebeple de ramazan süresince dergide resim basılmamıştır. Ancak bazı sayılarda da dergi yönetimi bonkör davranmış ve bir sayıya üç resim birden koymuştur.

⁴²Burhân-ı Terakkî’den Mezun Küçükayasofyalı Ahmet Fuat, “Ayasofya Cami’i Şerifine Ait Bazı Malûmat” **Çocuklara Mahsus Gazete**, 17 Şubat 1898, Sayı 107, s. 6.

⁴³ A.S., “Bir Mektub-ı Hakikat Meal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 148, 15 Aralık 1898, s. 3-4.

⁴⁴ “Çocuklara Sada-ı Münakis”, Çeviren: S. Reşat, **Çocuklara Mahsus Gazete**, 10 Mart 1898, Sayı 109, s. 7.

⁴⁵ İhtar, **Çocuklara Mahsus Gazete**, 10 Şubat 1898, Sayı 106, s. 7.

Dergide bütün sayfayı kaplayan resimler kullanıldığı gibi küçük resimler de kullanılmıştır. Görsel malzemede gerçeküstü herhangi bir öge göze çarpmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, dergide peri, cin, melek, büyücü, cadı gibi unsurları içeren hiçbir resim yoktur. Aynı zamanda basılan tüm resimler siyah beyazdır, renkli bir resim örneği ile karşılaşmamıştır.⁴⁶

Resimlerin çok büyük bir çoğunluğu yabancı dergilerden ya da kartpostallardan alınmıştır.⁴⁷ “Bu, resimlerdeki insanların giyimlerinden, başlıklarından, tavırlarından, binaların iç ve dış yapısından, resmedilen durumlardan kolayca anlaşılmaktadır.”⁴⁸ Fakat ağırlıklı olarak yabancı resimlerin kullanılması çocuklara zarar vermiş olabilir. Çünkü dergide resimler aracılığı ile sürekli Batı yetişkinini, çocuklarını, giyimini, hükümdarlarını ve binalarını gören çocuklar, Osmanlı kimliğine uzak kalmıştır. Bu kadar yoğun bir biçimde yabancı görsellerin kullanılması dönemin Batı'ya olan hayranlığına da işaret etmektedir.

Çok az sayıda da olsa yerli birkaç resme rastladık. Bunlardan birincisi 101. sayıda “Denizde Şenlik” açıklaması açıklamasıyla verilen resimdir.⁴⁹ Bu resimde fenerlerle süslenmiş bir kayıkta üç adam var. Bu adamlara baktığımızda üçünün de başında fes görmekteyiz. Ayrıca 162. sayıda bir resimde⁵⁰ fes takan ve baston kullanan bir Osmanlı beyefendisi mevcuttur. Yine 166. sayıda okula gitmek istemediği için annesinden dayak yiyen çocuk resmine⁵¹ baktığımızda annenin ve çocuğun giysilerinin Osmanlı giysileri olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak derginin 199. sayısında Tersane-i Amire'nin bir resmi⁵² yerini almıştır.

Görsel malzemenin kullanımında çok titiz davranıldığını söylemek güçtür. Şöyle ki çocuklar için olumsuz örnek oluşturabilecek bazı resimler dergide mevcuttur. Örneğin; derginin 111. sayısında, “Şu Çinli Çocuk Babasının Saçını Kendine Salıncak Yapmış” açıklamasıyla yer alan resimde⁵³ Çinli babanın bütün içtiği görülmektedir. Yine derginin 162. sayısında kullanılan bir resimde⁵⁴ pencereden

⁴⁶Yaman, a.g.t., s. 55.

⁴⁷Kür, a.g.e., s. 136.

⁴⁸Yaman, a.g.t., s. 56. (Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Ekler, Ek 1, Ek 2, Ek 3, Ek 4)

⁴⁹Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 5. (Bakınız: Ekler, Ek 7.)

⁵⁰Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 162, 30 Mart 1899, s. 8. (Bakınız: Ekler, Ek 8.)

⁵¹Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 166, 14 Mayıs 1899, s. 8. (Bakınız: Ekler, Ek 9.)

⁵²Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 199, 19 Aralık 1899, s. 5. (Bakınız: Ekler, Ek 10.)

⁵³Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 111, 24 Mart 1898, s. 5. (Bakınız: Ekler, Ek 11.)

⁵⁴Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 162, 30 Mart 1899, s. 8. (Bakınız: Ekler, Ek 8.)

dışarıyı izleyen adamın sigara içtiği görülmektedir. Sigaranın kötü bir şey olduğu bir yana dursun resimle ilgili olan yazıda “Penceredeki herifi görüyor musunuz? Sigara içerek keyf çatıyor.”⁵⁵cümleleri ile sigara içmek özendirilmektedir. Dönemin dili ve ruhunu yansıtan bu cümleler sigara içmenin o zamanlarda kötü görülmediğini ima etmektedir. Her iki resmin de kullanımı yanlıştır. Çünkü bu resimler aracılığı ile çocukların bilinçaltlarına sigara ve tütün kullanmak fikri yerleştirilmiş olabilir.

Derginin 118. sayısında bulunan bir resim⁵⁶ ise “Dolaptan Yemiş Çalan Kız” açıklaması ile verilmiştir. Hırsızlığın kötü bir şey olduğuna dair herhangi bir beyanda bulunulmaması, öte yandan resimdeki kız çocuğunun oldukça şirin resmedilmesi bu görsel malzemenin verdiği mesajı müphemleştirmiştir. Çocuklar bu resme bakarak hırsızlığın kötü bir şey olduğunu algılayamamış olabilir dahası, hırsızlığı şirin bir eylem olarak zihinlerinde kodlamış olabilirler.

Dergiyi cazip kılmak, tirajı arttırmak ya da yazıların az geldiği yerlerde mevcut sayfa sayısını korumak amacıyla görsellere başvurulmuştur. Ancak, Osmanlı çocuğunun giyimini, oyunlarını, tavırlarını ahvalini gösteren resimler dergide pek yoktur. Çünkü dergi yönetimi yerli resimler yerine yabancı resimleri kullanmayı tercih etmiştir. Tabii bu tercih dediğimiz durum kimi zaman bir zorunluluk olarak da yorumlanabilir. Çünkü yerli görsel malzeme bulmak bu dönemde Osmanlı topraklarında fotoğrafçılığın çok gelişmemesinden ötürü zordur.

1.3. Reklamlar

Aslında dergimizde reklam kelimesi hiç kullanılmamıştır. Fakat dergide reklamlara yer verilmiştir. Her sayıda olmasa da bazı sayılarda tek, bazı sayılarda birden fazla sayıda ve genellikle son sayfalarda reklamlar göze çarpmaktadır. Nadir de olsa ara sayfalarda reklamlara yer verilmiştir.

Reklam metinleri çok uzun değildir. Bir iki paragraf ile sınırlandırılmıştır. Reklamı yapılan ürün için her seferinde farklı reklam metinleri yazılmamıştır. Aynı reklam metni derginin farklı sayılarında kullanılmıştır. Aşağıda derginin farklı sayılarından alınan Hanımlara Mahsus Gazete ile ilgili reklam metinleri incelendiğinde her iki metnin birbirinin aynısı olduğu aşikârdır.

⁵⁵ “Eğlence”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 162, 30 Mart 1899, s. 8.

⁵⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 118, 18 Mayıs 1898, s. 8. (Bakınız: Ekler, Ek 12.)

“Hanımlara Mahsus Gazete'nin bugün neşr olunan 41–243 numarolu nüshası gayet nefisdir. Nisvân-ı İslâmın bahs-i iftiharî olan hanımefendilerin eser-i âliyelerini hâvidir. Umûm-ı nisvanımıza ve bilcümle terakkî perverâne bilhassa tavsiye eyleriz”⁵⁷

“ Hanımlara Mahsus Gazete'nin bugün neşr olunan 36–237 numarolu nüshası gayet nefisdir. Nisvân-ı İslâmın bahs-i iftiharî olan hanımefendilerin eser-i âliyelerini hâvidir. Umûm-ı nisvanımıza ve bilcümle terakkî perverâne bilhassa tavsiye eyleriz”⁵⁸

Sütunlarda çeşitli ürünlerin reklamları görülmektedir. Kitap reklamı oldukça fazladır. Hazan Yaprakları⁵⁹, Muktebes⁶⁰, Hayat-Memat; Aşk-İzdivaç⁶¹, Vesiletü'n-Necat⁶², Kitabe-i Gam⁶³, Tuhfetü'l-İslam ve Manzum İlmihal⁶⁴ gibi pekçok kitabın reklamı yapılmıştır. Kitapların bazıları edebî, bazıları ise dinî ve aşıkânedir.

Yeni Takvim⁶⁵ ve Asar-ı Cedide⁶⁶ gibi takvim reklamları da gazetede kendine yer bulmuştur. Okul reklamları yine çocuk ve aileleri ilgilendirmesi bakımından oldukça önemlidir. Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlı Paşa Caddesinde⁶⁷ başlıklı reklam bu tür reklamlara örnek olarak gösterilebilir. Belki de çocukların en çok ilgisini çekecek reklamlar yeme-içme ile ilgili reklamlardır. Ancak derginin genelinde bu reklamların sayısı azdır. Fakat reklam metinleri oldukça iştah açıcı ve davetkârdır. Bunlardan bir tanesi aşağıda verilmiştir.

“Çocuklar! Şehzade Camii Şerifi karşısındaki Şekerci Cemil Efendi'yi size bilhassa tavsiye ederiz. Şekerci Cemil Efendi tabiaten cemil olduğu gibi etfâl-i vatanın telziz-i dimağı için ne güzel şekerler yapıyor. Şekerci Cemil Efendi'nin şekerlerini, şuruplarını, reçellerini âlem meth ediyor. Herkes diyor ki Cemil Efendi'nin şekerleri kendi tatlı diliyle bir kat daha tatlılaşıyor. İstanbul'da bu şekercinin bir daha emsali olmadığından şeker yemek, ala şurup içmek isteyenlerin Şekerci Cemil Efendi'ye gelmelerini kari' ve kari'elerimize istifadeleri maksadıyla halisane tavsiye ve ihtar eyleriz.”⁶⁸

⁵⁷“Hanımlara Mahsus Gazete”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 200, 28 Aralık 1899, s. 8.

⁵⁸“Hanımlara Mahsus Gazete”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 195, 23 Kasım 1899, s. 8.

⁵⁹“Hazan Yaprakları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 8.

⁶⁰“Muktebes”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 7.

⁶¹“Müntabahat-ı Hüseyin Remzi: Hayat-Memat; Aşk-İzdivaç”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 109, 10 Mart 1898, s. 7–8.

⁶²“Vesiletün Necat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 116, 28 Nisan 1899, s. 8.

⁶³“Kitabe-i Gam”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 120, 2 Haziran 1898, s. 7.

⁶⁴“Tuhfetül İslam ve Manzum İlmihal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 122, 16 Haziran 1898, s. 7.

⁶⁵“Yeni Takvim”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 116, 28 Nisan 1899, s. 8.

⁶⁶“Asar-ı Cedide”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 110, 17 Mart 1898, s. 8.

⁶⁷“Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlı Paşa Caddesinde”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6.

⁶⁸“Ne Mahir Şekerci”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 6.

2. YAZAR KADROSU

On iki yıl gibi uzun bir süre yayın hayatında kalan Çocuklara Mahsus Gazete, geniş bir yazar kadrosuna sahiptir. Ancak yazar sayısının çok fazla olmasının sebebi özellikle ilk yıllarda dergiye okuyucular tarafından gönderilen yazıların kabul edilmesi ve yayınlanmasıdır.

Okuyucu yazıları genelde öğrencilere aittir. Bunu, yazdıkları metinlerin sonunda isimlerini yazarken; okullarını, sınıflarını ya da okul numaralarını yazmalarından anlayabiliyoruz. Örneğin; derginin 121. sayısında bir öğrencinin gönderdiği yazının sonunda kendini “Adapazarı Kasabasında Rehber-i Terakkî Şakirdânından Halil Raşid”⁶⁹ şeklinde tanıttığını görmekteyiz.

Dergiye yazı göndermek çocuklar arasında çok popülerdir. Her çocuk gazetede yazının çıkması için neredeyse can atmaktadır. Şöyle ki derginin 51. sayısında başlıksız olarak basılan bir mektupta, henüz ibtidâi mektep öğrencisi küçük bir çocuk olan Tahir Bin Şerafettin, okuma yazma bilmediği zamanlarda Çocuklara Mahsus Gazete’yi babasına okuttuğunu ve sırf dergiye kendi başına okuyabilmek için okula gitmeden evvel okumaya başladığını belirtmiştir. Okula başladıktan sonra da çok kısa bir süre içerisinde yazı yazmayı öğrendiğinden bahsetmiştir. Yazmış olduğu yazısının da gazetenin bir köşesine ilâştirilmesini istemiş ve eğer gazetede yazısını görürse çok mutlu olacağını, bundan şeref duyacağını, çalışmalarına daha da şevkli devam edeceğini bildirmiştir.⁷⁰

Bu mektuba karşılık dergi yönetimi mektubunuzu yayınladık, çalışmalarınızda başarılar dileriz cevabını⁷¹ vermiştir. Dergi, gelen okuyucu yazıları ile tek tek ilgilenmiş ve onlara cevap vermiştir. Bu bakımdan muhatap aldığı kitleye sıcak baktığını ve onları memnun etmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Öğrenci yazılarını, mezun öğrenci ve öğretmen yazıları takip etmektedir. Öğretmen yazıları ağırlıklı olarak erkek öğretmenlerin kaleminden çıkmıştır. Ancak kadın öğretmen yazıları da dergide mevcuttur. “Beşiktaş’ta Mekteb-i Hamidî İnâs

⁶⁹ Adapazarı Kasabasında Rehber-i Terakkî Şakirdânından Halil Raşid “Mektep”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 121, 9 Haziran 1898, s. 4.

⁷⁰ Eski Ali Paşa Mekteb-i İbtidâiyyesi Talebesinden Tahir Bin Şerafettin, Başlıksız, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 12 Mayıs 1898, s. 6.

⁷¹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 12 Mayıs 1898, s. 6.

Kısmı Muallimelerinden F.....”⁷² biçiminde kendini tanıtan bir kadın öğretmen bunlardan sadece bir tanesidir. Ancak mezkûr öğretmen hanımın ismini açıkça yazmaması ve sadece isminin baş harfini yazması kadınlar üzerinde toplumsal bir baskı olduğuna işaret etmekte olabilir.

İlk elli sayıda okuyuculardan gelen yazılar sıkça görülmektedir. Fakat ikinci elli sayıda ve özellikle 160. sayıdan sonra okuyucu yazıları azalmıştır. Çünkü yazıların nitelikli olması gerektiği, aksi takdirde yayınlanamayacağı dergi sütunlarından ilan edilmiştir. İlk sayılarda kolayca yayınlanan yazıların aksine ilerleyen sayılarda dergi seçici davranmıştır.⁷³

Öyle ki dergide yazılarının niçin yayınlanmadığını soran bir okuyucuya cevaben⁷⁴; dergiye gelen yazılar arasında en iyi olanların yayınlamasının adaletli bir davranış olacağı belirtilmiş ve bu sebeple tüm yazı gönderen okuyuculara daha çok çalışmaları; daha güzel, okunaklı ve anlamlı yazılar yazıp göndermeleri öğütlenmiştir.

Dergi yönetimi gönderilen yazılar sebebiyle okuyucularla iletişim içinde olmuştur. Dergi Muhâbere-i Aleniyye başlığı altında yazı gönderenlere bazen teşekkür etmiş bazen de onları idarehaneye davet etmiştir.⁷⁵ Dergide okuyucu yazılarına yer verilmesi çalışmamız için önemlidir. Çünkü genelde çocuklara ait olan bu yazılar sayesinde Osmanlı çocuğunu kendi kaleminden okuma/ anlama şansı yakaladık.

Ancak, derginin profesyonel isimlerden oluşan bir yazı kadrosu da vardır. Ahmet Fâik, Fâik Sabri [Duran], M. Tefvik, İlyas Sükûti, Hocazade Ali Vasfi, Aziz Hüdayi, Ebu'l- Muhsin Kemal, H. Kemal, İbrahim ihsan, İbnü'l- Hasan M. Asım, Ali Muzaffer, Mehmet Raif, M. Halit, Abdülbaki Sadık, Birecikli N. Ekrem gibi isimler bu yazı kadrosu içinde sayılabilir⁷⁶ Lakin dergide ünlü yazar sayısı çok değildir. Dergide yazılarına rastladığımız ünlü yazarlardan bazıları şunlardır:

⁷²Beşiktaş'ta Mekteb-i Hamidî İnâs Kısmı Muallimelerinden F. “Eltâf-ı Hakk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 111,24 Mart 1898, s. 6.

⁷³ Küçük, **a.g.m.**, s. 232-233.

⁷⁴“Muhâbere-i Aleniyye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 162, 30 Mart 1899, s. 8.

⁷⁵“Muhâbere-i Aleniyye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 163, 6 Nisan 1899, s. 5

⁷⁶Küçük, **a.g.m.**, s. 230.

2.1. Recâizade Mahmut Ekrem

Recaizâde Mahmut Ekrem'in ailesi olan Recaizâdeler Tanzimat döneminin önemli ailelerinden biridir. 1 Mart 1847'de Vaniköy'deki Recai Bey Yalısı'nda ailenin ikinci çocuğu olan Recaizâde Mahmut Ekrem dünyaya gelmiştir.⁷⁷ İlk eğitimini babasından almış ve ondan Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Beyazıt Rüştüyesi, Mekteb-i İrfan okullarına gitmiş ve daha sonra Harbiye İdadisi'ne gönderilmiştir.

Recaizâde Mahmut Ekrem babası tarafından Hariciye Mektubî Kalemî'ne memur olarak yerleştirilir.⁷⁸ Namık Kemal ile tanışır ve Tasvir-i Efkâr'da yazmaya başlar. Tasvir-i Efkâr'ın yönetimi 456. sayıdan sonra Recaizâde Mahmut Ekrem'e geçer. Edebi anlamda popülerliği, Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultanisi'nde hocalık yapmasında etkili olmuştur. Meşrutiyet sonrası kurulan Kamil Paşa hükümetinde kendisine sırasıyla Evkaf Nazırlığı ve Maarif Nazırlığı görevleri teklif edilmiş. Fakat her ikisine de sıcak bakmamıştır. Ayan azalığı görevine seçilmiş ölünceye değin bu görevinde kalmıştır.⁷⁹

1870 yılından sonra edebi anlamda bir verimlilik dönemine girmiştir. İlk kitabı olan *Afife Anjelik* aynı yıl çıkmıştır. Bu eseri *Nağme-i Seher* adlı çalışması takip etmiştir. Chateaubriand'dan çevirdiği *Atala* (1872) romanı ve *Yadigâr-ı Şebâb* (1873) isimli uzun manzumesi basılmış⁸⁰ ve *Talim-i Edebiyat*'ın yayınlanması ile birlikte artık üstad olarak anılmaya başlamıştır. Batı edebiyatının etkisinde kalmış ve onun savunucusu olmuştur. *Zemzeme*, *Takdir-i Elhan* ve *Tefekkür* gibi eserlerini bu minval üzere oluşturmuştur.

Amcasının kızı Güzide Hanım ile evlenen Recaizâde Mahmut Ekrem'in ilk çocukları olan Piraye doğarken ölmüştür. İkinci çocukları Emcet'in senelerce yatalak kalması, üçüncü çocukları Nejat Ekrem'in vefatı, Muallim Naci ile aralarında geçen sert edebi tartışmalar, kendisinin verem hastalığına yakalanması, gibi üzücü olaylar Recaizâde Mahmut Ekrem'i çok etkilemiştir. Veremi yenmiş olan Mahmut Ekrem

⁷⁷İsmail Parlatır, **Recaizade Mahmut Ekrem**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1985, s. 13.

⁷⁸Parlatır, **a.g.e.**, s. 14.

⁷⁹Abdullah Uçman, "Recaizâde Mahmut Ekrem", **DİA**, Cilt 34, ss. 503–504, s. 503.

⁸⁰Parlatır, **a.g.e.**, s. 15.

böbrek rahatsızlığına yenilmiş ve 31 Ocak 1914 tarihinde vefat etmiştir.⁸¹ Aşağıda dergide çıkan bir eseri örnek olarak mevcuttur.

“AĞUSTOS BÖCEĞİ İLE KARINCA
İş edip kendine âhenk ile zevk eyleği
Yazı beyhude geçirmişti ağustos böceği
Geldi birden bire vaktâ ki zaman-ı sermâ.
Başladı kaht u gula olmağa fermâ.
Ne örümcek kurusu var ne de sivrisinek,
Yok idi hâsılı bir habbecik olsun yiyecek.
Şiddet-i cev ile bî-çare ezildi, bitti.
Komşusu müreye gidip halini ilan etti.
Sâl-i âtiye kadar eylemeğe gitti
Bir iki habbe ödünç istedi çok yalvararak.
Dedi ki: “ Hem de hulûl etmeden evvel mevsim,
Me'a fazla ödemek üze size söz veririm.”
Etmemiş adet ödünç vermeyi bir kimseye mûr,
Kendisinde bu idi-var ise- bir parça kusur
Bu cihetle böceğe sordu ki: “ Vakt-i germâ
Ne idi meşgaleniz bilsek olur mu acaba?”
—Böcek-
Bâri ma'zûr görün eylediniz çünkü sual,
Şevk ile türki çağırmaktı işim rûz u leyâl
—Karinca-
İşiniz çünkü tegannîmiş efendim! O zaman
Durmayıp şimdi de raks eyleyiniz bâri heman!”⁸²

2.2. Muallim Naci

1849 yılında İstanbul'da Fatümetü'z- Zehra Hanım ve İstanbullu Saraç Ali Bey'in üçüncü çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Gerçek adı Ömer'dir. Altı yaşında Feyziye Mektebi ile öğrencilik hayatı başlamıştır. Bu mektepte Kuran-ı Kerim okumayı öğrenmiştir. Fakat ağabeyi Mehmed Salim okullarda verilen eğitimin eksik olduğunu düşünerek evde ona Türkçe okutmuş ve yazdırmıştır. Çünkü bu dönemde okullarda yalnızca Arapça dersi verilmektedir. Yedi yaşında iken babasının vefatından sonra annesi, ağabeyi ve Ömer Varna'ya dayısının yanına gitmişlerdir.⁸³

Varna'da eğitim hayatına devam etmiş ağabeyi Mehmed Salim Efendi'nin de yardımıyla şehrin ünlü hocalarından müderris ve hattat Müftizade Abdülhalim

⁸¹ Nihal Anar, “Nijad Ekrem'in Hikâyesi (Bir Şahsiyet ve Recaizâde Mahmut Ekrem'in Eseri Olarak)”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011, s. 10-11.

⁸² Recaizâde Mahmut Ekrem, “Ağustos Böceği İle Karinca”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 174, ss. 1-2, 17 Haziran 1315.

⁸³ Murad Uraz, **Muallim Naci: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar**, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 1.

Efendi'den Arapça, sülüs ve nesih yazı dersleri almıştır.⁸⁴ Hocasından hat için kendisine hem icazet hem de “Hulusi” mahlası verilmiştir. Ömer Hulusi çalışmalarında evvela hüsnü hatta ağırlık verirken ilerleyen zamanlarda diğer derslerine de çok çalışmış ve bilgisini günden güne arttırmıştır⁸⁵

Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Mürüvvet gazetelerinde yazılar yazmıştır. İmdadü'l-Midat dergisinin kurucularındandır. Saadet gazetesinde yazarken Recaizâde Mahmut Ekrem ile şiddetli edebi tartışmalar yaşamıştır. “1887 yılından itibaren hemen hemen tek başına *Mecmua-i Muallim'i* (toplam 57 sayı) yayınlamaya başlayan Naci'ye 1889'da Stockholm'de toplanan VIII. Müsteşrikler Kongresi tarafından Türk diline hizmetlerinden dolayı altın madalya armağan edilmiştir”⁸⁶

Naci, hayatı boyunca muallimlik, özel kalemlik, hariciye mektubî kalemi halifeliği gibi çeşitli işlerde çalışmıştır. Fakat ekonomik sıkıntılar yakasını hiç bırakmamıştır. 1891 yılında “Gazi Ertuğrul Bey” manzumesini yazmış ve dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'e sunmuştur. Bu eser padişah tarafından beğenilmiş ve “Tarih-nüvis-i Selâtin-i Al-i Osman” unvanı verilmiştir. Bu unvan sayesinde kendisine maaş bağlanmış ve geçim sıkıntıları bitmiştir. Muallim Naci 12 Nisan 1893 yılında vefat etmiş ve Sultan Mahmut türbesine defnedilmiştir.⁸⁷ Muallim Naci'nin dergide yer alan yazılarından bir örnek aşağıda verilmiştir.

“ODUNCU İLE AZRAİL
Bir fakir ihtiyar oduncu gider,
Koca bir yük odun tedarik eder.
Güç ile sırtına o bârı alır,
Götürür hayli ter içinde kalır.
Nefsi reftre reftre pek daralır.
Kalmayıp tâbî âkıbet bunalır.
Yükü birden bire zemine atar,
Der ki: “Fevt olmayan belâya çatar.
Çekilir şey midir bak imdi şu bâr?
Ben bunu yüklenir miyim tekrar
Yükler altında kendimi ezdim,
Bezdi artık hayattan bezdim!”
Durmaz eyler şu vechle feryad!
“Melekü'l-mevt! Nerdesin imdad!”
Etmeden istigaseyi tekmil,
Belirir karşısında Azrail.
Der ki: “Adam, ne şekve-perversin!”

⁸⁴Abdullah Uçman, **Muallim Naci: Hayatı-Kişiliği- Eserleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1998, s. 9.

⁸⁵Uraz, **a.g.e.**, s. 8.

⁸⁶Uçman, **a.g.e.**, s. 13.

⁸⁷Celal Tarakçı, **Muallim Naci Efendi ve Eserlerinden Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 19.

İşte geldim! Nedir? Ne istersin?"
Şaşırır ihtiyar nâdim olur,
Düşünür, şöyle bir cevap bulur:
"Ben mi?...Ben bir şey istemem amma,
Edeyim bari bir hafif rica:
Sana Mevla "Sevaba girme" mi der?
Şu yükü tut da sırtıma koyuver"⁸⁸

2.3. İsmail Safa

İsmail Safa 1867 yılında Mekke'de doğmuştur.⁸⁹ Safa yedi yaşında iken annesini, on iki yaşında iken de babasını kaybetmiştir. Babasının vefatı ile İstanbul'a gitmiş ve kardeşleri ile beraber Darüşşafaka'ya kayıt olmuştur. Doğdukları yer itibariyle İsmail Safa ve kardeşleri Arapça ve Farsçada yaşıtlarına göre ileridir. Aynı zamanda Batılı tarzda eğitim veren ve Fransızcanın baskın dil olduğu Darüşşafaka'da İsmail Safa ve kardeşleri çok başarılı olmuşlardır.⁹⁰

Safa mezuniyetten sonra Evkaf Nezareti Mesarifat Kalem'i'nde çalışmaya başlamış, oradan İstanbul Telgrafhanesi Muhabere memurluğuna geçmiştir. Şair, daha sonra edebiyat öğretmenliği yapmıştır.⁹¹ 1890 yılında ise Meclis Kalem'i'nde çalışmaya başlamıştır.

İsmail Safa'nın ilk eşi Refia Hanım'dır. Refia Hanım verem hastalığından ötürü vefat etmiştir. Bu vefattan sonra İsmail Safa, Server Bedia Hanım ile ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Fakat bu seferde ilk eşinin hastalığına kendi yakalanmıştır. İsmail Safa, doktor tavsiyesi üzerine Midilli'ye hava değişimi için gitmiş ve bir süre burada kalmıştır. Döndüğünde hastalığı neredeyse tamamıyla yenmiştir.⁹²

Öğrenci iken Sultan II. Abdülhamid'e methiyeler yazmasına rağmen zaman içerisinde muhalif bir tutum benimsemiştir. Saadet gazetesinde yayınlanan "Gelmeyecek mi?" şiiri bu muhalif duruşun ilk nişanesidir. " Ey Halk Uyan" ve "Sultan Abdülhamid'e" adlı şiirlerinde şair, Sultan Abdülhamid'i şiddetle tenkit etmiştir.⁹³ Ancak hayatının kırılma noktası olarak adlandıracağımız olay İngiliz

⁸⁸Muallim Naci, "Oduncu İle Azrail", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 184, 7 Eylül 1899, s. 5,

⁸⁹ Özcan Bayrak, **Mensiyat: İsmail Safa : (Peyami Safa'nın Babası)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 13.

⁹⁰ Bayrak, **a.g.e.**, s. 14.

⁹¹ Bayrak, **a.g.e.**, s. 14.

⁹² Alaaddin Karaca, **Şair-i Mader-zad İsmail Safa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 10.

⁹³ Karaca, **a.g.e.**, s. 12.

Sefarethanesi'nin önünde İngiltere'ye destek amaçlı yapılan gösteriye katılmış olmasıdır. Bu gösteride bulunması sebebiyle II. Abdülhamid tarafından Sivas'a sürgün edilmiştir İsmail Safa, sürgün sebebiyle gittiği bu şehirde vefat etmiş ve cenazesi Garipier Mezarlığına defnedilmiştir.⁹⁴ Aşağıda Çocuklara Mahsus Gazete'de çıkan bir şiiri yayınlanmıştır.

“TALEBE LİSANINDAN
Biz mektebe gelmeden mukaddem
Meçhûl idi cümlemizce âlem

Meçhûl idi bizce zir ü bâlâ
Malum değildi bir heyhûla

İlâhî, Resûl'ü, dini bildik
Biz bunları anlamış değildik

Bir nebzecek anladık Kıtâbı
Ahterleri, mâhî, âfitâbı

Bahs etme değil ezel, ebedden
Âciz bile fark-ı nik ü bedden

Ahadı hesabdâ da âciz:
Hayvanlara benziyormuşuz biz!

Azıcık tanıdık semâyı, arzı
Bildik, okuduk, günahı, farzı

Bildik bu cihanda borcumuz ne
İnsanlara, Hakk'a valideyne

Bildik ki çalışmadıkça insan
Ah ana bir şey etmez ihsan

Bildik ne imiş bu bilgi zevki
Bildiklerimiz bununla kalmaz:

Zira daha nev-hevesleriz biz
Çok şey daha bilmek isteriz biz

Olmak dileriz fazilet ehli
Sanatlı, hünerli, marifetli

Sen bizlere zihin açıklığı verilecektir
Ya Rab ola fikrimiz münevver⁹⁵

⁹⁴Murat Yüksel, **Trabzonlu Şair İsmail Safa**, Trabzon Türk Ocağı Yayınları, 1989, s. 24.

⁹⁵İsmail Safa, “Talebe Lisanından”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 188, 5 Ekim 1899, s. 1–2.

2.4.Emine Semiye

Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci kızı ve en küçük çocuğudur. Aynı zamanda Fatma Aliye'nin kız kardeşidir. Babası sayesinde iyi eğitim görmüştür. Fransa ve İsviçre'de 7 yıl boyunca sosyoloji ve psikoloji eğitimi almıştır. Yurtdışına okumaya giden ilk Türk kadınlardan biridir.⁹⁶

Semiye iki evlilik yapmıştır. Kazaskerzadelerden Mustafa Bey, ilk eşidir.⁹⁷ Bu eşinden oğlu Rıza dünyaya gelmiştir. Fakat bu eşi ve evliliği hakkında çok malumat yoktur. İkinci evliliğini dadısının oğlu Reşit Bey ile yapmıştır. Ancak bu evliliğinde de mutlu olamamış ve boşanmıştır. Boşanma sebebi bilinmemekle birlikte zor bir boşanma süreci geçirmiştir.⁹⁸ Emine Semiye pekçok doğum yapmasına rağmen sadece iki erkek evladı hayatta kalmıştır. Biri ilk eşinden, diğeri ise ikinci eşindedir.

Emine Semiye, öğretmenliğe 1892 yılında başlamıştır. Sadece öğretmenlikle kalmamış; müfettişlik, gazetecilik, yazarlık ve gönüllü hemşirelik de yapmıştır.⁹⁹Edebi kişiliğini değerlendirdiğimizde, toplum için sanat yapma gayesindedir. Bu yönüyle Ahmet Mithat Efendi'nin etkisinde kalmıştır. Fakat edebi kimliği ablası Fatma Aliye'nin gölgesinde kalmış ve bu noktada yıldızı pek parlamamıştır. Yazdığı eserlerinden yalnızca iki tanesi basılabilmiştir. Çocuk terbiyesi, yanlış batılılaşma, eğitim ve kadınlık gibi konular eserlerinde ele aldığı konuların başında gelmektedir. “Yazarın romanları Muallime, Bikes, Sefalet, Mükâfat-ı İlahiye ve Gayya Kuyusu’dur. Hikâye kitapları; Terbiye-i Etfâle Ait Üç Hikâye ve Hissi Rekabet, Emir Çoban Kızları, Dilşad Hatun kitapları mevcuttur, Semiye ayrıca makale türünde Selanik Hatıraları, Hürriyet Kokuları ve Hanımlara Mahsus Gazete’de çıkan yazılarını içeren İktitaf ve gezi kitabı Kalem Tecrübeleri’dir.”¹⁰⁰

⁹⁶Şefika Kurnaz, **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

⁹⁷Kurnaz, **a.g.e.**,s. 36.

⁹⁸Kadriye Kaymaz, **Gölgedeki Kalem Emine Semiye**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37.

⁹⁹Kaymaz **a.g.e.**, s. 42-61.

¹⁰⁰Şahika Karaca, “ Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım”, **Bilig**, Sayı 57, 2007, ss. 115–134, s. 116.

2.5. Süleyman Nesip

Süleyman Nesip'in asıl adı Mehmet Sami'dir ve 1866 yılında İstanbul'da doğmuştur. “Şıbka kahramanı” Müşir Süleyman Paşa'nın oğludur.¹⁰¹ Küçük yaşta annesini kaybetmiştir.

Eğitim hayatı İstanbul'da sıbyan mektebinde başlamış, Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde ortaokulu bitirmiş ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin idadi kısmında lise eğitimini tamamlamıştır.¹⁰² Akabinde Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmından en yüksek derece ile mezun olmuştur. İyi derecede Arapça ve Fransızca, orta derecede İngilizce ve Farsça dillerine hâkimdir.

Mezuniyeti ile beraber 24 yaşında iş hayatına girmiş ve öğretmen olarak Bursa'ya tayin olmuştur Bursa'dan Bağdat'a, daha sonra da Cezair Bahr-i Sefid Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne atanır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Maarif Nezareti Merkez Maarif Müdürlüğü, Mekatib-i İbtidaiye İdaresi Müdürlüğü, Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliği, Mekatib-i Âliye Müdürlüğü gibi görevlere atanmıştır.¹⁰³ Aynı zamanda Darülfünun Müdür-i Umumiliği görevi de kendisine verilmiştir.¹⁰⁴ Süleyman Nesip eski İstanbul Üniversitesi rektörlerindedir.

Yazar henüz 51 yaşında iken dört gün içinde zatüre hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiş ve Eyüp Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰⁵

3. YAZIN TÜRLERİ

3.1. Hikâye

Farklı yazarlar, farklı zamanlarda hikâye türüne dair farklı tanımlamalar yapmış olsalar da hepsinin birleştiği nokta öykünün, olmuş ya da olması muhtemel olayları kendine konu edinmiş olmasıdır.¹⁰⁶ Edebiyat ve Söz Sanatları Terimleri Sözlüğü'ne göre: “Hikâye, hayalde tasarlanan meraklı birtakım olayları anlatarak

¹⁰¹Şevket Toker, **Süleyman Nesip Hayatı ve Şiirleri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2001, s. 3.

¹⁰²Toker, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁰³Mustafa Şanal, “Süleyman Paşazade Sami Bey'in Okulda Ödül ve Ceza Vermeye İlişkin Görüşleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, 2002, ss. 115–126, s. 116.

¹⁰⁴Salim Durukoğlu, **Süleyman Nesip (Süleyman Paşazade Sami Bey) Hayatı- Edebi Kişiliği- Şiirleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 29.

¹⁰⁵Şanal, **a.g.m.**, s. 116.

¹⁰⁶Emin Özdemir, **Yazınsal Türler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 221.

okuyanda heyecan ve zevk uyandıran ve çoğu ancak birkaç sayfa tutan yazı.”¹⁰⁷olarak belirtilmiştir.

Dergide çıkan hikâyelerin bir kısmı telif, bir kısmı da tercümedir. Tercüme hikâyeler belli bir edebi seviyededirler. Çocuklara Sada-i Mün'akis¹⁰⁸, Bir Levha-i Hayat¹⁰⁹ ve Saka Kuşu¹¹⁰ adlı hikâyeler tercüme hikâyelere örnek gösterilebilir. Ancak, telif hikâyeler için edebi bir olgunluktan bahsetmek pek mümkün değildir. Çünkü genelde dergideki hikâyelerin sahipleri edebi anlamda henüz büyük bir yetkinliğe sahip olmayan öğrenciler/ çocuklardır. Hatta Havva Sena Yaman, çalışmasında bu hikâyelerin müsvedde olarak nitelendirilebileceğini söylemektedir.¹¹¹ Meşakk-ı Hayat¹¹², Rahim Çocuk¹¹³ ve Tefekkür-i Masumane¹¹⁴ dergideki hikâyelerden yalnızca birkaç tanesidir. Aşağıda derginin 135. sayısından bir hikâye örneğine yer verilmiştir.

KİSE

Fakir bir kömürçünün oğlu olan Nuriber bir gün ormanın bir ağacı altında oturmuş ağlıyor, figan ediyor, kemal-i şiddetle dua ve niyaz eyliyordu. Yeşil elbise giymiş göğsünde bir necm-i zerrin parlayan zengin bir adam: Bu esnada tesadüfen orda bulunuyordu. Çocuğun feryad ve figanını işitmesi üzerine yanına gitti: Çocuğum niçin ağlıyorsun? Diye sordu. Çocuk: Validem birçok vakit hasta yatmış idi. Pederim eczacıya para vermek için beni bugün şehre gönderdi. Fakat verdiği parayı kese ile beraber kaybettim dedi. Bunun üzerine zengin adam refakatinde bulunan avcıya yavaşça bir şey söyleyerek, cebinden birçok yeni altınları muhtevi ipekli al kumaştan bir kese çıkarıp

-Kaybettiğin kese bu muydu? diye sordu.

-Ah! Benimki bu kadar güzel değildi, içinde de bu kadar güzel paralar yoktu, dedi.

Avcı o halde bu mu idi diyerek cebinden küçük âdi bir kese çıkarıp gösterdi. Nuriber kemal-i şiddetle:

-İşte bu dedi.

¹⁰⁷Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, (Çevrimiçi),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.560d13793a8197.54124144, 1 Ekim 2015.

¹⁰⁸“Çocuklara Sada-i Mün'akis”, Çeviren: SReşat, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 109, 10 Mart 1898, s. 7.

¹⁰⁹ “Levha-i Hayat”, Çeviren: İdâdî-i Şâhânedan Ali Rıza, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 115, 21 Nisan 1898, s. 3-4.

¹¹⁰“Saka Kuşu”, (Çeviren) Kürekzâde M. Kazım, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6.

¹¹¹Yaman, **a.g.t.**, s. 100.

¹¹²Beşiktaşlı Mehmet Talat, “Meşakk-ı Hayat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 27 Ocak 1898, s. 2-3.

¹¹³M.Ş, “Rahim Çocuk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 2-3.

¹¹⁴Fatih Rüştiye-i Askeriyesi Birinci Sene Şakirdânından 64 Numaralı İsmail Hakkı, “Tefekkür-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114, 14 Nisan 1898, s. 4-5.

Avcı derhal keseyi çocuğa verdiği gibi zengin adam da - Çocuğum mademki bu kadar doğruluk gösterdin. O halde bu keseyi de içindeki altınlarla beraber sana veriyorum sözlerini ilave etti¹¹⁵

3.2.Şiir

Ahmet Hamdi Tanpınar şiiri;“Bizim şiirden anladığımız mana; kelimelerin terkiibinden doğan ritim, ahenk vesaire vasıtasıyla alelade lisanda ifadesi kabil olmayan deruni hareketlerimizi, heyecanlarımızı, istiğraflarımızı, neşe ve kederimizi ifade eden ve bu suretle bizde bedii alaka dediğimiz büyüü tesis eden bir sanat olmasıdır.”¹¹⁶cümlesiyle tanımlarken, şiir Edgar Allan Poe tarafından; “Güzelliğin, ritimli bir tarzda kelimelerle yaratılması.”¹¹⁷olarak ifade edilmektedir. Her iki örnekten de anlaşılacağı gibi tek bir şiir tanımı yapmak imkânsızdır. Zira ne kadar şair varsa o kadar şiir tanımı vardır.

Yukarıda iki önemli edebiyatçının şiir tanımına yer vermiş olmamıza rağmen Çocuklara Mahsus Gazete'de yer alan şiirlerin bu tanımlara çok da uyduğunu söyleyemeyiz. Çünkü güzellik, büyü, ahenk, ritim gibi kelimelerle anlatılan şiirler dergide mevcut değildir. Dergide didaktik şiirler ağır basmaktadır. Bilindiği üzere, didaktik şiirde öğüt vererek eğitim amacı güdülmektedir ve çocuk dergilerinde sıklıkla kullanılan bir şiir türüdür.

Dergide yayınlanan şiirlerin tamamı ilk defa Çocuklara Mahsus Gazete'de yayınlanmamıştır. *Rehber* başta olmak üzere muhtelif dergilerden de şiirler alınmıştır. Örneğin; Bir Validenin Şikâyeti¹¹⁸, Okuyup Geçme¹¹⁹ ve Nasihat Dinlemeyen Cezasını Bulur¹²⁰ şiirleri Rehber dergisinden alınmıştır. Dergide çeviri şiir sayısı fazla değildir. Çalıştığımız sayılarda sadece Kamer¹²¹ adlı şiir, çeviri şiir olarak karşımıza çıkmıştır. Dergide neşredilen bir şiir aşağıdadır. Bu şiir de dergideki diğer pek çok şiir gibi didaktik bir şiirdir.

¹¹⁵Feyzi Beyzâde, “Kise”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı.135, 15 Eylül 1898, s. 2-3.

¹¹⁶Kemal Demiray, *Edebiyatta Türler*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1971, s. 13-14.

¹¹⁷Demiray, *a.g.e.*, s. 13.

¹¹⁸Sadi, “Bir Validenin Şikâyeti”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı 185, 14 Eylül 1899, s. 4-5.

¹¹⁹Sadi, “Okuyup Geçme”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı 186, 21 Eylül 1899, s. 6.

¹²⁰Manastır Mekteb-i İdâdi-i Askerîsi Şakirdânından Fazlı Mağmumi, “Nasihat Dinlemeyen Cezasını Bulur”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı 187, 28 Eylül 1899, s. 2.

¹²¹“Kamer”, Çeviren: Aziz Hüdayi, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı 183, 31 Ağustos 1899, s. 4.

“TAHSİL

Tahsildeki lezzet gibi lezzet bulunur mu?
Tahsilde olan hazza nihayet bulunur mu?

Tahsildir eden âdemi mesud u mükerrerem
Tahsilde olan izzete gayet bulunur mu?

İlm ü hünerin kadri mübeccelse de lakin
Ma'kusu olan şey gibi zillet bulunur mu?

Meyl eylemek arayış-i dünyada hamakat
Manend-i ilm âdeme ziyet bulunur mu?

Hafız okuyup yazmağa sen sa'y-ı beliğ et
Tahsil gibi sermaye-i nimet bulunur mu?”¹²²

3.3.Fabl

Ahlak dersi vermek maksadıyla hayvanlara insani vasıflar yüklenerek oluşturulan hayalî öykülere fabl denir.¹²³ Fabl oldukça eski bir türdür. Fakat modern zamanda popülerliğini çocuk edebiyatına borçludur.¹²⁴ Fablların çocuklar için hem eğlenceli hem de öğretici olması onu çocuk edebiyatının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Nesir fabllar olduğu gibi manzum fabllar da mevcuttur.¹²⁵

Fabl çocuk edebiyatı için önemli ise de dergide fabl sayısı oldukça azdır. Derginin genelinde yayınlanan fabl sayısı yirmi birdir.¹²⁶ 101 ila 201 sayılar arasında yedi tane fablla rastladık. Bunların beş tanesi manzum, iki tanesi mensur fabldır. Kurbağa İle Balık¹²⁷ manzum fablla, İki Tilki¹²⁸ mensur fablla örnektir. Aşağıda dergide yayınlanan Deve- Sıçan başlıklı manzum fabl örneği mevcuttur.

“DEVE- SIÇAN

Bir deve gördü sıçan sahrada!
Bar u sahipten idi azade
Tek ü tenhaca görünce gitti
Yuları hırsıyla der-dest etti.
Sevk-i fitrat ile oldu münkad
Etti tevcih-i inan-ı azad
Olmadan zıdd u muhalif asla

¹²²Fındıklılı Hafız Mehmed Bahaeddin, “Tahsil”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 1–2.

¹²³Suat Urgan, “Fabl Türünün Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Günümüzde Bu Türden Yararlanma Olanakları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 105–114, s. 106.

¹²⁴Yaman, **a.g.t.**, s. 93.

¹²⁵Fatih Tepebaşılı, **Fabl İle Eğitim**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2011.s. 48; Nesir Fabli: Düzyazı biçiminde yazılan fabldır. Manzum Fabli: Uyaklı, kafiyeli şiir biçiminde yazılan fabl türüdür.

¹²⁶Küçük, **a.g.m.**, s. 244.

¹²⁷Sadi, “Kurbağa İle Balık”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 191, 26 Ekim 1899, s. 4–5.

¹²⁸“İki Tilki, Çeviren: Asım, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 131, 18 Ağustos 1898, s. 3.

Deve olmuş idi muşa hem-pa
Sıçan azade-i teşviş ü güman
Semtine oldu meserretle revan
Oldular beytine muşun vasıl
Müşkülât oldu o demde hasıl
Bir delik görmüş idi çünkü deve,¹²⁹
(...)

3.4.Anı

Anı, geçmiş tecrübelerle dayanan olay ve olguların üzerinden belli zaman geçtikten sonra kişiler tarafından kaleme alınmasıyla ortaya çıkan düzyazı biçimidir.¹³⁰ Bu tür Türk Edebiyatı'nda özellikle Tanzimat Dönemi ile görünür olmuştur. Dolayısıyla edebiyatımızda çok eski bir tür olduğunu söyleyemeyiz.

Çocuklara Mahsus Gazete'de anılara yer verilmiştir. Dergide yaklaşık kırk tane anı vardır ve bunların yirmi dördü telif, on dördü çeviridir.¹³¹ Kılıç Takarken¹³², Bir Rü'ya¹³³, On Sekizinci Asırda Bir Mektepli¹³⁴ gibi yazılar karşımıza çıkan anı türünde eserlerdir.

Anıların geneli çocukluk anılarıdır. Bazı anılar mutluluk, heyecan, coşku gibi duyguları yansıtmaktadır. Özellikle sınıf geçme, okul bitirme ile ilgili anılarda bu duygular hat safhadadır. Örneğin, Kılıç Takarken¹³⁵ adlı anıda askeri okul öğrencilerinin bir üst sınıfa geçiş töreninden bahsedilmiştir. Bu törende not ilanını bekleyen öğrencilerin heyecanları, sabırsızlıkları ve telaşları anlatılmıştır.

Fakat bazı anılar da oldukça hüzünlü ve melankoliktir. Kendini küçük bir kız olarak tanıtan Şakire'nin yazdığı Hatıra-i Müebbed¹³⁶ adlı anıda, bu kız karlı bir kış gününde çok sevdiği, iyi yürekli mektep arkadaşı Bedriye'nin yanına oyun oynamaya gider. Kapıyı kimse açmaz. Evi iyi bildiği için her zaman açık olduğunu bildiği arka taraftaki pencereden içeri bakar; arkadaşı ve annesinin soğuktan donmuş bir halde döşemede uzanmış olduklarını görür.

¹²⁹Halil Edip, "Deve-Sıçan", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 118, 18 Mayıs 1898, s. 3.

¹³⁰Özdemir, **a.g.e.**, s. 190.

¹³¹Yaman, **a.g.t.**, s. 107.

¹³²S. Reşat, "Kılıç Takarken", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 5-6.

¹³³Abdi Tevfik, "Bir Rü'ya", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 110, 17 Mart 1898, s. 6

¹³⁴İbnür-Rüştü Ali Fuat, "On Sekizinci Asırda Bir Mektepli", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 146, 1 Aralık 1898, s. 5-6.

¹³⁵S. Reşat, "Kılıç Takarken", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 5-6.

¹³⁶Küçük Karielerinizden Çarşambalı Şakire, "Hatıra-i Müebbed", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 4.

Bir çocuğun böyle bir anı yazıp göndermesi ölümün çocukların hayatında hatırı sayılır bir yer işgal ettiğine işaret etmektedir. Ayrıca melankoli, ölüm ve hüznün yoğun olduğu anıların dergide yayınlanması, okuyucu çocukları etkilemiş olabilir.

3.5.Roman

Dergide roman olarak gruplandırabileceğimiz eserler aslında roman özelliklerini bütünüyle taşımamaktadır. Yazılar; olay örgüsü, kişiler, konu ve roman tekniği açısından zayıf oldukları için roman türüne iyi bir örnek teşkil etmezler. Hatta o zamanlarda roman türünün dergi yönetimi açısından tümüyle anlaşıldığını dahi söyleyemeyiz. Çünkü bazen eserler roman yerine uzun hikâye olarak da tanıtılmıştır.

“Çocuklara Mahsus Gazete'de toplam yirmi altı roman tefrika edilmiştir. Bunların çoğu çeviridir ve deniz veya balonla yapılan yolculukları konu alan macera türünde romanlardır.”¹³⁷ Bu bakımından romanların erkek çocuklara daha çok hitap ettiğini söyleyebiliriz.

Mektep ve Aile Romanı: Bir Farenin Seyahati¹³⁸ çalıştığımız sayılarda rast geldiğimiz ilk romandır. Bu tefrikayı Merhametli Gemici¹³⁹, Bî-çare Masum¹⁴⁰ ve Remi¹⁴¹ gibi çeviri romanlar takip etmektedir. Sararmış Yapraklar¹⁴², İbtîlâ-i Masumâne¹⁴³ ve Edebiyat Çiçekleri¹⁴⁴ gibi romanlar da telif eserlerdir. Derginin bazı sayılarında birden fazla roman aynı anda tefrika edilmiştir. Bir roman bitsin de diğerine geçilsin gibi bir yaklaşımları söz konusu olmamıştır.

Romanların içerisinde İbtîlâ-i Masumâne oldukça dikkat çekicidir. Onu diğer romanlardan farklı kılan ise konusudur. Romanda küçük bir çocuğun kantocuya duyduğu aşk anlatılmıştır. Ancak bu roman yüzünden Çocuklara Mahsus Gazete

¹³⁷Yaman, a.g.t., s. 101.

¹³⁸“Mektep ve Aile Romanı: Bir Farenin Seyahati”, Çeviren: Muallim-i Şehir Tabip Miralay Hüseyin Remzi, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 102, 13 Ocak 1898, s. 3-4.

¹³⁸ Özdemir, a.g.e., s. 248

¹³⁸“Mektep ve Aile Romanı: Bir Farenin Seyahati”, Çeviren: Muallim-i Şehir Tabib Miralay Hüseyin Remzi, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 102, 13 Ocak 1898, s. 3-4.

¹³⁹Alphonse Daudet, “Merhametli Gemici”, Çeviren: Asım ve Sami, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 137, s. 2-3.

¹⁴⁰Victor Hugo, “Bî-çare Masum”, Çeviren: Refik Ali, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 137, s. 4-5.

¹⁴¹ Hektor Malot, “Remi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 4-5.

¹⁴² İlyas Sukûtî, “Sararmış Yapraklar”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 4-5.

¹⁴³Halil Rüştü, “İbtîlâ-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 128, 28 Temmuz 1898, s. 3.

¹⁴⁴İlyas Sukûtî, “Edebiyat Çiçekleri”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 154, 26 Ocak 1899, s. 2-3.

yayın camiası tarafından çocukların ahlakını bozmakla suçlanmış ve çok sert bir dille tenkit edilmiştir.¹⁴⁵ Dergi de kendini savunmuş ve romanın tefriki bittiğinde bu eleştirilen haksız olduğunun anlaşılacağını iddia etmiştir. Amaçlarının çocukların ahlakını bozmak değil aksine onların ahlakını güzelleştirmek olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Nitekim romanın sonunda küçük çocuk kantocuya âşık olduğu için derslerini ihmal etmiş ve sınıfta kalmıştır. Dergi, çocukların bu durumdan ibret alıp derslerine odaklanmasını öğütlemiş ve bir bakıma kendini aklamıştır.

3.6. Bilmeceler

Bir yazın türü olarak “bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ ve ya güzellik nevinden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.”¹⁴⁷ Bilmecelerin sözlü edebiyat ürünü olması, geçmişinin çok eskilere dayandığına işaret etmektedir.¹⁴⁸ Bilmeceler yalnızca Türk ulusuna ait bir tür değildir. Hemen hemen her toplumun kendine has bilmeceleri vardır. Özellikle dünyada 1800’lü yıllardan itibaren sözlü edebiyat ürünü olan bilmeceler, kayıt altına alınmaya başlanmıştır.¹⁴⁹

Çocuklara Mahsus Gazete'nin her sayısında bilmecelerin olduğu bir bölüm yayınlamıştır. Bu bölüm Bilmeceler ve cevapları içeren Bilmeceler Halli olmak üzere genelde iki bölüme ayrılmaktadır. İmtihan, Mesele, Müsabaka, Fenni Suallerimiz, Sual gibi başlıklarla da sunulduğu olmuştur.¹⁵⁰ Her hafta bu bölümde okuyuculara bir bilmeceler/soru sorulur ve onlardan doğru cevabı göndermeleri beklenir. Doğru cevabı gönderenler arasında kura çekilir ve kura neticesinde bir kişiye ve yahut iki kişiye

¹⁴⁵ Halid Muzaffer, İtiraz-ı Ale'l-Hüküm, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 145, 24 Kasım 1898, s. 2-3.

¹⁴⁶“Asır Kütüphanesi Sahibi Kırkor Efendi Tarafından K. Faik İmzasıyla Neşr Edilmekte Olan Mecmua-i Lisan Nam Risâleye Cevap”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 145, 24 Kasım 1898, s. 4-5.

¹⁴⁷Muharrem Kürşad Yangil, Caner Kerimoğlu, “Bilmecelerin Eğitimdeki Yeri ve Önemi”, **Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı 2, 2014, ss. 341- 354, s. 343.

¹⁴⁸ Dilek Türkyılmaz, “Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine” **Milli Folklor**, Sayı 81, 2009, ss. 40-53, s. 40.

¹⁴⁹Van Harold Brunvand, “Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar”, Çeviren: Kadriye Türkan, **Milli Folklor**, Sayı 74, 2007, ss. 137-143, s. 137.

¹⁵⁰Yaman, **a.g.t.**, s. 46.

ödül verilir. Doğru cevap veren diğer okuyucuların da isimleri dergide yayınlanır ve onlara da birer tane varaka-i takdiriye (takdir belgesi) takdim edilir.

Ödüller zamanla değişiklik göstermiştir. Örneğin, 101–159. sayılar arasında; kura ile bir kişiye üç aylık dergi abonesi ödülü, 160–171. sayılar arasında kura ile bir kişiye yarım Osmanlı lirası, 172–201. sayılar arasında ise kura ile iki kişiye birer çeyrek Osmanlı lirası ödülü verilmiştir. Ödül değişikliğinin sebebi belirtilmemiştir. Fakat derginin para ödülü vermekle tirajını arttırmak istemiş olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim yarım Osmanlı lirası ödülünden sonra dergiye gönderilen cevap varakaları muazzam derecede arttırmıştır.

Sekiz sayfalık derginin yaklaşık dört sayfası doğru cevap verip kuraya dâhil edilen isimlerle dolup taşmıştır. Dergiye bundan ötürü şikâyetler gelmiş ve cevaben: “Gazetemizle neşr olunan bilmeceleri ber-mu'tad son sayfamızda boş bırakılan mahalle yazıp matbaamıza getiren veya gönderenleri hall-i varakaları doğru ise varaka-i takdriyeleri getirdikleri gün hemen tanzim ve getiren adama teslim olunacak ve binaenaleyh beher hafta varaka-i takdiriye kazananların isimlerinin neşrine hacet kalmayacağından o sahifeler asar ve makalat ve havadise hasır edilecektir.”¹⁵¹ Anlaşıldığı üzere, dergi okuyucu şikâyetlerini göz önüne alarak bilmeceye doğru cevap verenlerin adlarını yayınlama uygulamasını bitirmiş ve bu sayfaları daha faydalı bilgilerle dolduracağını vaat etmiştir ve bunu pratikte başarmıştır.

Haftalık ödüllerin dışında başka ödüller de verilmiştir. Bu ödüller bir zincir gibi birbirine bağlanmıştır. “On adet varaka-i takdriyemizi biriktirenin bizden bir kitap, on tane kitabımızı cem' edenin de bir cep saati talep etmeye hakkı vardır.”¹⁵² Ayrıca gazete 129. sayı ile beraber ödüllere başka bir ödül daha eklemiştir. Bu ödülün adı zıkr-i cemil ödülüdür. Ancak bu ödülü alabilmek için okuyucuların o hafta hem Çocuklara Mahsus Gazete'deki bilmeceyi, hem Hanımlara Mahsus Gazete'deki bilmeceyi, hem de Hanımlara Mahsus Gazete'nin eki olan Hanım Kızlara Mahsus Gazete'deki bilmeceyi bilmeleri gerekmektedir. Kısaca, üç ayrı gazetenin bilmecelerine doğru cevap verenler bu ödülü alabilmektedir.

¹⁵¹ “İhtar-ı Mahsusa”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 192, 26 Ekim 1899, s. 5.

¹⁵² “Bilmece”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 6.

Satışta sürekliliği sağlayan oldukça karışık ödül mekanizmalarıyla dergi, okuyucuları kendine bağlamış ve popülerliğini korumuştur. Ödül kazanmak, soruya doğru cevap vermek, dergide kendi ismini görmek çocukların hoşuna gitmiş ve dergiyi almaya devam etmişlerdir. Özetle gazetelerin, dergilerin varlığını sürdürmediği bir zamanda Çocuklara Mahsus Gazete çocuk dergisi sıfatı ile bilmece bölümünün de etkisi ile senelerce yayında kalmayı başarmıştır. Aşağıda, dergide yayımlanan bir bilmece ve cevabı da sizlerle paylaşılmıştır.

“Bilmecem bir memlekettir. Bu memleketin başında erkek, ortasında kadın, nihayetinde de hayat vardır.”¹⁵³

“Bilmece Halli: “Geçen nüshamızdaki bilmecenin cevabı Erzincan'dır.”¹⁵⁴

3.7.Fıkra

Arapça kökenli bir kelime olan fıkra, günlük hayatta başa gelebilecek komik olayların mizah kullanılarak anlatıldığı sözlü bir edebiyat türüdür.¹⁵⁵Fıkra türü oldukça eski bir türdür ve hemen hemen her toplumda farklı adlarla da olsa var olmuştur. Türk Edebiyatı'nda nükte ve latife adları ile de anılmıştır.¹⁵⁶ Fıkra, hem eğlendiren hem de düşündüren bir türdür.

Eğlenceli ve eğitici olması hasebiyle fıkra çocuklar için önemlidir. Ancak dergide fıkra sayısı çok değildir. Var olan fıkralar ise fıkra türü için güzel örneklerdir. Aşağıda bir fıkra örneği vardır.

“Muallimin biri bir çocuğun zekâsını tecrübe etmek üzere ders arasında münasebet düşürerek şu suali irad etmiş.

Muallim-Oğlum altın gümüş ne cins eşyadandır?

Çocuk- Ma'deniyandan.

Muallim-Pekâlâ bunlar nasıl vücuda gelir?

Çocuk- Altın yüzü görmediğimizden onu bilmiyorum ama gümüşün Gümüşhane şehrinde gelmekte olduğunu biliyorum.”¹⁵⁷

3.8. Atasözleri

Geçmişte yaşamış insanların uzun süreli tecrübelerine dayanan yargılarının öğüt olarak düstûrlaştırılması sonucu ortaya çıkan kalıplaşmış özlü sözlere atasözü

¹⁵³“Bilmece”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 195, 23 Kasım 1899, s. 8.

¹⁵⁴“Bilmece Halli”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı.196, 30 Kasım 1899, s.7.

¹⁵⁵Nurdan Kılıç, “Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Isparta, 2010, s. 9.

¹⁵⁶Saim Sakaoğlu, “Geleneksel Fıkra- Modern Fıkra”, **Milli Folklor**, 2013, Sayı 97, ss. 70–75, s. 70.

¹⁵⁷“Fıkra”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 182, 24 Ağustos 1899, s. 5.

denir.¹⁵⁸ Atasözleri milli özellikler taşır. Her ulusun kendine has atasözleri vardır ve bunların ilk defa kim tarafından söylendikleri bilinmediği için atasözleri, anonim özellik gösterir.¹⁵⁹ Diğer bir ifadeyle, kim tarafından söylendiği bilinmez, halka mal olmuştur. Çocuklara Mahsus Gazete'de atasözleri “Durûb-u Emsal”, “Atasözü”, “Güzel Sözler” gibi başlıklar altında karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁰ Elbette her sayıda atasözlerine yer verilmemiştir. Fakat olan sayılarda yaklaşık on tane atasözü bir başlık altında verilmiştir. Aşağıda dergide yayınlanan bir atasözü örneği mevcuttur.

“Cisim yorulursa, fikir rahat eder.”¹⁶¹

3.9. Haber Yazıları

Çocuklara Mahsus Gazete yayın hayatında iken dönemin basınında gazete ve dergi arasında keskin bir ayırım yapılamadığından çalışmamızda bahsedilmişti. Üzerinde çalıştığımız Çocuklara Mahsus Gazete'nin bir çocuk dergisi olmasına rağmen adının bile gazete olması ise belki de dönemin kafa karışıklığını en iyi anlatan örnek olarak gösterilebilir.

Ancak, Çocuklara Mahsus Gazete bir çocuk dergisi olmasına rağmen sütunlarında haber yazılarına da yer vermiştir. Her sayıda düzenli bir şekilde olmasa da yerli haberler için “Şuûnât” ve yurtdışı haberleri için “Şuûn-ı Muhtelif” başlığı altında haberler okuyucu ile paylaşılmıştır. Bu haberler, çocukları ilgilendirdiği gibi çocuklardan bağımsız konularla da ilgili olmuştur. Aşağıda dergide bulunan bir yerli bir de yabancı habere yer verilmiştir. Yerli haber, Ermeni cemaatinden birkaç tane gencin Mekteb-i Mülkiye'ye kabul edildikleri haberidir. Bu haber, dergide Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslim cemaatlerle ilgili karşımıza çok nadir çıkan bir haberdir. Önceden de söylediğimiz gibi gayrimüslim cemaate ve bu cemaatin çocuklarına dergi genelde yer vermemiş ve onları muhatap almamıştır. Yurtdışı haberi ise Belçika'dan bir salıncak kazası haberidir. Hem yetişkinler hem de çocuklarla alakalıdır. Özellikle Şuûnât başlığı altında verilen yerli haberler Osmanlı

¹⁵⁸ Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri, Deyimler-1962 ”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1988, ss. 131-166, s. 140.

¹⁵⁹Musa Yaşar Sağlam, “Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2001, ss. 45-51, s. 46.

¹⁶⁰Latifoğlu, **a.g.t.** s. 38.

¹⁶¹ “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114, 14 Nisan 1898, s. 5.

toplumunda neler olup bittiğini göstermesi ve çocukların hayatları hakkında sunduğu zengin bilgilerden dolayı çalışmamız için önem arz etmektedir.

“Ermeni cemaatinden birkaç genç Mekatibe-i Âliye-i Osmaniye’ye kabul-i takrir etmiş ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’ye kayd olacakları geçen gün Ermeni patrikhanesinden Ma’ârif Nezaret-i Celilesi’ne i’zam edilmiştir.”¹⁶²

“ Belçika’da bir Pazar yerinde derûnunda yirmi kişi bulunan bir salıncak devrülüp yere düşmüş içindikilerden onbeşi hafifçe ve dört çocuk ağırca mecrûh olmuştur.”¹⁶³

Bu bölümde üzerinde çalıştığımız Çocuklara Mahsus Gazete adlı çocuk dergisini tanıttık. Öncelikle, derginin künye ve şekil özelliklerine değinildi. Akabinde dergiyi on iki yıl ayakta tutan yazar kadrosunu hakkında genel bilgiler verildi. Recaizâde Mahmut Ekrem, Muallim Naci, İsmail Safa, Emine Semiye ve Süleyman Nesip gibi kadronun ünlü yazarların biyografilerine yer verildi. En nihayetinde de dergide kullanılan edebî türler değerlendirildi.

¹⁶² “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 122, 16 Haziran 1898, s. 6.

¹⁶³ “Şuûn-ı Muhtelif”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 6-7.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE ÇOCUK VE ÇOCUĞU ETKİLEYEN SOSYAL KURUMLAR

1. AİLE

1.1. Osmanlı Ailesine Genel Bir Bakış

Toplumun en küçük yapı taşı olarak¹⁶⁴ adlandırılan aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birliktelik olarak tanımlanabilir. Antropolojik açıdan, ilk ailenin nerde ve ne zaman kurulduğu hususunun tespiti mümkün değildir.¹⁶⁵ İnsanlıkla beraber ailenin de var olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı ailesinin ne olduğundan çok ne olmadığına değinilirse çalışmamız adına daha faydalı olur. Öncelikle, sanıldığının aksine Osmanlı ailesinde çokeşlilik yaygın değildir.¹⁶⁶ Farklı zamanlarda, farklı iller üzerinde çalışan bilim insanlarının çokeşlilikle ilgili saptadıkları oranlar şunlardır: Osmanlı iktisat tarihçisi Ahmet Tabakoğlu Klasik Dönemde %8,5, Tanzimat Dönemi'nde Bursa ili için Abdurrahman Kurt'a göre %12, Cemal Kafadar'ın İstanbul ve Edirne Sicillerini inceleyerek vardığı sonuç %10, 1892–1908 Yalvaç'ın Şer'iyye Sicillerine göre %11, Konya Şer'iyye Sicillerine göre %12.¹⁶⁷ Tüm elde edilen veriler, Osmanlı toplumunda çokeşlilik oranının %12'yi geçmediğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca çokeşlilik köyde değil şehirlerde daha yaygındır. Bunun sebebi ise ekonomik refahla ilgilidir. Ekonomik olarak iki ya da daha fazla haneyi geçindirebilecek erkekler isterlerse birden fazla eşe sahip olmuşlardır. Köyde refah düzeyi daha düşük olduğu için çokeşlilik daha nadirdir.¹⁶⁸

Osmanlı ailesi çokeşli ve çok çocuklu sanılır. Ancak bu da bir yanılsamadır. Çünkü tereke defterleri baz alınarak yapılan geniş kapsamlı bir çalışmaya göre

¹⁶⁴Fatma Yaşar Ekici, "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirmesi", *The Journal of Academic Social Science*, Sayı 30, 2014, ss. 209–224, s. 210.

¹⁶⁵İlber Ortaylı, "Türk Osmanlı Aile Yapısı", *Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları*, 2001, ss. 29–53, s. 29.

¹⁶⁶İlber Ortaylı, "Türkiye'de Aile; Tarihte Türk Ailesi", *Aile ve Eğitim*, Editör: Sabri Koç, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1994, ss. 3–10, s. 6.

¹⁶⁷Mehmet İpçioğlu, *Konya Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 41–42.

¹⁶⁸Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 1, 1992, ss. 92–96, s. 94.

Osmanlı ailesi çok çocuklu aile özelliği göstermemektedir. Bu çalışmaya göre aile başına düşen çocuk sayısı % 2.33 olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁹ Yani aile başına üç çocuk bile değil. Bu çalışmayı destekleyen başka çalışmalar da literatürde yerini almıştır.¹⁷⁰ Osmanlı ailesinde çocuk sayısının az olmasının sebebi doğum oranları ile ilişkilendirilemez. Zira doğum oranı yüksektir. Ancak doğan çocukların %36'sının bir yaşına gelmeden hayata veda etmiş olmaları ve bir yaşını geçmiş olsalar bile sadece %47'sinin 20 yaşına erişebilmiş olması dikkate alındığında; bebek ve çocuk ölümlerinin yüksek oranları, ailelerin çok çocuklu aile olmasına engel olmuştur sonucuna varılır.¹⁷¹

Son olarak, çoğunlukla Osmanlı ailesinin geleneksel geniş aile olduğu fikri yaygındır. Zihinlerde geniş ailenin, Osmanlı ailesinin tipik bir özelliği sayılmasının temel bir nedeni vardır. Bazı araştırmacılar geleneksel tüm toplumlarda ailenin bir üretim birimi olarak kabul edildiğini ve tarımsal üretimde işgücüne duyulan ihtiyaçtan ötürü geniş aile tipinin bu toplumlarda yaygın olduğunu savunurlar. Netice itibariyle Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin tarıma dayandığı da hesaba katılınca Osmanlı ailesinin geleneksel geniş aile özelliği gösterdiği düşünülür.¹⁷² Ancak, durum böyle değildir. Osmanlı Devleti'nde geniş aile, üretimle herhangi bir ilgisi olmayan ve toplumun çok küçük bir yüzdesini oluşturan konak ailelerinde görülmektedir.¹⁷³ Konaklarda büyüyen toplumun kalburüstü, seçkin ailelerinden gelen aydınların Cumhuriyet'ten sonra çocukluk anılarını yazması ve sadece bu anılara bakılarak yüzeysel değerlendirmeler yapılması da geniş ailenin yaygın olduğu fikrini güçlendiren diğer bir faktördür.¹⁷⁴ Özetle, Osmanlı'da aileler ekseriyetle çekirdek aile özelliği göstermektedir¹⁷⁵ ve Osmanlı ailesi anne, baba ve çocuklardan oluşan ataerkil çekirdek aile olarak tanımlanabilir.¹⁷⁶ Bu genel bilgilerden sonra 19.

¹⁶⁹ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Cilt 1, Ankara, 1992, ss. 97-161, s. 105.

¹⁷⁰ İpçioğlu, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁷¹ Alan Duben, **Kent, Aile, Tarih**, Çeviren: Leyla Şimşek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 135-136.

¹⁷² Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Günümüzde Aile*, Editör: Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, ss. 165-176, s. 168.

¹⁷³ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁷⁴ Onur, **Türkiye'de Çocukluğun...**, s. 104.

¹⁷⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 94.

¹⁷⁶ Onur, **Türkiye'de Çocukluğun...**, s. 103; İpçioğlu, **a.g.e.**, s. 34.

yüzyılda çocuğun ilk sosyalleştiği kurum olan aileyi dergi çerçevesinden ele alabiliriz.

1.2.Dergide Görülen Aile Tipleri

Osmanlı'da geniş aile, çekirdek aile, parçalanmış aile tipleri görülmüştür. Ancak dergide aile ile ilgili çok sayıda yazı olmasına rağmen bir aile tipi olarak geniş aile¹⁷⁷ karşımıza çıkmamıştır. Dolayısıyla çekirdek ve parçalanmış aile tipleri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

1.2.1. Çekirdek Aile

Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen ailedir. Osmanlı toplumunda oldukça yaygındır.¹⁷⁸ Ortalama bir çekirdek ailede kişi sayısı 5'tir.¹⁷⁹ Son dönem Osmanlı romanları incelendiğinde de romanlarda konu edilen ailelerin genellikle çekirdek aile olduğu gözlemlenmiştir.¹⁸⁰

Çocuklara Mahsus Gazete'de yayınlanan aile ile alakalı eserlerde çekirdek aile tipi sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Bu metinlerde çocuk sayısı üçü geçmemektedir¹⁸¹ "Rahim Çocuk" adlı yazı, bu tür eserlere örnek gösterilebilir.¹⁸² İdeal bir Osmanlı ailesinin tasvir edildiği metinde aile; anne, baba ve iki erkek çocuğundan oluşmaktadır.

Bu yazı, aile içi dinamikleri göstermesi bakımından da dikkate şayandır. Şöyle ki Osmanlı ailenin reisi, baba olarak tasvir edilmiştir. Bunun minvalinde de anne bir adım geriye düşmüştür. Bu bakımdan aile, erkek egemen/pederşahi bir kurumdur. Zaten babanın aile içi üstünlüğünün altı sıkça çizilmiştir. Dergide yayınlanan Peder adlı fikir yazısına göre baba, anneden kati surette daha önemlidir.

¹⁷⁷Geniş Aile: Farklı kuşakların birlikte oturduğu, aile bireylerinin ortak bir bütçeye ve mülkiyete sahip olduğu aile tipi, geniş ailedir. (Bakınız: Metin Erol, "Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişmelerinin, Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri (Sivas Merkez İlçe Örneği)", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1992, s. 28.)

¹⁷⁸İpçioğlu, a.g.e., s. 36.

¹⁷⁹Abdurrahman Kurt, **Bursa sicillerine göre Osmanlı Ailesi: 1839–1876**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 122.

¹⁸⁰Nüket Esen, "Türk Ailesindeki Değişmenin Romanımıza Yansımaları", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Cilt 2, Ankara, 1992, ss. 660–676, s. 660.

¹⁸¹"Peder", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s.1–2; M.Ş, "Rahim Çocuk", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 11 Aralık 1897, s. 3; S. Reşat, "Köyde Kış", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 107, 17 Şubat 1893, s.4; Unkapanı Rüştüyesi Müntehi Sınıfından İsmail Ekrem, "Pederin Avdet—Mesut Familya", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 169, 15 Mayıs 1899, s. 5.

¹⁸²M.Ş, "Rahim Çocuk", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 3.

Babanın gece gündüz demeden çalışması, iş hayatında türlü zorluklar yaşaması, onu anneden bin kat hatta yüz bin kat önemli kılar. Çünkü baba vefat ederse aile dağılma tehlikesi ile karşılaşır ve çoğu zaman da dağılır. Çocukların bakımı ile sorumlu olan annenin çalışması mümkün olmadığı için hem kendisinin hem de evlatlarının perişan olacağı söylenir. İlgili metnin kısaltılmış hali aşağıdadır.

“Ailenin valide vücudu ise peder ruhudur. Gecelerini gündüzüne katarak çalışan gayretine, iktidarına asla halel getirmeyen yine pederdir. Valide hanenin müdiresidir fakat onu o idare, o intizam, o şevk içinde bulunduran da pederdir.

(...) Peder, istikbal gibi dehşetli bir zulmete, ihtiyaç gibi işkenceli bir şiddete en dehşetli fırtınalara göğüs geren mütevekkil gemiler tarzında müdafa'a eder! O kalın kalın sisleri o kara kara dalgaları yarmak geçmek ister! İkbali ne derece nursuz olursa olsun yine çocuklarının ferahla yaşamalarına muavenetten geri durmaz! O keşif bulutlarını yarar, kendisine değil ailesine bir şevk verir şevklendirir, o ziya ne kadar az olsa yine ailenin ömrünü, hayatını, ümrân-ı atiyesini te'mine kifayet eder.

En mes'ud bir familya içinden yalnız onun mukaddes vücudunu kaldıracak olursanız kıymeti valideden bin kat belki yüz bin kat ziyadedir. Onun sayesinde ki aile gibi mukaddes bir dairede hanede; meserret, gayret, arz-ı dîdâr eyler.

Zavallı bir valide eline kalan iki üç çocukla nasıl te'min-i istikbal edebilir. Çalışamaz! Yavrularını örtecek en kuvvetli kanattan mahrumdur. Isıtamaz, giydiremez, geçindiremez! Ne yavrularına meramını anlatabilir ne de kendi meramını anlayabilecek bir ferddir. Tesadüf edebilir; daima bir girye, bir gam, bir işkence, bir elem içinde bulunur gider... (...)”¹⁸³

Öte yandan, anne ve annelik ikinci plana düşse de hafife alınmamış ve önemine parmak basılmıştır. Çünkü Osmanlı toplumu anneliğe bir kutsiyet yüklemiştir. Dönemin aydınları da anneliği övmüştür. Şemsettin Sami'nin “Aile demek kadın demektir ” sözü anne ve aileyi özdeşleştirmesi bakımından önemlidir. Kadınsız bir ailesinin inşa edilemeyeceği görüşünü ispatlar niteliktedir.¹⁸⁴ Bu durum dergide de görülmüştür. Anneliğin idealize edildiği şiirler dergide yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesinin ilgili olan kısmı aşağıda mevcuttur.

“Zavallı bağına bastıkça tıfl-ı üryanı
Bakan gururuna zann eylemez ki sailedir
Gözünde yavrusunun nazra-i perişanı
Lisan-ı hali olup tercüman-ı vicdan
Diyor ki: Validelik en sefahı gailedir.”¹⁸⁵

1.2.2.Parçalanmış Aile

Boşanma, ölüm, kayıp veyahut sürekli ayrılıklar sonucu ebeveynlerden birinin olmadığı aileler, parçalanmış aile ya da tek ebeveynli aile olarak

¹⁸³ “Peder”, “Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 1–2.

¹⁸⁴ İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi –Sosyolojik Bir Yaklaşım–*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 95.

¹⁸⁵ Kıbrıslı Hakkı, “Valide”, *Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 168, 18 Mayıs 1899, s. 2.*

adlandırılmaktadır¹⁸⁶ Anlaşıldığı üzere bu ailelerde anne yahut baba eksiktir. Osmanlı ailelerinde görülen parçalanma sebebi genellikle ebeveynlerden birinin ölmesidir. Boşanma sebebiyle ailelerin parçalanması daha nadir görülen bir durumdur. Bunun nedeni Osmanlı toplumunda yüzyıllar boyu dini ve kültürel açıdan boşanmaya çok sıcak bakılmamasıdır.¹⁸⁷

Çekirdek aile modeli kadar dergide parçalanmış aile tipi ile de karşılaşmıştır. Bu aileler; boşanma ya da eşlerden birinin kaybolması ile parçalanmış değil, ölüm sebebiyle parçalanmıştır ve genelde babanın öldüğü, dul annenin çocuklarla beraber yaşam mücadelesi vermeye çalıştığı ailelerdir.¹⁸⁸ Örneğin, dergide yayınlanan Hayat-ı Meşakk adlı eserde dul bir anne, Refik ve Fuad adında iki kardeşten oluşan ailenin hayat mücadelesine yer verilmiştir.¹⁸⁹ Ancak her parçalanmış aile hayat mücadelesini kazanamamıştır. Dergide yer alan yetim Bedriye ve annesinin kışın yakacaksızlıktan ötürü kulübelerinde soğuktan donarak ölmesini konu edinen anı, yaşam kavgasını kazanamayan tüm aileleri temsil etmektedir. Aşağıda Şakire'nin bu üzücü anısına yer verilmiştir.

“Bir kış ahşamı idi. Her taraf karla örtülmüş zemin bir libas-ı sefide bürünmüştü. Orada... Ta ötede şu küçük tepenin arkasında küçük bir kulübede sakine olan mektep arkadaşım daha doğrusu kardeşim Bedriye birden bire niçün bilmem neden? Onu bulmak şu soğukta sokakta onunla oynamak için kimseye görünmeden bir reftar-ı serile evden çıktım. Gidiyordum o vefalı arkadaşşıma, o fakir fakat kanaatkâr, bir melek kadar saf, o iyi kalpli muhibbeme gidiyordum. Sokaklar gayet tenhalıktı. Kar kuşbaşı yağıyor bir keşafetle yere düşüyor rüzgâr sürüklüyor. Bir küme haline koyarak koşmama mani' oluyordu. Nihayet o müşfik, o vefalı kardeşimin kulübesine geldim kapıyı elimle vurdum hiç ses yok. Bir çeyrek saat kadar durdum kapı açılmıyordu içeriden bir ses, bir çıtırdı, haber hiçbir şey işitilmiyordu. Bu bedbaht kulübede onunla birkaç defa oynadığım cihetle her tarafını biliyordum. Arka tarafta bir pencere daima açık duran bir pencere hatırıma geldi. Koştum o tarafa gittim. Pencereye yaklaşmadan bilmem neden kendimde bir dermansızlık bir kuvvetsizlik hissediyordum. Titreye titreye ilerledim pencereye yaklaştım içeri baktım. Bu anda düşmemek için bir istinatgâha taharri ediyordum. Çünkü pişi çeşmimle gördüğüm manzara beni ürkütmüştü. Ne dehşetli manzara?!.. Döşeme üzerinde yekdiğerine sarılmış iki cisim yatıyordu. Şüphesiz bunlar siddet-i berüdetten terk-i hayat eylemişlerdi. Bunlar Bedriye ile validesi idi.(...)”¹⁹⁰

¹⁸⁶ Hakan Uşaklı, “Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, 2013, ss. 195–208, s. 196.

¹⁸⁷ Kurt, a.g.e., s. 73.

¹⁸⁸ Yerebatan'dan İbrahim Münib, “Küçük Bir Hikâye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 159, 9 Mart 1899, s. 5–6.

¹⁸⁹ Beşiktaşlı Mehmet Talat, “Hayat-ı Meşakk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 27 Ocak 1898, s. 2.

¹⁹⁰ Küçük Karielerinizden Çarşambalı Şakire, “Hatıra-i Müebbed”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 4–5.

Öte yandan az da olsa annenin öldüğü ve geride çocukların ve babanın kaldığı parçalanmış aile örnekleri mevcuttur. Babanın olmaması durumunda aile ekonomik yetersizliklerden dolayı yıkılma eşiğine gelirken, annenin olmaması durumunda çocukların psikolojik olarak çok etkilendiği, büyük çöküntü yaşadıkları belirlenmiştir. Çocukların öksüz kalması durumunda yaşadıkları halet-i ruhiyeyi anlatan bir şiir aşağıda mevcuttur.

“BİR ÖKSÜZÜN NEVÂ-YI TAHASSÜRÜ

Aç sîneni ey mezar! Validem
Görsün bu yetimi böyle bir dem
Görsün bunu da o ibret alsın
Pür-hande ve zevk mezarda kalsın
O beni okşayıp severken
Makber ona şimdi oldu mesken
Hâlim beni eyleyip mukedder
Zindan oluyor bana bu yerler
Ey valide-i garîk-i rahmet
Ukbâda sana makam-ı cennet
Lâkin bana sor ne hâldeyim ben
Bî-zâr kalır cihan elimden
Me'men bana şimdi uzlet olsun
Bıktım bu hayat-ı ta- be-şikenden
Kop rişte-i çâk çekil bu tenden
Bu öksüze, ah, felek nihayet!
Göstermedi dehrde saadet”¹⁹¹

1.3.Çocuk ve Aile

Ailede birlik ve bütünlüğün sağlanması, aile fertlerinin uyum içerisinde yaşamına devam etmesi ve çocukların geleceğe hazırlanması için aile üyelerinin aile içerisinde rolleri ve birbirlerine karşı belli başlı sorumlulukları vardır.¹⁹² Her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ebeveynlerin çocuklara, çocukların da anne babalarına karşı bazı görevleri vardır.

Bir evde yeme, içme, barınma ve ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması babanın mesuliyetindedir.¹⁹³ Aile içinde baba, tüm ekonomik sorumlulukları üstlendiği için babanın vefat etmesi durumunda geride kalan anne ve çocuklar

¹⁹¹ Siroz'dan Mülazım Ragıp Rıfki, “Bir Öksüzün Nevâ-yı Tahassürü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 119, 26 Mayıs 1898, s. 5-6.

¹⁹² Latife Kabaklı Çimen, **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008s. 287.

¹⁹³ Rifat Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)”, **Osmanlı Araştırmaları IX**, Editörler: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, 1989, ss. 101-157, s. 119.

zorluklar yaşamıştır. Bu durum dönemin romanlarında da görülmüş, maddi eksiklikler sonucu dağılan aileler ve ölen fertler romanlarda sıkça işlenmiştir.¹⁹⁴

Dergide de bu ailelere yer verilmiştir. Hikâye türünde yazılan Köyde Kış¹⁹⁵ adlı eserde kocasının hastalık sonucu vefat etmesinin ardından iki oğluyla kışın köyde hayatta kalmaya çalışan bir anne ele alınmıştır. Ailenin yaşadığı ev; derme çatma, penceresi kırık, duvarlarında deliklerin olduğu bir ev olarak tasvir edilmiştir. Bu evde ne yiyecek ekmek, ne yırtıksız giyecek elbise ne de ısınacak odun ya da kömür mevcuttur. Çaresizlik içinde ne yapacağını bilemeyen anne kar yağarken dışarıya yiyecek aramaya gider ve bir daha geri dönemez. Akabinde, çocuklardan küçük olan açlığa ve soğuğa dayanamayıp vefat eder. Büyüğü ise kendini dehşetle sokağa atar ve donmak üzereyken şehirden köye gelmiş bir hayırsever tarafından evlat edinilir. Bu hikâye örneği babanın olmadığı ailelerde, ailenin parçalanma sürecine girebileceğini gözler önüne sermektedir.

Osmanlı'da aileyi geçindirmek babanın bir görevi olarak tanımlansa da kimi kadınlar tarımsal üretime katılarak meyve sebze yetiştiriciliği, kurutuculuğu ve pazarcılık yaparak aile ekonomisine katkıda bulunmuşlardır.¹⁹⁶ Bazı kadınlar ev dışında aktif bir ekonomik faaliyet göstermeseler de evlerinde terzilik, dikiş, nakış, dokumacılık yaparak ekonomik hayatın bir parçası haline getirmişlerdir.¹⁹⁷ Dergide yer alan “Muhabbet-i Mütekabile” adlı şiirde kocasının hastalanması sonucu evinde sabah akşam durmaksızın dikiş dikerek evini geçindirmeye çalışan bir kadından bahsedilmiştir. Şiirin ilgili bölümü aşağıdadır.

“MUHABBET-İ MÜTEKABİLE

Zavallı hasta peder pisterinde bî-derman
Yatırdı. Fakr u sefalette en büyük ilter
Gibi bu haneyi sarmıştı. Bir melek-haslet
Kadıncağz bakıyordu bütün bu aileyi
Zavallı zevcesi bir hasta zevci, yavruları
Bütün bu gaileyi
İdare eyleyecekti... Acınmaya şâyân
Bu hâli kimseye sezdirmiyordu. Komşuları
Bile sefalet halinden almamıştı haber
Evet, bu ehl-i hüner
Kadıncağz gece gündüz biçer diker yine de

¹⁹⁴Esen, **a.g.b.**, s. 673.

¹⁹⁵S. Reşat, “Köyde Kış”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 107, 17 Şubat 1898, s. 4

¹⁹⁶Çimen, **a.g.e.**, s. 290-291.

¹⁹⁷Şibel Dulum, “Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü ve Eğitimi, Çalışma Hayatı”, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2006, s. 54.

Bu işleriyle beraber vakit bulup evine
Bakardı (...)¹⁹⁸

Çocuğun bakımı, yemek pişirmek, temizlik, sobanın yakılması gibi sorumluluklar başka bir deyişle temel ev işleri kadının görevi olarak toplumca benimsenmiştir.¹⁹⁹ Nitekim yukarıdaki şiirde de kadın evini geçindirebilmek için gece gündüz çalışsa da ev işlerine ve çocuklarına bakmaya devam etmiştir. Evin ekonomik sorumluluğunu üstlenmek anneyi ev işlerinden azade etmemiştir.

Bir ailede maddi ihtiyaçlar olduğu gibi manevi ihtiyaçlar da vardır. Manevi ihtiyaçların başında sevgi gelir ve sevgi çocuklar için çok önemlidir. Çünkü sevgi ile büyüyen çocuğun gelişiminin olumlu yönde seyredeceğine inanılmaktadır.²⁰⁰ Sevgi ihtiyacının ebeveynler tarafından karşılanması gerekir. Osmanlı çocukları, anneleri ve babaları tarafından çok sevilmişlerdir. Öyle ki baba kucağında babasıyla muhabbet eden, sonra anne kucağında öpücük yağmuruna tutulan çocukların anıları dergide yer almıştır.²⁰¹

“Sevilmek, öpülmek, muhabbetli sinelerde, şefkatli kucaklarda saatlerce yatmak, uyumak için yaratılmış şu tıfl-ı naziktern için mütefekkir, giryan?”²⁰² Dergiden aldığımız bu cümlede, Osmanlı çocuğunun her çocuk gibi duygusal bir doyuma muhtaç olduğu görülmektedir. Böyle bir cümlenin varlığı pedagojik olarak çocuğun ihtiyaçlarının bilindiğini gözler önüne sermektedir. En azından aileler bilmese de dergi yönetimi bunun farkındadır ve bu fikri empoze etmeye çalışmaktadır.

Aile içinde anne ve çocuk ilişkisini değerlendirdiğimizde çocukların doğdukları andan itibaren okula başlayana dek annelerine bağımlı bir şekilde hayatlarını sürdürdüklerini görmekteyiz.²⁰³ Ancak çocukların sevilme ihtiyacı olduğu gibi annelerin de sevme, koruma, kollama ihtiyacı vardır. Derginin 111. Sayısında

¹⁹⁸ Necip Vecdi, “Muhabbet-i Müteakabile”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 121, 9 Haziran 1898, s. 2-3.

¹⁹⁹ Dilaver Cebeci, **Tanzimat ve Türk Ailesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s. 109.

²⁰⁰ Esen, **a.g.b.**, s. 671.

²⁰¹ İbrahim Refik, “Bahar Sabahında Bir Hatıra”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 124, 30 Haziran 1898, s. 3.

²⁰² Osman Nuri, “Kemal Safa Beye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 2.

²⁰³ Heywood, **a.g.e.**, s. 100.

“Eltaf-ı Hakk”²⁰⁴ başlığı ile verilen kısa hikâyede annesi ile ormanda yürüyüşe çıkan bir çocuktan bahsedilmektedir. Anne ve oğul orman içinde yürürken ağaçlar altında evladını seven bir hayvan görür. Hayvan onlardan korkmasına rağmen evladını bırakmaz tedirgin gözlerle etrafı seyrederek. Bunu gören anne, hayvan bile olsa Allah’ın yaratılan mahlûkatlara verdiği en güçlü hissin annelik duygusu olduğunu söyler ve bu duygunun kadınlar için bir ihtiyaç olduğunu dile getirir. Yine Tefekkür-i Masumane adlı başka bir hikâyede, günlük ev işlerini yaparken yan odada uyuyan çocuğunu özleyen, sonra onun saçlarını okşayan öpen bir anneden bahsedilmiştir.²⁰⁵ Dergiden aldığımız bu örnekler Osmanlı anne ve evlatları arasında sıcak, samimi ve güçlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan aile içinde kimi zaman problemler de olmuştur. Anneler sadece evlatlarını sevmekle kalmamış onlar için sıkıntılara da göğüs germiştir. İçki içip, sarhoş olup, geç saatlerde eve gelip karısına söven babalar ile sırf çocukları için bunlara susan annelerin varlığı dergiye taşınmıştır. Esasında “sarhoş baba” figürü yalnız Osmanlı ailelerine mahsus değildir. Çünkü aynı zamanlarda Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmiş olan Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının kaleme aldığı otobiyografilerde bu figür çok sıradanlaşmıştır.²⁰⁶ Aşağıda bu konu ile ilgili dergide yer alan bir şiir mevcuttur.

“SARHOŞ

Düşecek, sallanıyor bî-çare
Her gören hâline hande ediyor
Çarpacak... İşte yine duvara
Evine her gece böyle gidiyor

Bekliyor evde zavallı karısı
Kocası gelmedi hâlâ gelecek
Bekliyor geçti şebnin de yarısı
Nerde kaldı merak etmede pek

Gece saat yediye gelmiş idi
Geldi zilzurna o da hanesine
Başladı zevcesine şetme yine
Susuyor zevce ne yapsın şimdi

Uyuyor herkes evinde rahat
O ise şimdi taam eyleyecek

²⁰⁴ Beşiktaş’ta Mekteb-i Hamidî İnâs Kısmı Muallimelerinden F. “Eltaf-ı Hakk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 111, 24 Mart 1898, s. 5-6.

²⁰⁵ Fatih Rüştiye-i Askeriyesi Birinci Sene Şakirdânından 64 Numaralı İsmail Hakkı, “Tefekkür-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114, 14 Nisan 1898, s. 4.

²⁰⁶ Cebeci, **a.g.e.**, s. 94.

Veriyor her gece böyle zahmet
Bilmiyor hiç de mürüvvet ne demek

Çekiyor bunları biçare kadın
İstiyor etmeği bazen isyan
Gelir efkârına evladı heman
Yine mahzun bükülür boynu onun.”²⁰⁷

Annelerin çocuklarını çok sevdiği doğrudur. Ancak bazı yaramaz, haylaz, haşarı, tembel ve kavgacı çocuklar annelerini üzmüşler²⁰⁸ Hatta anneler evde çocuklarının yaramazlık yapmasından bıkip usanmıştır. Dergide bununla ilgili bir şiir vardır ve aşağıda şiirin alakalı bölümü paylaşılmıştır.

“BİR VALİDE’NİN ŞİKÂYETİ

Mektepler açılrsa ah aman ah
Bezdimdi, canımdan ettim ikrâh
Kalkar yürek oynamam nedir bu
Evlat! Ne yaman olursa bed-huy
Tatıl denildi mi? Felâket
Başlar bizim evde bir kıyamet
Alt, üst iki kardeş evde kavgâ
Bin türlü münaza’at peydâ
Yok! Azdı benim, seninki çoktu
Ya? Sende şu vardı, bende yoktu
Yek-diğere hasm-ı can olurlar
Çarpışmağa bin sebep bulurlar
Tırnak yarası yüzünde düşmüş
Ağlar biri, diğeri savuşmuş
Sustur bunu, koş yetiş onu tut
Üstü başı parça parça mebhût!
Yeki diğere atf-ı cürme başlar
Sen, ben diye gözlerinde yaşlar
Bunlar ile hep yürek tükenmek
Mümkün mü buna tahammül etmek?
Dur! Yapma, otur, aman demekten
Tüy bitti dilimde söylemekten
Tesiri olur mu sözlerin ah?
Çifte afacan! Neûzubillah
Ber-akis kırar döker mazarrat
Şefkat mi? Ben eyledimdi nefret!
Hep böyle bütün gün evde feryad
Etmem mi küşâd-ı mektebi yâd?
Mektepler açılrsa gitse bunlar
Bitse şu oyunlar
Dinlense başım açılrsa mektep
Gönlüm açılırdı. Ah Ya Rab!
Bilmem ne kadar da sürdü tatil
Nerde? O sevimli vakt-i tahsil...

²⁰⁷ Yusuf, “Sarhoş”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 116, 28 Nisan 1898, s. 3.

²⁰⁸ A.S., “Bir Mektub-ı Hakikat Meal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 148, 15 Aralık 1898, 14 Eylül 1899, s. 3-4.

(...)²⁰⁹

Bu şiirde bir annenin şikâyeti konu edilmiştir. Okulların tatil olmasıyla tüm gün evde olan iki kardeşin kavga etmeleri, geçinememeleri, yaramazlık yapmaları sebebiyle bezmiş olan anne adeta feryat etmekte ve okulların bir an evvel açılmasını istemektedir.

Yukarıda örnek verilen şiirleri değerlendirdiğimizde ilave etmek gerekir ki bazı duyguların idealize edildiği, mükemmelleştirildiği şiirlerin yanında dergide çocuklarını şikâyet eden bir annenin feryadını duymak ya da sarhoş babayı anlatan şiirler okumak derginin yaşam gerçeklerine dayandığını, günlük hayatta bugün bile güncelliğini koruyan olaylara değindiğini göstermektedir. Özetle Çocuklara Mahsus Gazete toplumsal gerçeklere sırtını dönen bir dergi olmamış ve yaşamdan beslenmiştir.

Baba ve çocuk arasındaki sevgi ilişkisi değerlendirildiğinde babaların çocuklarını çok sevmelerine rağmen sevgilerini çocuklarına göstermedikleri görüşü yaygındır. Bu görüşe göre Osmanlı'da babalar çocuklarını öpmemiş, mesafeli davranmış ve aşırı sevgi gösterilerinde bulunmamıştır.²¹⁰ Evlatlarını sevmek istediklerinde ise onların uyku saatlerini tercih etmişlerdir. Bunun paralelinde de çocuklar babalarından çekinir ve korkar olmuştur. Bir çocuk nezdinde baba, sevilecek biri olmaktan çok saygı duyulacak birine dönüşmüştür.²¹¹

Çocuklara Mahsus Gazete'de böyle bir baba figürü karşımıza çıkmamıştır. Aksine, çocuklarına sevgisini gösteren babalar, sevildiğini bilen ve babasına düşkün olan çocuklar dergi sütunlarında yer bulmuştur. Hatta akşama yakın babalarının işten gelmesini pencerede bekleyen çocuklar olmuştur.²¹² Babası işten eve gelir gelmez onunla kucaklaşan, günlük hasretini dindiren, okulda gün içinde aldığı mükâfatları babasına göstererek daha çok sevilme isteyen çocuklar görülmüştür.²¹³

²⁰⁹ Sadi, "Bir Validenin Şikâyeti", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 185, 14 Eylül 1899, s. 3-5.

²¹⁰ Mehmet Nuri Yardım, **Tanzimat'tan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 18.

²¹¹ Onur, **Çocuk Tarih...**, s. 285-288.

²¹² İbrahim Refik, "Bahar Sabahında Bir Hatıra", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 124, 30 Haziran 1898, s. 3.

²¹³ Unkapanı Rüştüyesi Müntehi Sınıfından İsmail Ekrem, "Pederin Avdet—Mesut Familya", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 169, 25 Mayıs 1899, s. 5.

Ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkinin yalnızca ebeveynler cenahından değerlendirilmesi yeterli değildir. Çocuklar cenahından da değerlendirilmesi gerekir. Nasıl ki anne ve babaların çocuklara karşı sorumlulukları vardır, bu minvalde çocuklar için de benzer durum geçerlidir. Anne babaya hürmet, saygı, itaat çocuklardan beklenen davranış biçimlerindedir. Bunun sebebi örfi olduğu gibi aynı zamanda dinîdir de. Çünkü İslam'da evlatların ebeveynlere karşı nasıl davranacakları belirlenmiştir. Dergi de bu hususa yabancı kalmamış ebeveyn ve çocuk ilişkisinin çocuk cenahından nasıl olması gerektiğini özlü sözler yayınlayarak göstermiştir.

“Ebeveynin dualarını kazanmak cennete takrib etmek demektir.
Küçüklükte söz dinleyen büyüklükte sözünü dinletir.”²¹⁴

Ailelerde ebeveyn eksikliği yaşandığında ailenin sevgi işlevinin tam olarak yerine getirildiğini söylemek güçtür. Özellikle annesini kaybeden çocuklar çok ıstıraplı, melankolik, depresif, karamsar hatta bazen de isyankâr duygu durumları yaşamışlardır. Anne yokluğundan dolayı saatlerce ağlayan, mezar başından ayrılamayan, sürekli annesini hayal eden, annesini rüyasında görmek için can atan çocuk tasvirleri dergide yer almıştır.²¹⁵ Osmanlı zamanında anne ya da babasını kaybeden çocukların yeterli psikolojik desteği alamamasından ötürü yaşadıkları travmaları çok uzun süre atlatamadıkları düşünülmektedir. Aşağıda yer verilen paragrafta annesizlikten ötürü çocukların yaşadığı ümitsizlik hali canlı bir şekilde tasvir edilmiştir

“Anneciğim anneciğim mezar kadar muzlim mermer kader-i berûdet annesiz olan şu kulûbe-i garibanede tahatturla titreye titreye inleyen evladını der-hatır ediyor musun? O her bar feryadıyla senin âlem-i melekûtte pervaz eden ruh-i maderaneni ikaz etmek istiyor.

Efsûs! Bu feryad-ı yetimane mevsim-i şitanın müthiş fırtınaları arasında mahvoluyor sana vasil olamıyor. Olsa da ne olacak? Hiç! Değil mi?(...)”²¹⁶

Aile içerisinde doğan çocuk, ilk eğitimini ailesinden alır. Baba ve anne çocuğun ilk öğretmenidir demek yanlış olmaz. Fakat baba gün içerisinde çalıştığı

²¹⁴ Cihangir'de Uzunyol'da Faikzâde Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 6-7.

²¹⁵ Numune-i Terakkî Mektebi'nden 63 Niyazi, “Halet-i İhtizarda Bulunan Bir Yetimenin Hasbihali”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 148,15 Aralık 1898, s. 1-3.

²¹⁶ Numune-i Terakkî Mektebi'nden 63 Niyazi, “Halet-i İhtizarda Bulunan Bir Yetimenin Hasbihali”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 148,15 Aralık 1898, s. 1-3.

için çocuğun bakımında ve eğitiminde anne daha etkin bir pozisyona sahiptir.²¹⁷ Hatta Ahmet Mithat Efendi bu meseleyi şöyle açıklamaktadır : “ Çocukların ilk mektebi, ilk terbiye hanesi ağıuş-ı mader(ana kucağı)dir.”²¹⁸ Osmanlı ailesinde çocuğun aldığı ilk eğitim dil eğitimidir. Çocuk, ailesi içinde ana dilini konuşmayı öğrenir. Dil eğitimini din eğitimi takip eder.²¹⁹ Temel İslam bilgilerinden olan Allah’ı tanımak, varlığını ve birliğini kabul etmek, çocuğun dinî eğitiminin ilk basamağını oluşturmuştur.²²⁰ Akabinde çocukların ailede küçük yaştan itibaren dua öğrendiği ve öğrendiklerini düzenli olarak okumaya teşvik edildiği görülmüştür²²¹

Esasında modern eğitim sistemine geçilmeden evvel, yani okullar çocukların hayatında henüz yokken, bir çocuğun eğitimi ailesinin sorumluluğundaydı. Modern okulların açılmasıyla aile, çocuk eğitimi hususundaki sorumluluğunu büyük ölçüde okullara devretti. Fakat ailenin eğitim işlevi hiçbir zaman son bulmamıştır.²²² Şöyle ki okula giden çocuklar eve geldiklerinde anne ve babaları onları ders çalışmaya teşvik etmiş, yeri geldiğinde evde ertesi günkü dersini okuyan veyahut ezberleyen çocuğunu dinlemiş, yanlışlarını göstermiştir. Dahası çalışmayan/çalışmak istemeyen öğrenci kimi zaman sözlü olarak uyarılmış, kimi zamanda tehditkâr bakışlara maruz kalmıştır. “Ebeveynim bana “ Çalış!” demiyorlarsa da nazarlarındaki tehdidatı ve pek manidar olan asar-ı teşvikiyeyi pek suhûletle okuyorum.”²²³ Küçüklük Hatıraları başlığı ile gönderilmiş olan anıdan aldığımız bu cümlede çocuğun ailesi tarafından sözlü olarak uyarılmasa da beden dili ile ve bakışlarla çalışmaya sevk edildiğinden bahsedilmektedir. Anne babadan başka kardeşler de birbirine ders hususunda yardım etmiştir. Bazen küçük kardeş yapamadığı dersini abisinin yardımıyla yapabilmiş,²²⁴ bazen de kardeşler karşılıklı derslerini okuyarak tekrar yapmışlardır.²²⁵

²¹⁷ Şemsettin Sami, “Kadınlar”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 3, 1993, ss. 1028-1032, s. 1030.

²¹⁸ Kurt, **a.g.e.**, s. 87; Heywood, **a.g.e.**, s. 109.

²¹⁹ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda....**, s. 96.

²²⁰ Beşiktaş’ta Mekteb-i Hamidî İnâs Kısmı Muallimelerinden F. “Eltaf-ı Hakk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 111,24 Mar 1898, s. 5–6.

²²¹ Fatih Rüştüye-i Askeriyesi Birinci Sene Şakirdânından 64 Numaralı İsmail Hakkı, “Tefekkür-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114,14 Nisan 1898, s. 4–5.

²²² Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda....**, s. 96-99.

²²³ Dersaadet İdadî-i Mülkiyesi Şakirdânından 476 Numarada Kenan, “Küçüklük Hatıraları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 3

²²⁴ M.Ş, “Rahim Çocuk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 3.

²²⁵ Unkapanı Rüştüyesi Müntehi Sınıfından İsmail Ekrem, “Pederin Avdet—Mesut Familya”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 169, 25 Mayıs 1899, s. 5.

Aile içi eğitim sürecinde anne ve babalar ödül ve ceza mekanizmalarını kullanmışlardır. Dergide bununla ilgili misaller vardır. “İbtîlâ-i Masumâne” adlı romanın başkişisi “Mini Mini” aldığı yüksek notlar ve tüm sınıfta ikinci olması sebebiyle evde babası tarafında sözlü olarak mükâfatlandırılmış, tebrik edilmiştir.²²⁶

Evde soru cevap yöntemiyle çocuklarını geliştirmeye çalışan ebeveynler de olmuştur. Çocuk Mektupları başlıklı yazıda iki mektup arkadaşının birbirine yazdığı mektuplarda ebeveynlerinin onlara sorular sorduğu, doğru cevap verince hem sözlü olarak ödüllendirildikleri hem de kitap gibi faydalı ödülleri alarak kütüphanelerini zenginleştirdikleri görülmektedir.²²⁷ Bu yolla anne ve babalar olumlu davranışları pekiştirerek davranışın kalıcılığını sağlamaya çalışmıştır.

Ayrıca ailelerin ödülleri ile çocuklarını ders çalışmaya sevk ettiğini dergide yer alan şiirlerden de anlayabiliyoruz. “Yalnız Mükâfat İçin mi Çalışmalı?” adlı şiirde teneffüste birbirleriyle konuşan üç çocuğun ders çalışma amaçlarından bahsedilmiştir. Çocuklardan biri eğer derslerinde başarılı olursa babasının bayramda saat alacağını söylemiş, başka biri annesini memnun etmek için ders çalıştığını belirtmiştir. Yetim ve öksüz olan diğer çocuk ise herhangi bir mükâfat olmaksızın da ders çalışılması gerektiğini söylemiştir. Çalışmanın bir vazife olduğuna dikkat çekmiştir. Aslında böyle bir şiirde ödül mekanizmasının kullanıldığını anlamakla birlikte sadece ödül odaklı çalışan bir öğrenci modelinin de ortaya çıkmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Şiirin ilgili bölümüne aşağıda yer verilmiştir.

“YALNIZ MÜKÂFAT İÇİN Mİ ÇALIŞILIR?”

(...)

Üç çocuk, üç refik-i sa’y ü amel
—Üçü de pek gayûr u namuskâr-
Bir teneffüs zamanı nakl-i emel
Ederek eyliyordular sohbet:
—“Pederim şevk-i sa’yime oldu medâr;
Bana vaad etti bir güzel saat,
Çalışırsam bu bayrama alacak.”
—“Ben de sa’y eylerim bugün ancak
Annemi eylemek için memnun.”
İkisi böyle etti bast-ı kelam
Kaldı bir kimsesiz yetim mahzun
Bu da en son etti serd-i meram:
-Ben yetimim dedi peder mâder
Yok ki arz-ı muhabbet eyleyeyim

²²⁶ Halil Rüştü, “İbtîlâ-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 2–4.

²²⁷ M. Ceval, “Çocuk Mektupları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 102, 13 Ocak 1898, s. 5.

Ne bir hemşire var, ne bir birader
Onlara hasr-ı hizmet eyleyeyim
Bence maksad bugün mesaiden
Eylemektir vazifemi icra.
(...)²²⁸

Davranışları pekiştirmede cezaların da etkin bir rolü olmuştur. Dayak belki de bu cezaların en önemlisidir. Osmanlı'da ailelerde dayanın çocukları disipline etmede etkili bir araç olarak kullanıldığı fikri oldukça yaygındır.²²⁹ Dönemin aydınlarının çocukluk anılarında dayaya fazla yer vermeleri hasebiyle dayanın Osmanlı ailelerinde olmazsa olmazlardan olduğu miti kabul görmüştür. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi, babasından yediği dayanın haddi hesabı olmadığına anılarında yer vermiştir.²³⁰ Tüm bunlara rağmen dönemin ailesini dayakla özdeşleştirmemek gerekir. Zaten çocukların ebeveynlerinden dayak yediği tek kültür Osmanlı kültürü değildir. Aynı zamanlarda Avrupa'da da çocukların %75'inin dayaya maruz kaldığı bilinmektedir.²³¹

Bir çocuğun eğitim sürecinden de ebeveynleri sorumludur. Aile çocuğuna temel eğitimi vermekle kalmaz. Daha ötesinde çocuğunun okullardan eğitim alması halinde onun ihtiyaçlarını karşılayarak onun eğitime katkı sağlar. Osmanlı ailesindeki her babanın çocuğunu okuttuğunu söylemek güçtür. Lakin bu konuda özverili davranıp çocuğunu okutan, tüm ihtiyaçlarını karşılayan, Anadolu'dan payitahta gönderen babalar da mevcuttur. Dergide yer alan baba ve oğul mektuplaşmalarında bunu rahatlıkla görebiliyoruz.²³²

Derslerinde başarısız olan, sınıfta kalan öğrenciler aileler tarafından tenkit edilmiş, dayak olmasa da sözlü ve beden dili ile ebeveynlerin hoşnutsuzlukları belirtilmiştir. Başarısız olan öğrenci ailesi tarafından eskisi gibi sevilmediği hissettirilerek aslında bir nevi sevgi yoksunluğu ile cezalandırılmıştır. Örneğin "İbtılâ-i Masumâne" adlı romanda sene sonunda sınıfta kalan başkahraman Mini Mini'nin hem annesiyle hem de babasıyla arası bozulmuş, babası çatik kaşlı bir

²²⁸ Necip Vecdi, "Yalnız Mükâfat İçin Mi Çalışılmalı?", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 149, 22 Aralık 1898, s. 1.

²²⁹ Onur, **Çocuk, Tarih...**, s. 263.

²³⁰ Yardım, **a.g.e.**, s. 18

²³¹ Heywood, **a.g.e.**, s. 120.

²³² Ali Vasfî, "Kitabet Dersleri", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 2-3.

babaya; annesi ise yüzüne dahi bakmadan konuşan, somurtkan bir anneye dönüşmüştür.²³³

Ebeveynler çocuklarını eğitirken nasihat verme yoluna sıklıkla gitmiştir. Dergide de bununla ilgili örnekler mevcuttur. Öyle ki baba ve oğul arasında geçen diyalogdan oluşan başlıksız bir yazıda, akşamleyin işten eve dönen baba ile çocuk sohbet etmektedirler. Çocuk gün içerisinde okulda başından geçenleri anlatırken babası ona arkadaşlarını seçerken dikkatli davranması gerektiğini söylemiş; eğer iyilerle arkadaşlık yaparsa iyiliğin de kati surette ona bulaşacağını, aksi takdirde kötü arkadaşları olursa o kötülüğün istemese de ona sirayet edeceğini öğütlemiştir.²³⁴

1.4. Kimsesiz Çocuklar

Osmanlı'da her çocuk ebeveynleri ile beraber yaşama şansına sahip olamamıştır. Çocuğun anne babasını kaybetmesi durumunda çocuğun topluma uyumunun sağlanabilmesi, maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için evvela koruyucu aile sistemi devreye sokulmuştur.²³⁵ Vasilik de denilen bu sistem Osmanlı'nın son yüzyılında da uygulanmıştır²³⁶

19. Yüzyıl öncesinde vakıfların sorumluluğuna bırakılan yetim ve kimsesiz çocuklar, bu yüzyılda devletin el attığı, sorumlu olduğu bir meseleye dönüşmüştür. Devletin kimsesiz çocuklar için attığı ilk adım ise 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te islahane açılmasıdır.²³⁷ Islahanelerin açılmasındaki temel amaç sokaktaki kimsesiz çocukların kurtarılması ve devlet tarafından himaye edilmesidir. Atılan bu ilk adımdan sonra belli başlı projeler/çalışmalar tasarlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yetim çocukların eğitimi ihtiyacını karşılamak için 1864 yılında açılan Darüşşafaka, 1896 yılında yaşlı, çocuk, hasta ve sakatların bakımı için açılan Darülaceze bu projelerden bazılarıdır.²³⁸ Tasarlanan başka bir çalışmanın Tebligat-ı

²³³ Halil Rüşti, "İbtîlâ-i Masumâne", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 158, 2 Mart 1899, s. 4-6.

²³⁴ Dersaadet Mektebi Mülkiyesi'nden Nureddin, "Başlıksız", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 196, 30 Kasım 1899, s. 5.

²³⁵ Zehra Şahin, "1839-1841 yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 1295- 1304, s. 1301.

²³⁶ Kurt, **a.g.e.**, s. 90.

²³⁷ Veli İnanç, "Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Editörler) Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Umut Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 19-32, s 21.

²³⁸ Nurdan Şafak, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimsesiz Çocuk Olmak", **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Editörler: Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 131-163, s. 136-140.

Resmiye'si²³⁹ dergide yayınlanmıştır. Bu tebligata göre henüz beş altı yaşlarında yetim kalan erkek çocuklar için bir mektep açılacağı duyurulmuştur. Ayrıca dikiş, nakış ve ev işlerinin öğretileceği kız çocuklarına mahsus bir bölümünün de olacağı belirtilmiştir. Bu mektep ile yetim kız ve erkek çocuklarının terbiye ve eğitim problemlerinin çözüleceğine inanıldığı fikri paylaşılmıştır.

Başka bir proje ise Darüleytam'ın kurulmasıdır. Şöyle ki derginin 180. sayısında Darüleytam başlığı altında, devletin yetim ve bîkes çocuklar için bugün Beyoğlu'na bağlı olan Yüksek Kaldırım Caddesi'nde bir arsa satın aldığı duyurulmuştur. Daha sonra yapılan değerlendirmeler neticesinde, bu arsanın çocuklar için yeterince havadar olmayacağı sonucuna varılmış ve devlet de Üsküdar'da başka bir köşk satın alarak Darüleytam'ı Üsküdar'da açmaya karar vermiştir.²⁴⁰ Ülke genelinde Darüleytamların açılma sebebi; 1877- 1878 yılında yapılan Osmanlı-Rus savaşı sonucu yetim çocuk sayısının olağanüstü derecede artması ve çocukların büyük bir kısmına kalacak yer temin edilememesidir.²⁴¹

Dergide kimsesiz çocuklara dair başka pekçok yazıya rastladık. Bunların içerisinde en dikkat çekicisi, derginin ramazan ayı ile beraber başlattığı sosyal sorumluluk projesidir. Bu sosyal sorumluluk projesinin nihai amacı, yetim ve öksüz çocuklara bayramlık elbise alabilmektir. Benzer yardım kampanyasının bir önceki ramazan ayında da yapıldığı ve on beş çocuğun giydirildiği anlaşılmıştır. Ancak giydirilen çocuk sayısı, derginin popülerliğine rağmen azdır. Ayrıca, yardım toplama usûllerinin de değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Önceden, sadece nakdi yardım alınırken 1898 yılı ramazanında elbise de kabul edileceği ilan edilmiştir. Dergi, sosyal sorumluluk projesini profesyonelce yürütmüştür. Çünkü gelen nakdi yardım ve eşya hemen bir deftere kaydedilmiş ve Ramazan ayı boyunca yayınlanan her sayıda gelen yardımlarla güncellenen bir liste yayınlanmıştır. Kimin ne kadar para, ne tür elbise verdiği ve toplamda kaç para toplandığı açıkça görülmektedir.²⁴²

²³⁹ “Tebligat-ı Resmiye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 146, 1 Aralık 1898, s. 1-2.

²⁴⁰ İkdam, “Darüleytam”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 180, 10 Ağustos 1899, s. 6.

²⁴¹ Ebubekir Sofuoğlu, “Yetimler İçin Alınan Bazı Sosyal Tedbirler”, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Umut Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 49-58, s. 53.

²⁴² “Gazetemizin Teşebbüs-i Cedidi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 1-2.

Yetim ve Bî-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zimmında İ'ane İ'ta Eden Erbab-ı Hamiyetin Esamisi	Kuruş
Üsküdarlı Süva Efendi	5
Mekteb-i Tefeyyüz Altıncı Senesinden 29 Numaralı Ahmet Ragıp Efendi	10
Kasımpaşa Civarında Yeniçeşmeli Bir Hanım Efendi	10
Darülmuallimat-ı İbtidâî Sınıfından Necip Bey Kerimesi Hamdiye Hanım	5
Yekûn	30
Geçen Nüşamızdaki Yekûn	154
Cemian Yekûn	184
*Aynen Eşya	Kat
Bir Hanım Efendi Tarafından Ma'a Yelek Pantolon ve Ceket	2
Evvelki Nüşamızdaki Yekûn	2

Yukarıda derginin 108 sayısında toplanan yardım listesi²⁴³ tablolatırılmıştır. Bu liste Ramazan ayının son haftasına gelen liste olması bakımından da yardım kampanyasının nihai listesidir. Tüm ay boyunca toplanan yardım bu kadardır.

Dergi, başlattığı kampanyanın halk tarafından desteklenmesi için dört hafta boyunca kimsesiz çocukların günlük hayatta karşılaştığı problemlere değinmiş, anneden ve babadan mahrum olmalarıyla beraber yemek içmek gibi temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamadığından açıkça bahsedilmiştir. Dergi, halleri perişan olarak tasvir edilen bu çocukların bayramlık elbiselerle bir nebze de olsa yaralarının sarılacağı ümidini taşımaktadır.²⁴⁴ Dergiyi okuyan çocuklardan da yardım hususunda duyarlı davranmaları istenmiştir.²⁴⁵ Öyle ki farklı sayılarda çıkan yazılarda, çocukların ramazan ayında oyuna eğlenceye verdikleri paranın bir kısmını kenara koyarak biriktirmeleri ve bu parayla yetim ve öksüz çocuklara birer kat bayramlık

²⁴³ Yetim ve Bî-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zimmında İ'ane İ'ta Eden Erbab-ı Hamiyetin Esamisi, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 1–2.

²⁴⁴“Gazetemizin Teşebbüs-i Cedidi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 2.

²⁴⁵“Ramazan-ı Şerif”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 153, 19 Ocak 1899, s. 1.

elbise almaları öğütlenmiştir.²⁴⁶ Ancak dergi çalışanlarının bütün çabalarına rağmen ilk seneki kadar çocuk giydirilememiş, sadece sekiz çocuk bu yardım kampanyasından faydalanabilmiştir ve bayramlık elbise alan çocukların isimleri aşağıdadır.²⁴⁷

Bayramda Kendilerine Elbise İksa Edilen Çocukların Esamiyesi
1.Şehzadebaşı'nda Nesrin namında on yaşlarından bir kız
2.Yine Şehzadebaşı'nda bî-kes Hüsniye Hanım kız
3.Üsküdar'da Atıkali Paşa'da sekiz yaşında müteveffa İsmail Ağa mahdûmu Hüseyin
4. Sirkeci'de Mustafa namında on yaşlarında bir çocuk
5. Horhor'da bî-kes Rıza Bin İbrahim
6. Cerrahpaşa'da Ali Bin Mehmet namlı çocuk
7. Aksaray karibinde Kuzgunî Sadi Mahallesi'nde Emine Hanım'ın evlad-ı ma'neviyesi Zehra namlı kız
8. Kendi kendisine müracaat eden İbrahim Bin Ahmet namlı çocuk

Daha da kötüsü, 1899 yılının Ramazan ayında da aynı yardım kampanyası düzenlenmiş fakat zannederiz ki katılım çok az olduğundan herhangi bir bağış listesi yayınlanmamış ve bayramlık alınan çocukların isimlerini içeren bir duyuru yapılmamıştır. Bu da okurların sosyal sorumluluk projelerine zamanla ilgilerinin azaldığını göstermiştir.

Bazı hayırsever insanlar; fakir ve kimsesiz çocukların Çocuklara Mahsus Gazete'ye parasız ulaşabilmesi için derginin eski sayılarını topluca alıp belli başlı okullara dağıtmıştır. İhtiyacı olan, okumak isteyen çocukların da bu noktalardan dergiye bedava ulaşabileceği dergi sütunlarından ilan edilmiştir.²⁴⁸ Yani dönemin yetim ve fakir çocukları için sadece yeme içme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlar düşünülmemiş, entelektüel birikim ve ihtiyaçları da göz önüne alınmıştır.

Kimsesiz olmak toplumdaki bazı çocukları sokağa düşürmüş ve dilencilğe mecbur etmiştir. Sokaklarda dilencilik yapan çocukların ebeveynleri incelendiğinde bu çocukların büyük bir çoğunluğunun ya annelerinin ya babalarının ya da her

²⁴⁶“Hasbihal-i Tıflane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 200, 28 Aralık 1899, s. 6; Hasbihal-i Tıflane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 201, 4 Ocak 1900, s. 2

²⁴⁷ “Bayramda Kendilerine Elbise İksa Edilen Çocukların Esamiyesi”,**Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 2.

²⁴⁸ “Fakir Çocuklara Muavenet-i Mürüvvetmendane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 171, 8 Haziran 1899, s. 5.

ikisinin öldüğü tespit edilmiştir.²⁴⁹ Dergide kimsesiz çocuklardan bahsedilen Fakir Çocuk adlı şiir vardır. Bu şiir, öküç ve yetim olan bir çocuk dilinden yazılmıştır. Bu çocuk hem annesini hem babasını kaybetmiş, ona destek olacak bir kardeşten dahi mahrum, bir gözü kör, bir solu sakat, okula gidemediği için aynı zamanda cahil, acı içinde kıvranan, gözünün yaşını dinmeyen bir çocuktur. Şiirde “Kolu bağılı bir esirim” dizesinden sahipsiz olmasından ötürü zoraki başkası adına dilendirildiği de ima edilmektedir. Metin genel olarak kritik edildiğinde ajitasyon ağır basmaktadır. Fakat kimsesiz çocukların sokaklara düşüp dilencilik yapmak zorunda kaldıkları gerçeği de bilinmektedir.²⁵⁰ Şiirin ilgili kısmı aşağıda paylaşılmıştır.

“FAKİR ÇOCUK
Süt emerken mâderimden
Ayrı düştüm yâverimden
Babam öldü kaldım yetim
Hâlim oldu gün gün vahim
Kolum sakat çürük özüm
Çift değildir, birdir gözüm
Bugün baktım bir sâilim
Ben zavallı bir cahilim
Teselliyetsiz bir bî-çare
Kalbi gamdan olmuş yâre
Bir garibim, bir fakirim
Kolu bağılı bir esirim
Hastalansam kim bakacak
Bir yanımda kim yatacak
İniltimi bir dinleyen
Geceleri söz söyleyen
Ne bir kardeş ne bir hâher
Ne bir komşu ne bir mâder
Var ki birlik dertleşelim
Ağlaşalım gülüşelim
Bu vahdetten hep inlerim
Tek gözümden yaş dökerim
Bu giryeler bu ızdırıp
Derdime hiç vermez cevap
Hande gelmez bu dudağa
Kaçar gider pek uzağa
Ana, bana sermayesi
Tatlı, lâtıf bir sayesi
Ailenin, güneşidir
Sizi onlar eder peydâ
Ayırmasın asla Hudâ
Ne anadan, ne babadan
O kanattan ne o sefadan
Benim gibi sakat, yetim
Terk etmesin Rabbi Kerim

²⁴⁹ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Devleti’nin Dilencilere Bakışı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, ss. 290-312, s. 293.

²⁵⁰ Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman Gazetesi, İstanbul, s. 89.

(...)²⁵¹

2.OKULLAR

Çocukların ailelerinden sonra eğitim hayatlarına devam ettiği ve sosyalleştiği en temel sosyal kurum okullardır. Okula giden bir çocuk, zamanını ailesinden, evinden sonra en fazla okulunda geçirir. Hatta yatılı okulda okuyan çocuklar düşünüldüğünde okullarda geçirilen zamanın aile ile geçirilen zamandan çok daha fazla olduğu görülmüştür. Osmanlı çocuğunu daha iyi anlamak, onun dünyasını ve hayatını daha iyi yorumlamak için bu çalışmada umumiyetle çocukların aileden/evden sonra zamanlarını en fazla geçirdikleri yer olan okullara değinilmesi uygun bulunmuştur. Modern eğitim kurumlarından bahsetmeden evvel yüzyıllar boyu Osmanlı eğitim sisteminin yükünü omuzlamış sıbyan mekteplerinden ve medreselerden kısaca bahsedilecektir.

Sıbyan mektepleri, ibtidâi denilen ilkokullar açılmadan önce ortalama her mahallede ya da köyde bulunan, mahalle mektebi veyahut taş mektep olarak da anılan, sınırlı bir eğitim ve öğretim programının takip edildiği tek katlı, tek odadan/derslikten müteşekkil mekteplerdir.²⁵² Bu okullara devam eden çocuklar öğrenim hususunda yeterli seviyeye ulaşamamışlardır. Eğitim metotlarının eskiliği, öğretmenlerin donanımsızlığı, okul bina ve çevre düzenlemesinin yetersizliği gibi sebepler öğrencilerin başarısızlığının temel nedenlerindedir.²⁵³

Sıbyan mekteplerinde; okulun tesisi, ders programı, muallim atanması, derslik, okulun ihtiyaçları, öğretmen maaşının ödenmesi gibi tüm ihtiyaçlar vakıflar veyahut halk tarafından karşılanmış, devlet bu mektepler hususunda yüzyıllar boyu herhangi bir sorumluluk almamıştır.²⁵⁴ Beklenen sonuç alınamasa da Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi'nde devlet tarafından bu mektepler defalarca ıslah edilmeye

²⁵¹ Şam'dan Kerim, "Fakir Çocuk", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 12 Mayıs 1898, s. 6.

²⁵² Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2007, ss. 173–183; s. 174, Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 57; Onur, **Çocuk, Tarih...**, s. 240- 241.

²⁵³ Ertan Gökmen, "Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", **Otam**, Sayı 20, 2009, ss. 149–175, s. 150.

²⁵⁴ Yahya Akyüz, "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, 2011 Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 9-22, s. 13.

çalışılmış²⁵⁵, bunun neticesinde sıbyan mekteplerinin bir kısmı ibtidâi mekteplere dönüştürülmüş, dönüştürülemeyen mektepler ise varlığını Cumhuriyet'e kadar devam ettirmiştir.²⁵⁶

Medrese; sıbyan mektebinden sonra gidilen; orta ve yükseköğrenimi kendi bünyesinde barındıran ve dini bir eğitim vermesi hasebiyle de yalnızca Müslümanların gidebildiği okul olarak tanımlanabilir.²⁵⁷ Medreseler, Osmanlı Devleti'nin Selçuklulardan miras aldığı ve kuruluşundan beri toplumda var olan gelmiş eğitim kurumlarıdır.²⁵⁸ XVI. asrın ikinci yarısından itibaren medrese ders programlarından müspet ilimlerin çıkartılması, sadece dinî ilimlere yer verilmesi medreselerin gerilemesine sebebiyet vermiştir.²⁵⁹ Ayrıca, medrese öğretiminde sınıfların ve kademelerin oturmamış olması, eğitimin pedagojik bir temele dayandırılmaması, ezberci metodun benimsenmesi, sınav ve değerlendirme ölçütlerinin sistemleştirilmemesi gibi sorunlar medreselerin Osmanlı eğitim sisteminde işlevsizleşmesine sebebiyet vermiştir.²⁶⁰ Defalarca ıslah edilmeye çalışılsa da başarısız olunmuştur. Bunun neticesinde medreseler, II. Abdülhamid devrinde modern okulların gölgesinde kalarak ağır aksak varlığını sürdürebilmiştir.

Dergide yukarıda bahsettiğimiz mekteplerin adı hiç zikredilmemiştir. Okuyucuların gönderdiği yazılarda; ne bu okullarda okuyan çocukların yazıları ne de burada ders veren hocaların yazıları vardır. Fakat yine de dergide rastlamamış olmamız onların varlığını inkâr etmemiz anlamına gelmez.

Sıbyan mekteplerinin ve medreselerin yetersiz olması, bir taraftan da Batılı eğitime acil ihtiyaç duyulması modern okulların kurulmasının önünü açmıştır. Ancak yeni okullar kurulurken uzun vadeli plan ve program yapılmamış, gelişi güzel pekçok türde okul açılmıştır; askeri okullar, sivil okullar, kız okulları, erkek okulları,

²⁵⁵ Ş. Pınar Yavuztürk Özyalvaç, "Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektepleri" **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Editörler: Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 116–118.

²⁵⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 76; Gülsüm Pehlivan Ağırakça, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İstanbul, 2012, s. 8–9.

²⁵⁷ Mehmet İşpirli, "Medrese", **DİA**, Cilt 28, 2003, ss. 327–333, s. 327.

²⁵⁸ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2008, ss. 25–46, s. 26.

²⁵⁹ Ramazan Balcı, "Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamit'in Hazırlattığı Bir Lahyanın Tahlili", **Tarih Okulu**, Sayı 12, 2012, ss. 155–191, s. 158.

²⁶⁰ Mustafa Ergün, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi'nin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış", **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**, IRCICA, İstanbul, 2001, ss. 89–102, s. 93.

ticaret mektepleri, sanayi mektepleri, ibtidâi mektepler, rüştiyeler, idâdîler, sultanîler gibi.

2.1. Çocuk ve Mektep

Dergide çocukların okul hayatına ilişkin elde ettiğimiz veriler neticesinde öncelikle, kız çocuklarının gittiği okullar ile erkek çocuklarının gittiği okulların genellikle birbirinden ayrı olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, karma eğitim sistemi, modern Osmanlı okullarında kendine yer bulamamıştır. Kız çocuklarının gittiği mektepler farklı olduğu için ders programları da farklı şekillenmiştir. Kızların gelecekte iyi bir ev kadını olmasının amaçlandığı kız okullarında müfredat da bu amaca göre hazırlanmıştır. Dergide ülkeden haberlerin verildiği Şuûnât başlığının altında kız çocuklarının erkeklerden farklı olarak aldığı dersler hakkında bazı malumatlar vardır. Bu habere göre; özel bir okul olan Sarıyer Tedrisiye-i Hayriye Mektebi'ne giden başarılı kızların el işleri okullar tarafından derginin idarehanesine gönderilmiş, burada sergilenmiştir. Dergi yönetimi küçük kızlardan beklenmeyecek profesyonellikte yapılmış el işlerinin dergiye ulaştığından bahsetmiş ve başarılı kız öğrencilerin adlarını dergide zikrederek onları övmüş, aynı zamanda onları yetiştiren mektebin müdürüne de teşekkürlerini sunmuştur. İlgili habere aşağıda yer verilmiştir.

“Sarıyer Tedrisiye-i Hayriye Mekteb-i talebâtından Zehra, Rahile, Latife, Aişe, Revide, Hayriye, Hatice, Sıdika Hanım kızlarımızın el işlerini idarehanemizde temaşa ettik. Bu hanımların sinlerinin küçüklüğü ile beraber hünerlerinin büyüklüğü bizi cidden memnun eylemiştir. Kendilerine beyan-ı takdirât-ı mahsûsa eder ve müdir-i mektep beyefendinin şakirdânın tahsil ve ulûm ve ma'arif etmeleri hakkındaki mesa'i-i hayriyesine bu kerede beyan-ı şükran eyleyiz.”²⁶¹

Dönemin çocuklarının bazılarının yatılı, bazılarının gündüzlü okullara gittiği tespit edilmiştir. Yatılı mekteplere ihtiyaç duyulmasının temel sebebi ise İstanbul'da ve taşrada her yere okul açmanın ekonomik açıdan mümkün olmamasıdır. Devlet de büyük illerin çevresindeki küçük illerde yaşayan çocukların eğitim alabilmesi için büyük merkezlerdeki bazı okulları yatılı okula dönüştürmüştür.

Dergide de sık sık yer alan okul reklamlarında okulun yatılı ve ya gündüzlü olup olmadığı belirtilmiştir. Örneğin; “Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlıpaşa

²⁶¹ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 110, 17 Mart 1898, s. 7.

Caddesi'nde"²⁶² başlığı ile dergide yer alan bir okul reklamında leylî yatılı okul anlamında kullanılırken, neharî ise gündüzlü okul anlamında kullanılmıştır. Reklam metninin sonunda yatılı okuyan çocuklara ücret karşılığında elbise temininin yapıldığı da belirtilmiştir. Reklam metninin ilgili kısmı aşağıdadır.

“(…) Mekteb-i Leylî kısmı talebesinin beytütetine gayet müsaittir. Leylî talebeden elbise mektebe ait olmak üzere ayda iki ve bilâ elbise ayda bir çeyrek Osmanlı altını alınır şu kadar şu kadar ücret-i tahsiliyenin vakt ve zamanıyla te'diyesi şarttır.”²⁶³

İstanbul'da açılan yatılı okulların sayısı diğer okullara nazaran fazladır. Bu okullarda genelde ailesi Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yaşayan çocuklar kalmışlardır. Bununla birlikte ailesi İstanbul'da ikamet etmesine rağmen bu okullarda yatılı kalan çocuklar da vardır. İbtîlâ-i Masumâne adı ile tefrika edilen romanda başkahraman Mini Mini, ailesinin İstanbul'da oturmasına rağmen İstanbul'da askerî okulda yatılı okuyan bir öğrencidir. Romanda çocukların geceleri koğuş denilen yatakhanelerde kalmakta olduğuna, sabahleyin çocukları uyandırmak için kalk borusu öttürüldüğüne yer verilmiştir. Bu okulların tahamhane adıyla anılan yemekhanelerinin olduğuna ve çocukların da burada yemeklerini yediklerine değinilmiştir.²⁶⁴

Yatılı okulların dışında yatisız okullar da vardır. Yatisız okullarda okuyan çocuklar, ikamet ettikleri evlerinden okula gelmişlerdir. Dergi öğrencilerin okula nasıl gelmesi gerektiği hususunda öğrencileri yönlendiren şiirler yayınlamışlardır. Bu şiirlerden biri aşağıda mevcuttur.

“KÜÇÜK MANZUMELER
MİNİ MİNİ HAYRIYE'NİN SABAHI

Gün doğar sabah olur
Yine tembeller uyur

Değilim öyle tembel
Kalkarım güzel, güzel

Yatağımdan çıkarım
Ben yüzümü yıkarım

Annem tarar başımı
Hazır eder aşımı

²⁶² “Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlıpaşa Caddesi'nde”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6

²⁶³ “Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlıpaşa Caddesi'nde”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6

²⁶⁴ Halil Rüştü, “İbtîlâ-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 2-4.

Bismillah ile yerim
Allah'a şükrederim

Allah bizi yarattı
Bu dünyayı bezetti

Anne, baba severler
Beni okşar, öperler

Tatlı oyun, eğlence
Mektep vakti gelince

Ellerini öperim
Mektebime giderim.”²⁶⁵

II. Abdülhamid döneminde okullar, kimi zaman hayırseverler tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Bununla ilgili dergide bir habere yer verilmiştir. Bu habere göre İzmir’de Viyana Birahanesi sahibi Mösyö Karamer, Hamidiye Sanayi Mektebi’ne on beş mecrediye yardımda bulunmuştur.²⁶⁶

“ (...) Mektep açılalı daha bir ay bile olmamış iken o civarda ve hatta pek uzaklarda bulunan evliya-ı etfâlin umûmen çocuklarını Necm-i Terakkiye vermeleri mektepte gördükleri mükemmeliyetin te’siri olduğunda şüphe yoktur. Binaenaleyh ciğerparelerinin Hıfzı Beyefendi gibi bir ma’arif perverin bir dest-i terbiyet ve ta’liminde iktisab feyûzat etmelerini her peder ve maderin arzu edeceğine şüphemiz olmadığını bi’l-beyan mekteb-i mezkûrun müdir ve müessesenin himmet-i mahsusasıyla ahd-ı karîbde daha ziyade asar-ı tekmil göstereceğini ümid ederiz.”²⁶⁷

Yukarıda dergide yer alan bir reklam metninin belli bir kısmına yer verilmiştir. Metinde çocuklarının iyi bir eğitim almasını isteyen anne ve babaların çocuklarını Necm-i Terakkî Mektebi’ne göndermeleri tavsiye edilmiştir. Bu ve bunun gibi reklamların olması ebeveynlerin çocuklarının gidecekleri okulu belirlerken titiz davrandıklarını, eğitimin ciddiyetinin farkında olduklarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Dergide çocukların farklı kademelerde/basamaklarda okullara gittiği görülmüştür. Bu mekteplerden ilki ibtidâî mekteplerdir. Bu mektepler sıbyan mekteplerinin çağın ihtiyaçlarını karşılayamaması üzerine ilköğretim kademesinde yenilikçi bir bakış açısıyla kurulmaya başlanan okullardır.²⁶⁸ Bu okullar mekatip-i

²⁶⁵ Sadi, “Küçük Manzumeler Mini Mini Hayriye’nin Sabahı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 156, 9 Şubat 1899, s. 5-6.

²⁶⁶ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 12 Mayıs 1898, s. 7.

²⁶⁷ “Zukûr ve İnâsa Mahsus Necm-i Terakkî Mektebi Feyz-i Mekteb-i Cedidi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 124, 30 Haziran 1898, s. 6.

²⁶⁸ Gökmen, **a.g.m.**, s. 154.

iptidaiye, usul-i cedide mektepleri, iptidai mektepler gibi isimlerle de anılmışlardır.²⁶⁹Bu mekteplere başlamak için küçük yaşlar tercih edilmiştir. Çünkü eğitim zamanı, çocukluk dönemi ile ilişkilendirilmektedir.²⁷⁰

“Küçüklükte okuyup yazmak mermer üzerine yazı kazımak gibidir. Daima hatırdadır. Büyüklükte ise okuyup yazmak buz üstüne yaz yazmak gibidir. Çabuk hatırdan silinip gider”²⁷¹

Dergiden aldığımız bu cümleler bize eğitimin erken yaşta yapılması gerektiği, aksi takdirde ileri yaşlarda alınacak eğitimin çok da kalıcı olmayacağına işaret etmektedir.

Bilindiği üzere Çocuklara Mahsus Gazete’de okuyucu yazılarına yer verilmektedir. İbtidâi mekteplere giden öğrencilerin yazıları dergide yer bulmuştur.²⁷² Fakat rüştiye ve idadilere devam eden öğrencilerin yazılarına nispeten bu oran çok azdır. Bu durum ibtidâi mektepte daha yeni okuma yazma öğrenmiş çocukların dergide yazıları çıkabilecek kadar yazma olgunluğuna ulaşamadığını göstermektedir.²⁷³

İbtidâi mekteplerden sonra çocukların devam ettiği okullar rüştiyelerdir. Önceleri iki yıllık olan bu okulların eğitim süreleri sonraları dört yıla çıkarılmıştır. Bu okullarda din derslerine ek olarak fen ve sosyal bilimlerinden bazı dersler de verilmiştir.²⁷⁴ Dergide çeşitli illerde bulunan rüştiyelerden farklı sınıflardan öğrenciler ve mezunlar yazılar göndermiştir. Mirgün Rüştiyesi’nden Hulusi adlı bir öğrenci atasözlerinden müteşekkil bir yazı göndermiştir. Fatih Askeri Rüştiyesi’nde birinci senesinde olan İsmail Hakkı’nın Tefekkür-i Masumâne adlı hikâyesi yayınlanmıştır. Derginin 115. sayısında Hasan Tahsin adlı bir Bahriye Rüştiyesi öğrencisinin Manzume başlığı altında şiirine yer verilmiştir.²⁷⁵ Bu örnekler gibi

²⁶⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000- M.S. 2010**, Pegem Akademi, Ankara, 2010, s. 226.

²⁷⁰ Heywood, **a.g.e.**, s. 44.

²⁷¹ Hafız Şem’i, “Temsil”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113,7 Nisan 1898, s. 1–2.

²⁷² Muslu Mustafa Çavuş Mekteb-i İbtidâiyesi’nden Osman Fahri, “Hall-i Muamma”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 110, 17 Mart 1897, s. 3.

²⁷³ Gümülcine ‘de İmarek Mekteb-i İbtidâisi Şakirdânından Tahsin, Başlıksız, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 123, 23 Haziran 1898, s. 6.

²⁷⁴ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 85.

²⁷⁵ Mirgün Rüştiyesi’nden Hulusi, “Durub-ı Emsal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 186, 21 Eylül 1899, s. 6, Fatih Rüştiye-i Askeriyesi Birinci Sene Şakirdânından 64 Numaralı İsmail Hakkı, “Tefekkür-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114, 21 Nisan 1898, s. 4, Rüştiye-i Bahriye Müntehisînden Hasan Tahsin, “Manzume”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 115, s. 6.

pekçok yazı dergi sütunlarında yer almıştır. Hasan Tahsin'in şiirine aşağıda yer verilmiştir.

“Varsa ger hazzın âdemiyetten
Hem-zebân olma nâkisan ile sen
Onların meclisi cehennemdir
Ehl-i irfan için muharremdir.
İrfan-ı bezmi ayn-ı cennettir
Sana insan isen ne nimettir
Duruyorken sefa-yı dâr-ı nâim
Olma dehşet- güzün-i nâr-ı cahîm”²⁷⁶

Rüştiyelerden mezun olan çocukların başvurabileceği ortaöğretim kurumları ise idâdîlerdir.²⁷⁷ İdâdîlerde eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir.²⁷⁸ Dergide en fazla yayınlanan okuyucu yazıları idâdî öğrencilerine aittir. Özellikle İstanbul'da bulunan idâdî öğrencilerinin yazıları sıklıkla yer bulmuştur.²⁷⁹ Ancak Anadolu'daki idâdîlerden gelen öğrenci yazıları da sütunlarda kendilerine yer bulmuşlardır.²⁸⁰ Bunun sebebi büyük ihtimalle iptidaiye ve rüştiyelere giden öğrencilere göre daha güzel yazılar göndermeleriyle ilgilidir. Bu noktada, idâdî öğrencilerini rüştiye öğrencileri, onları da iptidaiye öğrencileri takip etmektedir. Yaşa ve kademeye bağlı olarak çocukların ilerleyen yıllarda daha iyi yazdığı sonucuna varılabilir.

Sultanîler, idâdîlerden sonra lise düzeyinde eğitim veren kurumlardır. Az sayıda da olsa sultanî öğrencilerinden de yazı dergiye ulaşmış ve onun minvalinde basılmıştır.²⁸¹ Dergide sultanîlerde okuyan öğrencilerin gönderdiği sayıların çok az olmasının temel sebebi sultanî öğrencilerinin kendilerini çocuk olarak görmemeleri ve bu sebeple de dergiye pek itibar etmemiş olmaları olarak yorumlanabilir.

Aşiret Mektebi, Sultan II. Abdülhamid zamanında 1892 yılında İstanbul'da Aşiret-i Mektebi Hümayun adıyla kurulmuştur.²⁸² Bu okulun Sultan Abdülhamid

²⁷⁶ Rüştiye-i Bahriye Müntehisinden Hasan Tahsin, “Manzume”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 115, s. 6.

²⁷⁷ Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1988, s. 115.

²⁷⁸ Kodaman, **a.g.e.**, s. 117.

²⁷⁹ Üsküdar İdâdî-i Mülkisi'nden İbnün- Nafiz Mustafa İzzet, “Mükâleme”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı102, 13 Ocak 1898, s. 2, Beşiktaş Rüştiye-i Askeriyesi'nden Mezun Fatihli Mehmet Halit, “Tebşir-i Ramazan”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 103, 20 Ocak 1898, s. 2.

²⁸⁰ Kayseri Mekteb-i İdadisi Talebesinden Halis Zeki, “Tevzi'i Mükâfattan Sonra”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s. 4.

²⁸¹ Mekteb-i Sultani Talebesinden Hamdi, “Namus mu Mücerrahtır, Zenginlik mi?”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 182, 24 Ağustos 1899, s. 3.

²⁸² Eugene L. Rogan, “ II. Abdülhamit'in Aşiret Mektebi (1892-1907)”, **Aşiret Mektep Devlet**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 13.

tarafından kurulmasının en temel nedeni; Arap aşiretlerinin çocuklarına eğitim vererek onları Osmanlı diline, kültürüne aşina kılmak ve her şeyden de öte Osmanlı devletine itaat eden bireyler yetiştirerek onları doğdukları coğrafyaya memur atayıp mensup oldukları aşiretin de devlete olan bağlılığını ve itaatini arttırmaktı.²⁸³

Bu okula evvela Arap ve Kürt kökenli 12-16 yaş aralığında erkek çocuklar/gençler kabul edilmiş, ilerleyen yıllarda ise Arnavut öğrenciler de alınmıştır. Bu okullarda verilecek eğitim 5 yıllık olarak tasarlanmıştır. Ancak bu okuldan beklenen verim alınamamış ve okul 1907 yılında öğrencilerin isyanı üzerine kapatılmıştır.²⁸⁴ Dergide bu okul ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Bunlardan bir tanesi aşağıdadır.

“Aşiret Mektebi için bu sene Van vilayetinden talep olunan iki efendi bu kere me'mur-ı mahsusa-ı terfî'en Dersaadet'e gönderilmiştir.”²⁸⁵

2.2.Mekteplerde Çocukların İdari Personel İle İlişkisi

2.2.1. Çocuk ve Müdür

Müdür, okullarda öğrencilerin terbiyesinden tutun da ders müfredatının takip edilip edilmemesine kadar tüm idari işlerinden sorumlu kişidir. Müdürün idari görevleri olması bakımından öğrencilerle samimi ilişkiler kurduğu söylenemez. Ancak dergide müdürlerin verdiği reklamlardan, ilan ettikleri sınav sonuçlarından, başarılı öğrenciler için takdir yazılarından ve öğrencilerin ahvallerini dergi yönetimine bildirmelerinden çocukları takip ettik ettikleri onların olumlu veyahut olumsuz seyirlerini gözlemledikleri sonucuna varılabilir. Örnek olarak aşağıda dergide yer alan bir habere yer verilmiştir. Bu haberde başarılı olan öğrencilere varaka-i takdiriye denilen takdir belgelerinin verileceği duyurulmuştur. Bu haberleri dergiye gönderen kişiler genellikle müdürler olmuştur.

“Mekteb-i Tefeyyüz üçüncü sene şakirdânından 87 Said, 121 Nazif, 37 Şemsettin, 32 Ahmet Tevfik, 48 Fuad efendilerinin derslerine sa'y ve gayretleri ve hüsn ü ahlak ve etvarları haber verildiğinden mümahun ileyhin mesayi-i vakı'alarını takdiren kendilerine birer varaka-i takdiriye 'itası hey'eti tahririyemizce tensib edilmiştir.”²⁸⁶

²⁸³Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitim Modernleşmesi (1839–1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, (Çeviren) Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 293.

²⁸⁴ Özcan, a.g.m., s. 55.

²⁸⁵ “Şuûnat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 193, 9 Kasım 1899, s. 6.

²⁸⁶ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s.7.

Özellikle dönemin İstanbul'da bulunan okul müdürlerinin aktif bir çalışma programı belirlediği ve Çocuklara Mahsus Gazete ile iletişim halinde oldukları sonucuna varılabilir.²⁸⁷

2.2.2. Çocuk ve Öğretmen

Osmanlı çocuğunu anlamlandırmaya çalıştığımız bu araştırmada çocuğun okul ile ilişkisini değerlendirirken okulu büyük ölçüde anlamlı kılan öğretmen faktörünü es geçmemek gerektiği önemli bir meseledir. Öğrenciyi eğiten, ahlaki anlamda şekillendiren öğretmen, eğitim sisteminde önemli rol oynamaktadır. Eğitim sisteminde öğretmenler iki türlü kategorize edilmiştir: Muallim-i evvel (birinci öğretmen/başöğretmen) ve muallim-i sâni (ikinci öğretmen). Dergide muallim-i evvel olarak atanan öğretmenlerin tebrik edildiği yazılar mevcuttur.²⁸⁸

II. Abdülhamid devri eğitim sisteminde öğretmenler kilit bir konumda yer almışlardır. Dolayısıyla öğretmenler için belli başlı kurallar konulmuştur. Bu kuralların çocuklar açısından belki de en önemlisi öğretmenlerin öğrencilerine fiziksel şiddet uygulamasının yasaklanmasıdır.²⁸⁹ Dergide öğrencisini döven bir öğretmen profiline hiç rastlanmamıştır. Fakat pratikte bu yasağın tam anlamıyla uygulanmadığı ve çocukların dayığa maruz kaldığı başka çalışmalarda kendine yer bulmuştur.²⁹⁰

Öğretmenin başarılı bir muallim olması öğrencilerin anne ve babaları tarafından önemsenen bir hadisedir. Bir okul kıymetli, ehemmiyetli işler başarmış, yeterli tecrübeye sahip bir hocayı, okul bünyesinde çalıştırmaya başladığında bunu basın yoluyla ilan etme ihtiyacı duymuş ve kendi reklamını yapmıştır.²⁹¹ Öğretmenin, bir okulun kendi reklamını yapmasında etkili olması arz-talep ilişkisi açısından değerlendirildiğinde velilerin çocuklarını gönderecekleri okulda başarılı öğretmenler görmek istemesine bağlanabilir.

Öğrenci ve öğretmen ilişkisini değerlendirdiğimizde öğrencilerin öğretmenlerine hürmet etmeleri istenmiştir.²⁹² Hocalarına hayranlık duyan bazı

²⁸⁷ "Mekteb-i Bürhan-ı Terakkî", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 163, 6 Nisan 1899, s. 5,

²⁸⁸ "Başlıksız", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 146, 1Aralık 1898, s. 6.

²⁸⁹ Kodaman, **a.g.e.**, s. 76-77.

²⁹⁰ Onur, **Türk Modernleşmesinde...**, s. 241.

²⁹¹ "Şuûnât-ı Muhtelif", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 118, 19 Mayıs 1898, s. 7.

²⁹² Adapazarı Kasabasında Rehber-i Terakkî Mektebi Şakirdânından Halid Raşid, "Mektep", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 121, 9 Haziran 1898, s. 2-4.

öğrenciler dergiye öğretmenlerini anlatan yazılar göndermişlerdir. Bu yazılarda hem edepli hem âlim bir hocadan ders alabilme şerefine nail oldukları için mutlu olduklarını belirtmişlerdir.²⁹³

Muallimler, okulda ders verdikleri gibi bazen de özel hocalık yaparak evlere gitmiş ve özel dersler vermişlerdir. Öğrenme sürecinde çocuğa iş düştüğü kadar öğretmene de iş düşmektedir. Dergide bununla ilgili bir yazı mevcuttur. Bu yazıda bir türlü öğrenemeyen, okula uyum sağlayamayan Cemal'den bahsedilmektedir. Cemal başladığı okulda hiçbir şey öğrenemediği için gittiği her okuldan atılmakta/uzaklaştırılmaktadır. Örgün eğitimde başarı elde edemeyen Cemal'e, babası özel öğretmenler de tutmuş ancak bir netice alamamıştır. Oğlunun öğrenemeyişi babası Cezmi Bey'i çok üzmüş ve kederlendirmiştir. Bunun üzerine bir arkadaşı Cezmi Bey'e özel bir hoca tavsiye etmiş ve o hocayı onlara göndermiştir. Tanışma esnasında hocanın öğrencisine sorduğu ilk soru "Hangi oyunu en çok seversin?" sorusu olmuştur. Hiçbir hocadan herhangi bir şey öğrenemeyen Cemal bu hocadan beş ay içerisinde her şeyi öğrenebilmiştir. Hoca Efendi'ye bunun sırrı sorulduğunda "Ben onu sevdim ve onun tabiatını anlamaya çalıştım." cevabını vermiştir. Bu cevap oldukça önemlidir. Zira bu yolla çocuklara herhangi bir şey öğretilirken onların bulunduğu çocukluk çağının vazgeçilmez bir parçası olan oyunun ihmal edilmemesi ve çocukların doğasının öğretmenler tarafından analiz edilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Böyle bir yazının dergide yer bulması bu dergiyi satın alan öğretmenlere de ince mesajlar verildiğinin bir göstergesidir. Aşağıda metnin ilgili kısmı paylaşılmıştır.

"CEMAL

Cemal altı yaşına girmişti. Pederi Cezmi Bey tarafından mektebe verildi. Lakin Cemal hiçbir şey öğrenemedi. Binaenaleyh hocaları kendisinin mektepten alınmasını pederinden istediler.

Cemal bundan sonra diğer bir mektebe gönderildi. Bu defa da mekteb müdürü ile kavga ederek oradan da çıkarıldı.

Bunun üzerine pederi ayrıca hususi bir hoca tuttu. Yine de sadra şifa verecek bir netice-i hüsne istihsal olunamadı. Artık Cemal'in öğrenmeliği gayr-i kabul diye hüküm ettiler.

Şu hal-i esef me'l üzerine Cezmi Bey büyük bir ızdırab içinde kaldı, pek ziyade kederlendi... Ve bu hal-i bedbahtiyesini ziyadesiyle mu'teber bir dostu olan Ali Bey'e nakl ve hikâye eyledi. Mukabeleten "Asla rahatsız olmayınız. Yarın size güzel bir hoca gönderirim." diye cevap aldı.

²⁹³ Gümülcine'de İmarek Mekteb-i İbtidâisi Şakirdânından Tahsin, "Başlıksız", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 123, 23 Haziran 1898,s. 6.

Ertesi günü bir çehre-i cazibedare, bir sada-yı letafet, idaye-i malik bir adam Cemal'in pederine takdim olundu. "Oğlunuzu görmeyi arzu ediyorum." dedi. Bunun üzerine bu adam Cemal'in dairesine sevk olundu ve Cemal'i görünce cebinden iki küçük yaldızlı oyun topu çıkarıp birini Cemal'e verdi. "Dostum beni Ali Bey gönderdi. Hangi oyunu çok seversiniz..." dedi.

Bu sözleri işitince çocuk hocasının üzerine atılarak der ağıuş etti ve "Ben sizi çok seviyorum ne isterseniz yapalım." diye cevap verdi.

Birkaç gün sonra Cemal sur'at ve suhuletle okumağa başlamıştı. Beş ay içerisinde hepsini öğrendi. Bu defa Cezmi Bey beyan-ı teşekkür zımında bir mektup yazıp Ali Bey'e gönderdi. Ali Bey "Hangi vasıta ile bu çocuğu ita'ate aldın?" diye hocaya sual etti. "Ben onu sevdim ve kendi tabi'atını anlamaya çalıştım." sözlerini cevap olarak işitti(...)"²⁹⁴

2.2.3.Çocuk ve Mubassır

Çocuklarla yakından ilgilenen ve okullarda düzen sağlayan kişiye mubassır denir. Mubassır günümüzde rehber öğretmen olarak tanımlayabileceğimiz kişidir de denilebilir. Mubassırların görevleri arasında öğrencilere verilen bazı cezaların uygulanması vardır. Misal tevkif cezası alan bir öğrenci şayet ayrı bir sınıfta ceza olarak verilen yazıları yazıyorsa bu esnada mubassırın gözetimindedir.²⁹⁵ Ayrıca, mubassırların yanlış davranan öğrenciyi uyarma zorunluluğu vardır. Öyle ki çocuklar arasında teneffüslerde bir tartışma veyahut kavga olduğunda kavganın tarafları mubassıra giderek birbirlerini şikâyet etmişlerdir. Bunu dergide okuyucuların gönderdiği okul anılarından anlayabiliyoruz.²⁹⁶

2.3.Sınıf

Sınıf, Osmanlı'da dersane adı ile de anılmakta idi. Sınıf, çocukların öğrenim gördükleri bir yer olmakla beraber sosyalleştikleri, arkadaş ilişkileri kurdukları bir yerdir. Ancak sınıf içerisinde çocuklar arasında her zaman uyum sağlanamamış ve problemler baş göstermiştir. Bunlardan ilki sınıf arkadaşlarının birbiriyle alay etmesi, ikinci olarak ise kavgaya tutuşmasıdır. Öğretmenin olmadığı zamanlarda sınıfların gürültülü ortamlar olduğu söylenebilir. Askeri okullarda sınıfta düzenin sağlanması ve gürültünün azalması için nöbetçi çavuş adı verilen görevliler de hazır bulunmuştur. Konuşan öğrenciler çavuşlar tarafından "Sus" ikazı ile uyarılmış ve sınıf sessiz bir ortam haline getirilmeye çalışılmıştır.²⁹⁷ Aşağıda dergide İbtılâ-i Masumâne adlı romanda sınav sonuçlarını sınıfta bekleyen öğrencilerin ne ölçüde

²⁹⁴ Ali Nihad, "Cemal", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 131, 18 Ağustos 1898, s. 2-3.

²⁹⁵ Ünal, **a.g.e.**, s. 7- 11.

²⁹⁶ Nigârzâde Salih Feridun, "Teneffüste", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 3.

²⁹⁷ A.S., "Bir Mektub-ı Hakikat Meal", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 148, 15 Aralık 1898, s. 3-4.

gürültü yaptıkları ve nöbetçi çavuşların gürültü karşısındaki çaresizliği canlı bir şekilde anlatılmıştır.

“Yemekten sonra şakirdân efendiler dersanelerine gidiyorlar. Her kafadan bir ses çıkıyor, dersanelerin içinde kıyamet kopuyordu. Biri bir taraftan “Sus” diye bağırarak nöbetçi çavuşun ikdamı gürültü içinde kaybolup gidiyordu. “Sus! Sus!” istenildiği kadar bağırırsın. Böyle bir zamanda susa musa kim ehemmiyet verir. Herkes iç sıkıntısıyla mücadele ediyor...”²⁹⁸

Sınıf içerisinde uyulması gereken kurallar vardır. Bunlardan biri sınıfta herhangi birşey yenmemelidir. Bununla ilgili dergide yayınlanmış şiirler de vardır. Örnek olarak Kestane Fedaisi adlı şiirin ilgili kısmı sizinle paylaşılmıştır. Bu şiirde ders esnasında kestane yiyen bir çocuğun bu uygunsuz davranışından ötürü bir hafta ceza aldığından bahsedilmektedir.

“KESTANE FEDAİSİ
Verdi üstad cılız Ahmet’e bir hafta ceza
Çoktan olmuştu o haliyle mücâzâta sezâ
Pisboğaz ders arasında bir iki kestane
Atıvermişti hemen ağzına mecnunâne
Hiç olur şey mi bu dershanede kestane yemek
(...)”²⁹⁹

Sınıfların haricinde çocukların vakit geçirdiği yer bahçelerdir. Okul bahçeleri çocuklar tarafından farklı amaçlar için kullanılmıştır. Örneğin teneffüslerde çocuklar, bu okul bahçelerinde gezmiş, ekmeklerini yemiş, oyun oynamış ya da ağaç altlarına oturarak dinlenmişlerdir. Dergide bir öğrencinin gönderdiği anda çocukların bahçeleri ne amaçla kullandığı anlatılmıştır. Bahçelerde ağaçların olması o dönemde peyzaj mimarisine ve bahçe düzenlemesine dikkat edildiğine işaret etmektedir. Anının alakalı kısmı aşağıdadır.

“Büyük bir bahçenin ortasında, berisinde henüz yeşillenmeğe başlamış birkaç ağaç müşahade olunuyor. Talebe ekmeklerini almış: Kimi arkadaşları ile konuşarak geziyor... Kimi bir ağacın altına serdiği kaputana yalnızca uzanmış... Bazısı konuşarak ara sıra tevkif edip, dem-be-dem sıçrayarak refika-yı saireyi oyuna da’vet ediyordu.(...)”³⁰⁰

2.4.Çocuk ve Dersler

Eğitim alma fırsatını yakalayan bir çocuğun en önemli işi, okula gitmek ve derslerine çalışmaktır. Dolayısıyla dersler çocukların hayatında çok fazla yer işgal

²⁹⁸ Halil Rüşü, “İbtîlâ-i Masumâne” **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 2-3.

²⁹⁹ Sadi, “Kestane Fedaisi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 152, 12 Ocak 1899, s. 3.

³⁰⁰ Nigârzâde Salih Feridun, “Teneffüste”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 131, 18 Ağustos 1898, s. 1-2.

etmektedir. Dergide sürekli çocuklara derslerine çalışmaları ve gayret göstermeleri öğütlenmiştir. Gece gündüz dersine çalışanların sınıfında birinci olacağı iddia edilmiştir.³⁰¹ Birinci olmanın bu denli önemli olması eğitim sisteminde rekabetçi bir anlayış olduğunu gözler önüne sermektedir. Her ne kadar gece gündüz çalışın denilse de çocukların ilgi ve temayüllerine göre bazı dersleri daha çok sevdiği ve bu sevginin neticesinde bu derslere daha çok çalıştığı görülürken, sevmediği derslere çalışmadığı ve bunun paralelinde bazı derslerde başarısız olduğu gözlemlenmiştir.³⁰²

Yeni eğitim sistemi ile usul-i atıkanın belirgin özelliği olan ezbercilikten uzaklaşıldığı savı ortaya atılsa da aslında eğitimin hala ezberci olduğu görüşü daha baskındır. Çünkü dergide eğitim ile ilgili olan hiçbir metinde “ders çalışmak” kavramı ile karşılaşılmamıştır. Aksine dersini ezber etmek ve ya dersini okumak kavramları metinlerde sıkça yer almıştır.³⁰³ Bu durum ezberci eğitim sisteminin yıkılmadığına işaret etmektedir.

Dergide sürekli çalışın mesajını veren çok sayıda yazı bulunmaktadır. Özellikle, tembel ve çalışkan olmak üzere iki çocuk profili ön plana çıkmıştır. Karşıt olan bu iki profil şiirlerde kendine sıkça yer bulmuştur. Aşağıda tembel ve çalışkan çocuğun karşılaştırıldığı bir şiire yer verilmiştir.

“TEVZİ’İ MÜKÂFATTAN SONRA
TEMBEL

Yok mu rahat azıcık, yok mu bize dinlence
Kendini verme mi âlemde medar-ı izzet
Sa’y u gayret... Bu meşakkatten ibaret bir şey
Bizi mahrum-ı meziyet ediyor bu gaflet
Fukaraya yakışır bence çalışmak ancak
Bizi rahat yaşatır elde olan servetimizi
Onları bizlere tercih... Büyük haksızlık
Bir meziyet mi değil, servet ü haysiyetimiz
Gülmüyor çehre-i matlab bana bir dem bilmem
Ben ne yaptım ki eder böylece mahrum-ı ümid
Rüfeka geçti bütün, sınıfı, mükâfat aldı
Beni nâ-kâm bıraktı, beni tâli’-i nevmid

ÇALIŞKAN

Tâli’in gülsün eğer ister isen âtil bey

³⁰¹ Cihangir’de Uzunyol’da Faikzâde Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 6–7.

³⁰² Niğârzâde Salih Feridun, “Mektup”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 4–5.

³⁰³ Birinci Sene Şakirdânından 64 Numaralı İsmail Hakkı, “Tefekkür-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 114, 14 Nisan 1898, s. 4.

Etme gayrette kusur, gayret olur eğlence
Şerefin artar o dem sen de görürsün taltif
Çalışır canlı olan çok aramaz eğlence
Herkesi sa'y ile tavnîf buyurmuş Allah
Tutmamış sahib-i servet olanı müstesnâ
Ululuk sa'y ile irfan u fazilet iledir
Nezd-i Bârî de müsavi tutulur bâ-y ü gedâ
İlm ü irfan büyük servetidir insanın
Edeb-ü terbiyesi şanını i'lâ eyler
Bu atâlettir eden adamı mahrum-ı emel
Olamaz nâil-i âmâl u şereften –perver.”³⁰⁴

Dergi, çocukları sürekli derslerine odaklanmaları hususunda ikaz etmiştir. “Akıllı çocuk vaktini boşa geçirmez. İnsan ne kadar çalışırsa o kadar kazanır, çalışmayanlar pişman olur.”³⁰⁵ cümleleri bu ikazlardan yalnızca bir tanesidir. Yine okula giden çocukların okuldan başka bir şey düşünmemesi gerektiği söylenmiştir. Ders çalışma şekli olarak dersin derste dinlenmesi, ders sırasında başka bir şeyle meşgul olunmaması, çocukların birbirlerine öğütlediği bir şeydir. Dahası çocuklara öğretmenleriniz ders anlatırken dikkatinizi ona verirseniz derslerinizin yarısı yapılmış olur denilerek dersi derste dinlemenin önemine değinilmiştir.

Özellikle bir derste başka dersin çalışılmaması öğütlenmiş, çünkü bunu yapmaya çalışırken hem anlatılan dersin takip edilemediği, hem de çalışılan dersten herhangi bir verim alınamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, başka bir dersle meşgul olduğu sırada hocanın gözünden bu durumun kaçmayacağı belirtilmiştir. Dergide bir derste başka bir dersin çalışılmaması hususunda çocukları uyarıcı bir şiir paylaşılmıştır. Bu şiirde Recep adlı çalışkan bir öğrencinin aynı derste hem Arapça hem de Fransızca çalışmasından bahsedilmektedir. Recep hocanın bu durumu fark etmeyeceğini düşünerek rahat rahat çalışırken, hocadan sert bir şekilde uyarı alır. Bu şiirin bir kısmı aşağıdadır.

“MUALLİMLERDE NAZAR

Okunurken Arabî dersi o esnada Recep
Neyle meşgul idi ki mücâzata sebep?

Bir Fransızca kitap açmış idi, bir Arabî
Çalışırdı ne güzel, gördü Muallim Recep’i

Göz meyyal idi soldan sağa bir etti nazar

³⁰⁴ Kayseri Mekteb-i İdâdîsi Talebesinden Halis Zeki, “Tevzi’i Mükâfattan Sonra”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s. 4.

³⁰⁵ Cihangir’de Uzunol’da Faikzâde Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 6–7.

Anladı, bildi muallim Recep etmezdi hazer

Çünkü etmişti maharet ile o, vaz'-ı kitap
Çalışırdı, neden olsundu ona bîm-i tâb?

Gelmemişti Recep' in hatrına sağı, solu
Nereden anlayacak derdi muallim bu yolu

Onu bilmezdi ki bî-çare çocuk: Üstadân
Böyle herşeyi görür, anlar o âlî nazarân

Gözlerinden olmaz gizli küçük bir hareket
Bakmıyormuş gibi hep öyle ederler dikkat

Bir de üstâd-ı mükerrer dedi ol dem şöyle
“Arabî dersine bak tersine bakma öyle

Sofrada çorba çatalla yenilir mi? Zevzek
Hangi dersi okuyorsan o kitap onda gerek”³⁰⁶

Yine derslere düzenli çalışılması tavsiye edilmiş, sınav öncesinde yığılmış konuları bir defa okumakla derslerin üstesinden gelinemeyeceğinin altı çizilmiştir.³⁰⁷ Çocuklar, soru sorma hususunda teşvik edilmiştir. Bilmediğiniz bir şeyi büyüğünüze sormak ayıp değildir, aslında sormamak ayıptır diyerek ders esnasında akla gelen soruların sorulması gerektiğinin altı çizilmiştir. Dergide nasıl ders çalışması gerektiğinden bahseden bir şiir aşağıda verilmiştir.

“DERSE DİKKAT Mİ LAZIM GAYRET Mİ?

(...)

Kolay öğrenmenin vardır usûlü
Nedir dersen bu arzunun husûlü
“Muallim dersi takrîr ettiği dem
Onu dikkatle dinle nur-i dîdem!
Bütün iş bundadır takrîre dikkat
Bu dikkatle çekilmez meşakkat
Eğer takrîre dikkat eylemezsen
Emin ol ki çekersin çok suûbet
Yorarsın zihninin beyhude külfet
Çalışmak, bellemek, ezberlemek hep
Esasen anlamaktır bu mücerreb
Sual et! Anlamazsan bir meali
Değildir ayıp, tekrar et suali
Muallim sanma eyler onda hiddet
Ki sormak dikkate eyler delâlet
Senin bu dikkatin gördükçe üstad
Seni eyler mükâfat ile dil-şâd

³⁰⁶ Sadi, “Muallimlerde Nazar”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 162, 30 Mart 1899, s. 1-2.

³⁰⁷ Üsküdar İdadi-i Mülkiyesinden Mustafa İzzet, “Mektep Âleminden Bir Nebze”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 111, 24 Mart 1898, s. 6-7.

Geçersen bir meali öyle müphem
Kalır müphem benim yok bunda şüphem
Onu takip eden bir ders-i diğer
Tabiidir seni eyler mükedder
Ki müphem derse bu merbût u mülhak
Gider dersler müselsel muğlak
Devam u dikkatin varsa ne hâcet?
Bütün gün zihni yormak, derse gayret
Meali anla, hem etsin tekerrür
Denilmiştir tekerrürdür takarrür
Araplar ilmi sayda benzetirler
Evet! Tahriri kayda benzetirler
Demektir dersi aldın mı? Hemen yaz
Ki yazmazsan o da hatırda kalmaz
Husûl-i arzu “dikkat” demektir
Yazıp bir dersi tekrar eylemektir.”³⁰⁸

Aşağıda dergide konu edilen veyahut en azından zikredilen derslerin kısa açıklamaları mevcuttur. Bu derslerden ilki bugün yazı dersi olarak adlandırılan kitabet dersidir. Esasında bu ders Tanzimat Dönemi’nde Mustafa Reşit Paşa tarafından ders programlarına dâhil edilmiştir.³⁰⁹ Dergide “Çok karalama yazan, yazısının güzel olacağına şüphe etmesin”³¹⁰ cümlesi yer almıştır. Buna göre yazı çalışması ne kadar çok tekrar edilirse yazı yazan kişinin yazısı o nispette güzelleşir denmektedir. Bu da eğitimde tekrar etmenin önemine bir örnek olarak gösterilebilir. Ebeveynler tarafından da kitabet dersi diğer derslere nazaran üstün kabul edilmiştir. Öyle ki Taşra’dan oğlunu İstanbul’a okumaya gönderen bir baba ve oğlu arasında geçen mektuplaşmada baba tüm derslerine çok çalış, lakin kitabet dersine daha çok çalış diyerek çocuğunu yönlendirmiştir³¹¹

Güzel yazı yazma dersi olarak da adlandırılabilen hüsnü hat ise çocukların bu dönemde aldığı diğer bir derstir. Bu ders rüştiyelerin her senesinde haftada birer saat olmak üzere okutulmuştur. Bu ders pratikte yazının evvela hoca tarafından kalın tebeşirle tahtaya yazıp, öğrencilerin de tahtada yazılanı kendi defterlerine geçirmesi halinde işlenmiştir.³¹² Hüsn ü hat dersinin bir sanat dersi olduğu söylenebilir. Dergide hüsnü hat ile meşgul olmak isteyen çocukların kullanacağı alet ve edevatın

³⁰⁸ Sadi, “Derse Dikkat Mi Lazım Gayret Mi?”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 3.

³⁰⁹ Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, a.g.e., s. 72.

³¹⁰ Cihangir’de Uzunyo’da Faikzâde Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113,7 Nisan 1898, s. 6–7.

³¹¹ Ali Vasfî, “Kitabet Dersleri”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 2–3.

³¹² Ünal, a.g.e., s. 52.

eksik olmaması gerektiği söylenmiştir. Daha doğrusu kalem, kâğıt ve mürekkebinin mükemmel olması gerektiği belirtilmiştir. Yazı yazmaya başlamadan evvel besmele çekilmesi tembihlenmiştir.³¹³ Derste öğrenciler süslü bir şekilde yazmayı öğrenmişlerdir. Sülüs, rika ve divani çocukların öğrendiği yazı çeşitlerindedir.³¹⁴ Hatta öğrendikleri yazı türüne göre çocuklara icazet verilmiştir.³¹⁵

Bugün genelde matematik, özelde ise aritmetik dersi olarak da adlandırabileceğimiz ilm-i hesap dersi farklı ders programlarında yer alan bir ders olmuştur. Dört işlem, kesirler, üslü ve köklü sayılar rüştiyelerde okutulan ilm-i hesap dersinin konuları arasında sayılabilir. Bu ders rüştiyelerde her sene haftada iki saat olmak üzere çocuklara verilmiştir.³¹⁶ Lakin Halid Ziya Uşaklıgil anılarında; rüştiyelerde okutulan ilm-i hesap dersinin muhteva açısından zayıf olduğundan bahsetmekte ve iş hayatında karşılığı olmayan bir dersin kendilerine verilmesinden şikâyetçidir.³¹⁷ Halit Ziya'nın tüm eleştirileri bir yana, bu ders öğrenciler arasında diğer derslere nazaran daha zor bir ders olarak algılanmıştır. Çocukların öğrencilik anılarını gönderdikleri yazılarında bu ders için fazladan mesai yaptıkları görülmektedir. Hatta bu ders çocukların derse başlamadan heyecanlanmalarına, ders çalışma esnasında ıstırap çekmelerine sebebiyet vermektedir. Bir hatıranın canlı tasvirleri aşağıdadır.

“KÜÇÜKLÜK HATIRALARI

Ben daha sekiz yaşında iken mektepte geçen ömrün ne kadar tatlı olduğunu anlamağa çalışıyordum. Dünya nazarında lâtf her yer şen, herkes bana iyi görünüyordu. Sabahları daha pek erken kalkarak kendimce pek büyük ders olan ilm-i hesabın müşkilâtını düşünerek öğrenmeyi bir hayli helecan ve ızdırablar içinde geçiriyordum.(...)”³¹⁸

Çocukların zorlandığı başka bir ders ise geometridir. Bu ders Osmanlı zamanında hendese olarak adlandırılmaktadır. İleri düzeyde bir ders olması bakımından ibtidâi mektep programlarında yer almayan bir derstir. Ancak

³¹³ Hafız Şem'i, “Hüsni ü Hatt”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 11 Mayıs 1898, s. 1–2.

³¹⁴ Ünal, **a.g.e.**, s. 71.

³¹⁵ “Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi-i Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125,7 Temmuz 1898, s. 5.

³¹⁶ Ünal, **a.g.e.**, s. 37-40.

³¹⁷ Kodaman, **a.g.e.**, s. 109.

³¹⁸ Dersaadet İdadî-i Mülkiyesi Şakirdânından 476 Numarada Kenan, “Küçüklük Hatıraları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 3

rüştiyelerde, idadîlerde ve sultanîlerde bu ders verilmiştir.³¹⁹ Rüştiye kademesinin 3. sınıfında haftada bir saat verilen hendese dersinin muhtevasını düzlemler, dörtgen, düzgün çokgenler, yüzölçümü, geometrik cisimler, piramit, dikdörtgenler prizması, küre gibi konular oluşturmaktadır.³²⁰ Öğrenci anılarında da yer alan bu ders için çocuklar ibtidâî mekteplerde okurken ilm-i hesap dersinin zorluğundan şikâyet ederdik, ancak hendese dersi öyle zor ki ilm-i hesap dersini arar olduk demişlerdir.³²¹

Tarih dersi farklı kademelerde ve farklı sınıflarda olmak üzere Osmanlı çocuklarına okutulmuş bir derstir. Rüştiyelerde ikinci sene haftalık iki saat okutulan tarih dersi; özelde aslında İslam Tarihi'dir. Bu derste peygamberler tarihi, Hz. Muhammed'in hayatı, dört halife dönemi ve Osmanlı öncesinde kurulan Müslüman devletlerin kısa tarihine yer verilmiştir. İslam Tarihi, bazı özel okullarda tarih dersinde ayrı bir ders olarak verilmiştir. Bunu dergide Varaka başlığı ile verilen bir yazıdan anlayabiliyoruz. Bu yazıda İslam tarihi dersinde başarılı olan bir öğrenci dergi yönetimine bildirilmiş ve kendilerine birer zikr-i cemil ödülü verilmesi için dersin öğretmeni tarafından dergi yönetimine ricada bulunulmuştur. Dergide Varaka başlığı altında yer alan satırlar aşağıdadır.

“VARAKA

Mekteb-i Tefeyyüz beşinci sınıf talebesinden Turhaleli Mustafa Kadri Efendizâde 163 numarolu Fahri Efendi'nin tarih-i İslam ve ma'lumat-ı nafi'a derslerinden akran ve emsaline faik olduğunu ve muallimlerinin cümlesinin hüsn ü tevcihini kazandığını me'a'l memnuniye ceride-i 'aliyelerine ihbar eyler ve efendi-i mümahun ileyhe bir kıt'a zikr-i cemil 'itasını rica ederiz.”³²²

Tıpkı ilm-i hesap ve hendese gibi tarih dersi de diğer derslere nazaran zor bir derstir. Öyle ki dergide yer alan öğrenci anılarında dersten ikmale kalan öğrencilerin anıları mevcuttur. Dergide yer alan bir baba oğul mektuplaşmasında vaktinde tarih dersine hazırlanmadığı için ikmale kalmış bir öğrencinin pişmanlığı görülmüştür.

Osmanlı çocuklarına verilen diğer bir ders coğrafyadır. Rüştiye kademesinde öğrenciler, coğrafya dersi almışlardır. Bunu dergide özel bir okulun öğrencilerinin

³¹⁹ Dersaadet İdadi-i Mülkiyesi Şakirdânından 476 Numarada Kenan, “Küçüklük Hatıraları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 3; Trabzoni Zühtüze Zühtü, “Fotoğrafhanede”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 27 Ocak 1898, s. 6-7.

³²⁰ Ünal, **a.g.e.**, s. 40-42.

³²¹ Trabzoni Zühtüze Zühtü, “Fotoğrafhanede”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 27 Ocak 1898, s. 6-7, s. 6.

³²² Muallimi Asaf, “Varaka”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 160, 16 Mart 1899, s. 5.

başarılı olduğu dersleri ve o öğrencilerinin isimlerinin yayınlandığı yazıdan anlayabiliyoruz. Bu yazının ilgili kısmı aşağıdadır.

“(…) Mekteb-i mezkûrda coğrafya dersine pek ziyade çalışmakta olanlar: Rüştiye birinci seneden; Muhsin, Şemsettin, Halid, Reşad, Nazır, Avni, Halil, Hakkı, diğer Reşad, Rüştiye ikinci seneden; Muhammed Ali, Halid, Bahaddin, Selahaddin, Kemalettin, Tevfik, Rıza, Ref’et, Şemsettin, Muzaffer, Muhammed Ali, Faruk, Raşid Efendiler. (...)”³²³

Rüştiyelerin birinci senesinde haftada iki saat olarak programa giren coğrafya dersi; coğrafyanın tanımı ve bölümleri, tabiat bilgisi ve yer hareketleri konularıyla sınırlı kalmıştır. İkinci sene de haftalık ders saati değişmeyen coğrafya dersinin konuları genişlemiştir. Dört kıtanın coğrafyası ve bölümleri, dünyanın şekli ve hareketleri, dağların oluşumu, kayaç türleri, bitkiler ve hayvanlar, ülkeler coğrafyası, ikinci senenin coğrafya dersinin muhtevasını oluşturmuştur. Son yıl olan üçüncü senede ise ders, spesifik olarak Avrupa ülkelerini ve Osmanlı Devleti coğrafyasını kapsamaktadır.³²⁴ Ancak bu dersin taşra rüştiyelerinde yetersiz olduğu düşüncesi yaygındır. Şöyle ki öğrencilerin harita üzerinden büyük ülkelerin şehirlerini dahi bulamadıkları söylenmektedir.³²⁵

Modern dönem olarak adlandırabileceğimiz 19. asırda Osmanlı Devleti’nde yabancı dil öğrenimi de oldukça önemli idi. Bu sebeple ders müfredatlarında yabancı dil dersleri dikkat çekmektedir. Batı dillerinin Osmanlı ders programlarına alınması Tanzimat Dönemi’ndedir.³²⁶ Bu dillerden biri Fransızcadır ve bu dil dersi rüştiye ders programlarına da girmiştir. Yukarıda bir kısmını verdiğimiz yazının devamında Fransızca dersinden başarılı olan öğrencilerin isimleri de yayınlanmıştır. Aşağıda o isimler görülmektedir.³²⁷

“(…) Fransızca dersine pek ziyade çalışanlar: Rüştiye üçüncü seneden Edib, ikinci seneden Muzaffer, Faruk, Raşid, Selahattin, Kemal, Bahaddin. (...)”³²⁸

1879 tarihinde devrin sadrazamı Sait Paşa tarafından rüştiye programlarına Fransızcanın ilave edilmesindeki temel amaç, Fransızca aracılığı ile ticarete, sanata,

³²³“Üsküdar Ravza-i Terakkî Mektebi-i Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 5.

³²⁴ Ünal, **a.g.e.**, s. 43-46.

³²⁵ Kodaman, **a.g.e.**, s. 109.

³²⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 72.

³²⁷“Üsküdar Ravza-i Terakkî Mektebi-i Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 5.

³²⁸“Üsküdar Ravza-i Terakkî Mektebi-i Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 5.

tarıma ve devlet memuriyetine dair güncel bilgilerin çocuklar tarafından kolaylıkla öğrenilmesidir.³²⁹ Özel okullar da iyi düzeyde verdikleri Fransızca eğitimi ile reklam yapmış ve daha fazla öğrenci kaydı almaya çalışmıştır.³³⁰

Eğitimde önemli olan diğer bir dil ise Arapçadır. Bu dili önemli kılan hem bilimin hem de dinin dili olmasıdır.³³¹ Müslüman olan Osmanlılar Arapçaya ibadet ederken her zaman ihtiyaç duymuştur. Her ne kadar son dönem Osmanlı Devleti Avrupa'nın etkisinde kalıp, dil öğreniminde ve yabancı dille yapılan eğitimde Avrupaî diller ön plana çıkmış olsa da Arapça, Osmanlı halkı için o sıralarda da önemini korumuştur. Hatta Halit Ziya Uşaklıgil anılarında rüşfiyede öğrenci iken okulda en çok önemsenen dersin Arapça olduğunu belirtmiştir.³³²

Arapça dil eğitimi, son dönem Osmanlı eğitim sisteminde bir değişikliğe uğramıştır. Bunun en temel sebebi Arapça öğretme hususunda genel bir eksiklik ve verimsizlik olmasıdır. Medreselerde verilen Arapça derslerinde ağırlıklı olarak gramer üzerinde durulurken konuşma veyahut yazma hususunda neredeyse hiçbir şey yapılmamıştır. Dönemin ünlü eğitim, siyaset ve bilim insanları bu konudaki eksikliğe parmak basmış ve değişimi işaret etmiştir. Böylece Arapça öğreniminde metot değişikliğine gidilmiş ve eskiye göre başarı sağlanmıştır.³³³

Arapça eğitimi hususunda Çocuklara Mahsus Gazete'de okul reklamları yer almıştır.³³⁴ Bazı okullar Arapça dili ile eğitim yaptıklarını belirterek okullarına öğrenci kaydı yaptırmaya çalışmışlardır. Bu da Arapçanın eğitimde reklam değerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, II. Abdülhamid döneminin en önemli özel okullarından biri olan Darüttalim'de de Arapça dersleri verilmiştir.³³⁵ Darüttalim Arapça eğitim hususunda oldukça başarılı olmuş bir okuldur. Bu başarı ise muallim Hacı İbrahim Efendi³³⁶'nin öncülüğünde gerçekleşmiştir.

³²⁹ Kodaman, **a.g.e.**, s. 110.

³³⁰ "Bûrhan-ı Terakkî Mektebi", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 188, 5 Ekim 1899, s. 8.

³³¹ Zengin, **a.g.e.**, s. 19.

³³² Kodaman, **a.g.e.**, s. 108–109.

³³³ Ahmet Turan Arslan, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar Arapça Öğretimi", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, ss. 801–814,

³³⁴ "Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlıpaşa Caddesi'nde", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6

³³⁵ "Darüttalim", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 188, 5 Ekim 1899, s. 6.

³³⁶ Hacı İbrahim Efendi: 1826 yılında İstanbul'da doğan dil bilgini. Arapça'nın daha kısa zamanda öğretilbileceği görüşünü savunmuş ve bunun minvalinde İstanbul'da Darüttalim'i kurmuştur. Yazdığı Arapça gramer ve takviye edici kitaplarla Arapça'nın eskiye nispeten daha kolay

El Hünelerleri dersi kız rüştiyelerinde verilmiş bir derstir. Her sene haftada iki saat olmak üzere ders programda kendine yer bulmuştur. Örgü türleri, kanaviçe, dantel, fisto, pul işleme, dival(mukavva üstüne sim-sırma işi) gibi beceriler bu derste kız öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır.³³⁷ Bu ders özel okulların da öğrencilerine sunduğu bir derstir. Dergide el hünelerli dersinde başarılı olan hanım kızların isimleri öğretmenleri tarafından dergi yönetimine bildirilmiş, dergide bu öğrencilerin adlarını dergide neşretmiş ve kız öğrencilere birer tane varaka-i takdiriye vereceğini ilan etmiştir.³³⁸

2.5.Ders Araç ve Gereçleri

Çocukların kullandığı ders araç gereçlerinin başında kalem gelmektedir. Çocuklar genelde iki tür kalem kullanmıştır. Bunlar kurşun kalem ve dolma kalemdir.³³⁹ Şayet çocuklar dolma kalem kullanıyorlarsa mürekkep de kullandıkları diğer bir yazı gereçidir. Ayrıca mürekkebin doldurulduğu hokka da çocukların yazım araç gereçlerinden biri olmuştur.³⁴⁰ Kaleminden sonra en çok kullanılmış olan araçlar kâğıt ve defterlerdir. Ancak çocukları en fazla mutlu eden ders aleti hepsini barındıran yazı takımları olmuştur. Nitekim Çocuklara Mahsus Gazete de bilmecelelerin doğru cevaplarına ödüller verirken yazı takımı ödülünü, ödül seçenekleri içerisine sokmuştur.

Çocukların dersleri takip edebilmesi için ders kitapları da mevcuttur.³⁴¹ Ders kitapları öğrenciler tarafından alınmıştır. Yalnızca fakir çocuklar için bazı mektepler ders kitaplarını temin etmişlerdir.³⁴² Ders kitaplarının içeriğine bakıldığında dini değerlerin sürekli vurgulandığı dikkat çekmektedir. Öyle ki güzel yazı dersi kitapları da doğa bilimleri kitapları da Allah'a, Hz. Muhammed'e ve onun halifesi olan Sultan

öğrenilmesinde etkili olmuştur. Çağının edebiyatçıları Muallim Naci, Rezaizâde Mahmud Ekrem, Ahmet Mithad gibi ünlü isimlerle edebiyat ve dil hususunda ateşli tartışmalara imza atmıştır. Hadikatü'l-Beyân, Şerh-i Belagat, Sarf Tercümesi gibi pekçok kitap neşretmiştir. (Ahmet Turan Arslan, Hacı İbrahim Efendi ve Dârü't-Ta'lim Müessesesi, İlmî Araştırmalar, Sayı 7, 1999, ss. 31-46.)

³³⁷ Ünal, a.g.e., s. 87.

³³⁸ Muallimi Asaf, "Varaka", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 160, 16 Mart 1899, s. 5.

³³⁹ "İhtar-ı Mahsus", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 120, 2 Haziran 1898, s. 6.

³⁴⁰ Halil Rüşti, "İbtıla-i Masumane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 5 Ocak 1899, s. 2.

³⁴¹ Ali Vasfî, "Çalışkan Çocuk", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 121,9 Haziran 1898, s. 6-7.

³⁴² "Şuûnât", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 122,16 Haziran 1898, s. 6-7.

II. Abdülhamid'e itaate çağırılmaktadır.³⁴³ Okulda öğretmenler tarafından kullanılan en temel ders araç ve gereçleri ise kara tahta ve tebeşir olmuştur.³⁴⁴

2.6.Okula Geç Kalma/Devamsızlık

Çocukların okula zamanında ulaşamadıklarına dair ipuçları dergide yer almıştır. Nasihatlerden oluşan bir metinde okula tam zamanından varılabilmesi için çocukların yolda herhangi bir şeyle meşgul olmaması uyarısı yapılmıştır.³⁴⁵ Böyle bir uyarıya ihtiyaç duyulması okula zamanında gelme, derse vaktinde girme hususunda problem yaşandığına işaret etmektedir.

Okula devam edilmesi, eğitim sisteminde kabul görmüş bir durumdur. II. Abdülhamid dönemi eğitim sisteminde de bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Bu sebeple okullarda yoklama alınmıştır. Alınan yoklamalarla çocuğun düzenli bir şekilde okula devamı sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrencinin velisinden imzalı dilekçe gelmediği takdirde çocuğa devamsızlık izni dahi verilmemiş, üç gün mazeretsiz okula gelmeyen öğrenciye ceza verilmiştir. Dergide yayınlanan İbtılâ-i Masumâne romanında askeri okulla giden Mini Mini'nin ara sınavlar bittikten sonra bile perşembe günü okula sadece yoklama için geldiğini görülmüş ve yoklamaya gelmeyen öğrencilere iki gece üç gün okulda kalma cezası verildiğinden bahsedilmiştir. Romanın başkahramanı sevdiği kantocu kızı görmek için tiyatrunun önünde beklerken yoklamaya yetişmesi gerektiğini hatırlar, aksi takdirde ceza alacağından söz eder. Tefrikanın ilgili kısmı aşağıdadır.

“Mümkün olsa akşama kadar orada kalacak, lisan-ı haliyle konuşacak. Efsûs ki yoklamaya yetişmek elzem! Gitmezse iki gece mektepte kalmak mecburiyetinde bulunacak. Bu halde iki gece üç gün emelinden mahrum kalacak.”³⁴⁶

Okulu sevmeyen ve okula gitmek istemeyen çocuklar da olmuştur. Özellikle güzel havalarda birkaç günlüğüne okuldan kaçmaya çalışan bir öğrenci profili sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Derginin farklı sayılarında ve farklı metinlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Bazı çocukların eğitim hayatını yarıda kesmek istediği, okula gitmekten hoşlanmadığı bilinen bir gerçektir. Dergide de çocuklara okula

³⁴³ Somel, a.g.e., s. 238-239.

³⁴⁴ Kodaman, a.g.e., s. 109.

³⁴⁵ Mustafa Ragıp, “Nasayih”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 167, 11 Mayıs, 1899, s. 2.

³⁴⁶ Halil Rüştü, “İbtılâ-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 154, 26 Ocak 1899, s. 5-6.

gitmemek için bahaneler bulmayın mesajı defalarca verilmiştir.³⁴⁷ Çocuklara şayet mekteplerine devam ederlerse büyük mükâfatlar alacakları dergide vaat edilen diğer bir husustur.³⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde taşrada ya da İstanbul'da okuma fırsatı bulamayan büyük bir kitle varken, okuma fırsatı yakalamış, ihtiyaçları giderilmiş çocukların mektebe gitmek istememeleri büyük bir şaşkınlık ve öfke ile karşılanmıştır. Dergide bununla ilgili yazılar mevcuttur. Hatta bir yazıda mektebe gitmek istemediği için annesinden dayak yiyen bir çocuktan bahsedilmiş ve bu dayağın da meşru olduğunu ispatlar nitelikte bir beyit paylaşılmıştır.

“Nush ile uslanmayı etmeli tekdir
Tekdir ile uslanmanın hakkı kötektir.”³⁴⁹

2.7.Sınav Sistemi

Okul hayatında çocukları en fazla zorlayan şeylerden biri sınavlardır. Zira sınavlar neticesinde başarılı bir öğrenci olup olmadıkları anlaşılır, aldıkları sınav notlarına göre takdir ve teveccüh toplar ya da aşağılanır ve hor görülürlerdi. Bu dönemde çocukların hayatının en önemli vazifelerinden biri kuşkusuz sınavlara çalışmaktı. Dergiye gönderilen öğrencilik anılarında da çocukların sınav öncesinde muazzam derecede sınav stresi yaşadığı, heyecandan tir tir titredikleri, benizlerinin sarardığı, sınav anını beklerken neredeyse kendilerinden geçtikleri görülmüştür.³⁵⁰ Bazen de düşünceli ve endişeli bir şekilde sınav anını bekledikleri anlaşılmıştır.³⁵¹

İmtihan-ı hususî ve imtihan-ı umumî olmak üzere sınavlar iki türdür. İmtihan-ı hususi üç ayda bir, dersin öğretmeni tarafından okul müdürünün de katılımıyla sınıfta yapılan ara sınavdır. Özel sınav anlamına gelen imtihan-ı hususî genellikle kanun-i evvel ve mart ayları başlarında yapılan sınavlardır.³⁵² İmtihan-ı umumî ise eğitim-öğretim yılının sonunda yapılan genel sınavlardır.³⁵³ Bu sınavlarda

³⁴⁷ Hafız Şem'i, “Hüs ü Hatt”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 12 Mayıs 1898, s. 1–2

³⁴⁸ Cihangir'de Uzunyol'da Faikzâde Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 6–7.

³⁴⁹ “Mektebe Devam Etmemek Mucib-i Felakettir”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 166, 4 Mayıs 1899, s. 8.

³⁵⁰ Trabzoni Zühtü zâde Zühtü, “Fotoğrafhanede” **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 27 Ocak 1898, s. 6–7.

³⁵¹ Halil Rüştü, “İbtıla-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 128, 28 Temmuz 1898, s. 3–4.

³⁵² Ünal, **a.g.e.**, s. 14.

³⁵³ Kodaman, **a.g.e.**, s. 127.

mümeyyizler³⁵⁴ bulunmuş ve öğrenciler tek tek sözlü olarak sınav yapılmıştır. İmtihan-ı umumî sınavına girmeden on beş gün evvel okuldaki hocalar kendi öğrencilerini sınavlara hazırlamaya başlamışlardır. Mümeyyizlerden geçerli not alabilmeleri için öğrencileri ile özel ilgilenmişlerdir. Genel sınavlardan alınan sonuçlar katidir, itiraz edilse bile verilen notlar bir değişikliğe uğramamışlardır.³⁵⁵

Rehber-i Ma'rifet Mektebi İmtihan-ı Umumî Neticeleri³⁵⁶

Numero	İsmi	Derecesi
38	Said Efendi	Aliyyülala
84	Hilmi Efendi	Aliyyülala
145	Kenan Efendi	Ala
3	Osman Efendi	Ala
111	İhsan Efendi	Ala
1	Ahmet Şükrü Efendi	Ala
13	Nazım Efendi	Ala
320	Mustafa Efendi	Ala
29	Şecaattin Efendi	Ala
319	Ahmet Efendi	Karib-i Ala
255	Salih Efendi	Karib-i Ala
153	Mehmet Efendi	Karib-i Ala
65	Ahmet Efendi	Karib-i Ala
124	İlhami Efendi	Karib-i Ala

Yukarıda dergide bir okulun ilan edilen genel sınav sonuçları tablolaştırılmıştır. Ayrıntılı sınav değerlendirme ise şöyledir: 9–10 Aliyyülala (Pekiye), 8 Ala (İyi), 6–7 Karib-i Ala (İyiye Yakın), 5 Vasat (Orta), 4 Katib-i Vasat (Ortaya Yakın), 3 Zayıf, 1–2 Edna (Pek zayıf). Bir talebenin terfi-i sınav etmesi yani bir üst sınıfa geçebilmesi için her dersten en az 4 (Ortaya Yakın) notunu alması ve genel not ortalamasının 10 üzerinden minimum 5 olması şarttır. Bir öğrencinin şehadetname alması için ise genel not ortalamasının en az 6 olması gerekir.³⁵⁷ Genel not ortalaması 5 ve 5'ten yukarı ama ikiden çok olmamak kaydıyla başarısız dersi olan bir çocuk sınav sonuçlarının ilanından sonra başarısız olduğu dersler için tekrar

³⁵⁴ Mümeyyiz:

³⁵⁵ Akyüz, a.g.e., s. 236.

³⁵⁶ “Şuûnat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 129, 4 Ağustos 1898, s. 3-4.

³⁵⁷ Akyüz, a.g.e., s. 236.

sınava alınır. Öğrenci bütünlemeye kaldığı tüm dersleri geçmek zorundadır. Aksi takdirde sınıf tekrarı yapması gerekir.³⁵⁸

Askeri okullarda ara sınavlar zabıtlar tarafından sınıf içerisinde okunmaktadır. Notlar, numara defteri dedikleri bir deftere kaydedilmiştir. Dergide anı türünde karşımıza çıkan “Mektep Âleminden Bir Nebze” adlı yazıda Mustafa İzzet’in sınav sonucunu beklerken hissettikleri ve sonrasında yaşadıklarını paylaştığı yazı, oldukça canlı bir şekilde öğrencilerin durumunu betimlemektedir. Bu anıda imtihan-ı umumî (genel sınav) yapıldıktan sonra sonuçların açıklanması yaklaşık bir ayı bulmuştur. Çocuklar için sınav sonuçlarını beklemek oldukça stresli bir süreçtir. Çocuklar okul bahçesinde bekleme süresini eritebilmek için bir aşağı bir yukarı dolaşmaktadırlar. Sınav sonucunun kötü bekleyen öğrencilerin içlerinin kan ağladığından bahsedilmektedir. Sınav sonuçları ilan edilirken bazı öğrenciler notlarını yanlarındaki defterlere not ederken bazıları da notlarını ezberleme yoluna gitmiştir. Notlar açıklandığı sırada düşük notlar alan öğrenciler arka sıralara geçmişler ve hüngür hüngür ağlamaya başlamışlardır. Derslerde başarısız olma halinde öğrenci dersten ikmale kalmaktadır. İkmal imtihanları bugünkü bütünleme sınavlarıdır. İkmal sınavında başarılı olunduğu takdirde öğrenciler bir üst sınıfa geçebilmiştir.³⁵⁹ Sınav sonuçlarından sonra mükâfat alacakların yürüyüşlerinin bile değiştiği iftiharla yürüdüklerine değinilmiştir.³⁶⁰

Başka bir anıda da sınav sonuçlarının ilanına dair bilgiler mevcuttur. Bu anıda da sınavlar sözlü olarak yapılmıştır. Sınavlardan bir hafta sonra okul bahçesinde tören düzenlenmiştir. Bu törende çocukların aldığı notlar ilan edilmiş ve okul müdürü elden çocuklara şahadetnamelerini vermiştir. Şahadetnameler dağıtıldıktan sonra bu okulda o günü ölümsüzleştirmek adına fotoğraf dahi çekilmiştir.³⁶¹ Askeri okullarda ise şahadetname yerine öğrencilere kılıç takılmıştır.³⁶²

Çocuklara Mahsus Gazete, çocukların sınav sonuçları ile ilgilenmiş bir dergidir. Dergi pekçok sayısında derslerinde gayret gösterip başarılı olan öğrencileri

³⁵⁸ Ünal, a.g.e., s. 15.

³⁵⁹ Nigarzâde Salih Feridun, “Mektup”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151, 15 Ocak 1899, s. 4–5.

³⁶⁰ Üsküdar İdadî-i Mülkiyesinden Mustafa İzzet, “Mektep Âleminden Bir Nebze”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 111, 24 Mart 1898, s. 6–7.

³⁶¹ Trabzonî Zühtücade Zühtü, “Fotoğrafhanede” **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 104, 5 Ocak 1898, s. 6–7.

³⁶² S. Reşat, “Kılınc Takarken”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 101, 9 Ocak 1898, s. 5–6.

ilan etmiş, çocukların okul numaralarını, sınıflarını ve aldıkları notun derecesini göstererek ve onlara günümüzde takdir belgesi diye adlandırılan varaka-i takdiriye vereceğini duyurmuştur.³⁶³ Derginin öğrencilerin derslerinden, sınavlarında ve sınav sonuçlarından haberdar olması, özellikle İstanbul'daki okullarla sürekli bir iletişim halinde olduğunu göstermektedir.

2.8.Öğrenci Disiplini

2.8.1.Ödüller

Çocukların derslerindeki başarıları, sınav sonuçları, genel ahlaki durumları öğretmenler ve okul müdürleri tarafından dikkatle takip edilmiş ve bazı öğrenciler ödüllendirilmiştir. Ödüllendirme biçimi genellikle varaka-i takdiriye verme şeklinde gerçekleşmiştir. Varaka-i takdiriye; Aferin, Tahsin ve Takdir Evrakı gibi isimlerle de anılmıştır.³⁶⁴ Belgede çocukların ismi, varaka-i takdriyeyi kazanma sebebi ve hocasının imzası bulunurdu.³⁶⁵ Dergide de İlk Mükâfat başlığı ile yayımlanan bir şiirde varaka-i takdiriye alan bir öğrenciden bahsedilmektedir. Şiirin içeriğinden anlaşıldığı üzere, aldığı varaka-i takdriyeler yaldızlı yani parlaktır ve bu kâğıtta öğrencinin adı yazılmıştır.

“İLK MÜKÂFAT

Elinde süslü bir kâğıt
Küçük, sevimli bir çocuk
Sevinç ile koşar idi
“Çabuk gel anne koş çabuk
-Gel anne neredesin?” dedi!
Duyunca bu güzel sesi
Koşup yetişti annesi
-Yavrum nedir o?
-Yaldızlı mükâfatıma bir bak
İstemem artık başka oyuncak
Süslü resimler...
-Şunu ver göreyim
-İsmim de yazar...
-Oh oh ne güzel!
Seni okşayayım yavrucuğum gel
Elinde süslü kâğıdı
(...)”³⁶⁶

³⁶³ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105,3 Şubat 1898, s. 7.

³⁶⁴ Ünal, **a.g.e.**, s 11.

³⁶⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 236.

³⁶⁶ “İlk Mükâfat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 109, 10 Mart 1898, s. 1-2.

Ayrıca ödüllendirme okul ile sınırlı kalmamış basın hayatında da yer bulmuştur. Okulda belli alanlarda başarılı olan çocuklar için okul müdürleri, Çocuklara Mahsus Gazete yönetimi ile iletişime geçmiş, bu öğrencilerin sınıfları, okul numaraları ve isimlerinin bulunduğu listeyi dergiye göndererek yayınlanmasını sağlamıştır. Bundan mütevellit çocukların dergide başarılarından yahut örnek davranışlarından ötürü isimlerini görebilme ihtimalleri onları ders çalışmaya, başarılı olmaya, ahlaklı davranmaya teşvik etmiştir. Genellikle de dergi yönetimi çocukların isimlerini yayınlamakla yetinmemiş onlara birer tane varaka-i takdiriye yani takdir belgesi vermiştir³⁶⁷ Dergide bununla alakalı çok sayıda örnek mevcuttur. Aşağıda bu örneklerden birine yer verilmiştir.

“(…) Üçüncü sınıf talebatından; 40 Saadet, 55 Pakize, 22 Refika, 30 Aişe, 36 Saadet. İkinci sınıf talebatından; 63 Nigar, 72 Müzeyyen, 75 Vedia, 100 Hazime, 28 Hadiye, 12 Şayeste. Birinci seneden; 24 Zarife, 29 Güzide, 65 Servet, 99 Faika, 106 Nadide, 92 Aliye, 115 Fatma. Bu hanımlar derslerine fevkalade çalıştıkları cihetle mektepçe mükâfatları kendilerine ‘ita olunduğu istihyar olunmuş ve binaenaleyh mezkûr hanımlara matbaamızca da birer adet varaka-i takdiriye ‘itası kararlaştırılmıştır.’”³⁶⁸

2.8.2.Cezalar

Okullarda cezalar hafiften başlayarak davranışın devamına veyahut hatanın büyüklüğüne göre ağırlaştırılmıştır. Cezaların³⁶⁹ adları ve aşamaları şu şekildedir:

1. İhtar ve Tenbih: Yanlış ve ya uygun olmayan davranıştan ötürü öğretmenin öğrencisini uyardığı davranış biçimidir.
2. Tekdir: Yanlış davranışını sürdürmekte ısrar eden öğrencinin müdürün odasında uyarılmasıdır.
3. Tevkif: Daha büyük hatalar yapan öğrencinin yemek yeme hakkının elinden alınması ve başka bir sınıfta öğrenciye yazı yazdırılmasıdır. Tevkif cezası bazı durumlarda teneffüse çıkmama cezası olarak da verilmiştir. Bir hafta da 10 Tevkif cezası alan öğrenci haftalık tatil olan cuma okula gelip mubassır denetiminde yazı cezasını yazmak zorunda kalmıştır.³⁷⁰

³⁶⁷ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 117, 3 Şubat 1898, s. 7

³⁶⁸ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 145, 24 Kasım 1898, s. 6.

³⁶⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 234.

³⁷⁰ Ünal, **a.g.e.**, s. 11-12.

4. Aleni Tekdir: Tevkif sonucu olumlu davranış göstermeyen öğrenciye açık şekilde yapılan uyarıdır.
5. İhbar ve Şikâyet: Yukarıda belirtilen dört aşama sonucu öğrencinin hatalı davranışa devam etmesi üzerine durumun yazılı veyahut sözlü bir biçimde öğrencinin velisi olan anne ve ya babasına iletilmesidir.
6. İhrac-ı Muvakkat: Öğrencinin 1 hafta ila 1 ay arasında okuldan uzaklaştırılmasıdır.
7. İhrac-ı Kati: Öğrencinin okuldan atılmasıdır. Ancak bu ceza verilirken müdür tek başına karar veremez, Maarif Nezareti'ne danışarak bu kararı alabilir.

Öte yandan Osmanlı eğitim sistemi, eğitim tarihi ile ilgili yapılan pekçok çalışmada katı disiplin ve dayak ile özdeşleştirilmiştir. Böyle bir algının oluşmasında çocukluğunu Osmanlı'nın son demlerinde geçiren ancak yetişkinliğinde Cumhuriyet döneminin aydınlarından olan isimlerin anılarını kaleme alması etkili olmuştur.³⁷¹ Dayak, anılarda ziyadesiyle ön plana çıkmıştır.³⁷² Ancak durum anılardaki kadar elim değildir. Dayanın eğitim sisteminde bir yeri elbette olmuştur ancak hoca tarafından başvurulabilecek son çare olarak belirlenmiştir. Öncelikle çocuk güzel ve yumuşak sözlerle uyarılmış, ikna edilmeye çalışılmış, bunlardan sonra olumlu hiçbir sonuç alınamaması durumunda çok ağır olmamak üzere dayağa başvurulmuştur.³⁷³ Dergide öğrencisini döverek cezalandıran herhangi bir hocaya rastlanılmamıştır. Kötü örnek olarak bile böyle bir hoca profili zikredilmemiştir.

2.9. Okulların Çalışma Süreleri ve Tatil Düzeni

Osmanlı Devleti'nde, bugün uygulanan üç aylık bir yaz tatili söz konusu olmamıştır. Temmuz ayının başında dersler bitirilip ve temmuzun ortasına kadar öğrenciler, genel sınavlar için öğretmenleri tarafından sınava hazırlanmışlardır. Sınavlar ise temmuz ayının ortasından ağustos ayının başına kadar sürmüştür. 1 Ağustos–22 Ağustos arası ise tatil-i umumî denilen genel tatil olarak kabul görmüştür. 23 Ağustos'ta ise ders başı yapılmıştır.³⁷⁴

³⁷¹ Onur, **Türkiye'de Çocukluğun...**, s. 240.

³⁷² Onur, **Çocuk Tarih...**, s. 268.

³⁷³ Araz, **a.g.e.**, s. 128-134.

³⁷⁴ "Leylî ve Neharî Mekteb-i Tefeyyüz: Fazlıpaşa Caddesi'nde", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 133, 31 Ağustos 1898, s. 6

Ayrıca her ramazan ayında dersler hafifletilmiş yarım güne çekilmiş ve ramazan ayının son haftasından Şevval ayının ilk haftasının sonuna kadar 15 gün tatil edilmiştir.³⁷⁵ Tabii bu Müslüman okullarında okuyan çocuklar için geçerli bir durumdur. Haftalık tatil günü cuma günüdür ve yine kandil günleri de tatildir. Gayrimüslim çocukların gittikleri okullarda ise kendi dinlerine ve cemaatlerine özel günlerde tatil yapılmıştır. Padişahın doğum ve cülus günlerinde de tüm mektepler tatil edilmiştir.³⁷⁶

3.ÇOCUK SAĞLIĞI

Çocuk doğduğu andan itibaren muhtaç bir varlıktır. Aileler için çocuklarının doğması mutluluk verici bir hadisedir. Özellikle Osmanlı'da ebeveynlerin çocuklarına çok düşkün olduğu bilinmektedir. Ancak bebek ölümleri ve çocuk Osmanlı Dönemi'nde oldukça yaygındır.³⁷⁷ Çocuk ölümleri karşısında ebeveynlerin verdikleri reaksiyonlar farklılıklar göstermiştir. Bazıları çok üzüldürken bazıları durumu daha metanetli karşılamıştır. Metanetli karşılanmasının en temel sebebi buluş çağına gelmeden evvel vefat eden çocukların sorgusuz sualsiz cennete gideceklerine inanılmasıdır.

Bebek ölümleri öyle yaygındır ki saraya kadar sıçramıştır. Sultan II. Abdülhamid'in kızı Hatice Sultan da sekiz aylık iken vefat etmiştir. Kızının vefatından dolayı çok müteessir olan Sultan II. Abdülhamid çocuk ölümlerinin önüne geçmek için bir çocuk hastanesi yaptırmaya karar vermiştir.

Dergide, Hatice Sultan'ın vefatına yer verilmiş dergi yönetimi taziye dileklerini yayınlamıştır. Kısa bir zaman sonra da padişahın çocuklar için bir hastane yaptıracığı hakkındaki Tebligat-ı Resmiye³⁷⁸ gazete ve dergi sütunlarında yer almıştır. Bu tebligata göre merhum Hatice Sultan namına Şişli'de kurulacak olan hastane için gerekli araziler alınmıştır. Bu hastanede özellikle yetim ve öksüz yavruların tedavileri yapılacağı ve böylece çocuk ölümlerinin önüne geçileceği belirtilmiştir.

Dönemin çocuklarının sağlık problemlerinin temeli temizlik ile ilgilidir. Özellikle Anadolu'da yoksullukla beraber temel temizliğin yapılamaması sonucu

³⁷⁵ Ünal, a.g.e., s. 16.

³⁷⁶ Akyüz, a.g.e., s. 236.

³⁷⁷ Mehrdad Kia, *Daily Life in The Ottoman Empire*, Greenwood, Santa Barbara, 2001, 261.

³⁷⁸ Tebligat-ı Resmiye", *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sayı 121, 1 Haziran 1898, s. 1-2.

çocuklar çeşitli hastalıklara yakalanmışlardır. Belki bunların en hafifi bitlenmeleri ve bunun sonucunda da tüm vücutlarını kaşıyarak kanatmalarıdır.³⁷⁹ Taşrada görülen çocuk ölümlerinin temel sebebi yetersiz beslenme ve içmede ve temizlikte kullanılacak temiz su kıtlığıdır.³⁸⁰ Dahası kırsal alanlarda giyim, barınma ve ısınma ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu vefat eden çocuklar da olmuştur.³⁸¹ Çocukların tam beslenebilmesi ve ısınması 19 yüzyıla kadar Avrupa’da da orta ve alt sınıf için de problem teşkil etmiştir³⁸²

Hastalıklar yalnızca Anadolu’ya mahsus değildir. Örneğin İstanbul’da salgın hastalıklar halkın sağlığını tehdit etmiş ve kitlesel ölümlere sebebiyet vermiştir. Kolera salgını İstanbul halkını ve padişahı en fazla tedirgin eden hastalıklardan biri olmuştur. 1892 ila 1908 yılları içerisinde salgın hastalıklarla ilgili buyrulmuş olan on bir tane hususi iradenin yedi tanesi kolera hastalığı, tanısı, sebebi, önlenmesi, alınacak tedbirler ve ölen kişi sayısı ile ilgilidir.³⁸³ Yine çiçek hastalığı epidemik özellik göstererek pekçok çocuğun ölümüne sebebiyet vermiştir.³⁸⁴ Padişahın hususi iradelerinden biri de İstanbul’da yayılan çiçek hastalığı ile ilgilidir.³⁸⁵ Çocuklar için diğer bir ölüm sebebi boğulma vakalarıdır. Dergide yaramazlığı sonucu nehre düşüp boğulan bir çocukla ilgili şiir mevcuttur. Şiirin ilgili bölümü aşağıdadır.

“(…)
Ayağı o zaman na-gâh
Düştü nehre boğuldu gitti
Annesi ağladı, saçın yoldu
Ah bi-çare gark-ı eşk oldu
Yaramaz olmayın biraderler
Olmasın anneniz duçar-ı keder.
Eyleyin pende her zaman dikkat
Yaramaz huydan eyleyin nefret!”³⁸⁶

Okullarda çocuk sağlığı hususunda belli başlı tedbirler alınmış ve gerekli durumlarda çocuklara cezalar uygulanmıştır. Tütün kullanımının çocuklar arasında

³⁷⁹ Onur, **Türk Modernleşmesinde...**, s. 231.

³⁸⁰ Kia, a.g.e, s. 261.

³⁸¹ Reşat, “Köyde Kış”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 107, 17 Şubat 1898, s. 4; Küçük Karielerinizden Çarşambalı Şakire, “Hatıra-i Müebbed”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, s. 4–5.

³⁸² Heywood, a.g.e., s. 84.

³⁸³ Vahdettin Ergin, Sultan Abdülhamit ve İstanbul’u, Simurg Kitapçılık, İstanbul, s. 106-112.

³⁸⁴ Kia, a.g.e., p. 261-263.

³⁸⁵ Ergin, a.g.e., s. 111-112.

³⁸⁶ Manastır Mekteb-i İdadi-i Askerisi Şakirdânından Fazlı Mağmumi, “Nasihat Dinlemeyen Cezasını Bulur”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 187, 28 Eylül, 1899, s. 1–2.

yaygın olduğu söylenebilir. Okul idareleri üzerinde tütün bulunan öğrenciye evvela uyarı cezası vermiş, ikinci tekrarda durum öğrencinin ailesine bildirilmiş, üçüncü tekrarda ise öğrenci geçici olarak okuldan uzaklaştırılmış, dördüncü tekrar durumunda diğer öğrencileri de tütüne alıştırmaya ihtimali göz önüne alınarak öğrenci okuldan atılmıştır.³⁸⁷

Çocukların tütün kullanması dergide de kendine yer bulmuş bir meseledir. Bununla ilgili hem makale, hem de şiir türünde yazılar yayınlamıştır. Örneğin; Tütün başlıklı makale çocuk sağlığı hakkında Osmanlı toplumunun bilinç düzeyini göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Bu yazıda tütünün sağlığa zararlı olduğu herkesçe kabul edilmesine rağmen tütün kullanımında bir artış olduğundan söz edilmiştir. Bunun akabinde: “Hatta küçücük çocukların bile ceplerinde tütün kutuları, ellerinde kalıp sigaralar görülüyor.”³⁸⁸ denilerek Osmanlı toplumunda çocukların sigara kullandıklarının altı çizilmiştir. Yazının devamında çocukların sigara kullanmasında ne kadar kabahatli olup olmadığı sorusu sorulmuş. Sonuç olarak çocukların tütün kullanmalarında esas sorumlunun ebeveynler olduğu, anne ve babaların bebeklik dönemlerinde dahi çocukların yanında sigara kullandıkları, çocukların da biraz büyüdükten sonra anne ve babalarını model alarak sigara içmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Yani, anne ve babalar bebeklerinin yanında sigara içerek çocuklarının sağlığına zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda onlara kötü örnek olarak tütün kullanmalarında etkili olmuşlardır.³⁸⁹ Derginin bu yazısı ebeveynlere eleştiri oklarını yöneltmiştir. Diğer taraftan da çocukların sigaraya başlamaması için uyarıcı nitelikte şiirler dergide yayınlanmıştır. Bu konuda örnek bir şiir aşağıda yer almaktadır.

“ZEHİRLİ DUMAN

Tütün etfâl için mülk-i veremdir
Ciğerler parçalar dehşetli semdir.
Tütün içmekte bir lezzet bulunmaz
Mazarratı hele ta’dad olunmaz
Damağı sarsıyor, lezzatı salib
Sarartır çehreyi, nisyan calib
Uyuba ayn-ı illet, hazma usret

³⁸⁷ Ünal, **a.g.e.**, s. 10.

³⁸⁸ Nazmi, “Tütün”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 2.

³⁸⁹ Nazmi, “Tütün”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125,7 Temmuz 1898, s. 2.

Hayatın zehridir mahz-ı mazarrat
Verir can pend-i kalbe felci dai
Harab ömrüne sen olma sa'i
Halel-i iras eder fikr ü şuura
Bu tedricen gelir bir bir zuhura
Tütün beyhude israf u ziyandır.
Havaya münkalib boş bir dumandır
Vücudun hem nükudun verme bada
Tütün layık değildir itiyada
Vücuda nef'i yok mekruh, mezmum
Olanlar mübtela emraza mahkûm
Dehan-ı pakini pak eyle ondan
Şu zehri içme, geçme tatlı candan
İçenler günde bin ah eyliyorlar
Ne yapsak da bıraksak biz diyorlar
Demek ki terki müşkül bir beladır
Ona en önce meyl etmek hatadır
Sonunda bir işin ki var nedamet
Ona bede eylemek ayı harnakat
Bu sözler bir hakikattir mücerreb
Senin nef'in içindir sözlerim hep
Dilersen tut, dilersen tutma pendim
Fakat yâd et! Bu pend-i dil- pesendim
Alışma! Gel, belanı bulma yavrum
Bu müthiş zehre kurban olma yavrum”³⁹⁰

Fakat bir taraftan da derginin tütün kullanımını hususunda çelişkili olduğu fark edilmektedir. Görsel malzemenin kritiğinin yapıldığı bölümde, tütün kullanımını teşvik edebilecek resimlerin kullanıldığından bahsetmiştik. Ayrıca, dergide padişahın doğum günü kutlamaları hakkında haber niteliği taşıyan bir yazıda Aksaray Murat Paşa mahallesinde kâin bir mektepte padişahın doğum günü sebebiyle kutlamalar yapıldığından bahsedilmiş ve bu kutlamalarda konuklara şerbet ve sigara ikramının yapıldığından söz edilmiştir.³⁹¹ Dahası bu haber çok normal birşeymiş gibi lanse edilmiştir. Dergiyi okuyan çocukların bu tarz haberlerden etkilenip etkilenmeyeceği üzerinde çok da düşünülmediğini söyleyebiliriz. Osmanlı toplumunda erken yaşta sigara kullanımını hususunda derin bir sorun olduğu sonucuna varabiliriz.

Dergide yer alan bir haber neticesinde devletin öğrencilerin sağlığı hakkında okul müdürlerini uyardığını ve tedbirler almaları gerektiği hususunda onları harekete geçmeye davet ettiğini anlayabiliyoruz.³⁹² Derginin 196. sayısında başlıksız olarak basılan bir teşekkür yazısı da oldukça dikkat çekicidir. Yazıda bir mektebin müdürü, haftada bir çocukları muayene eden hekime ve fakir çocuklara bedava ilaç veren

³⁹⁰Sadi, “Zehirli Duman”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 138, 6 Ekim 1898, s. 5.

³⁹¹**Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 134, 8 Eylül 1898, s. 3.

³⁹²“Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 198, 14 Aralık 1899, s. 7.

eczacıya teşekkür etmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere çocuk sağlığı hususunda sorumluluk sadece ailelerde değildir. Devlet başta olmak üzere aileler ve okullar çocukların sağlığı hususunda kendilerini sorumlu hissetmiş ve kolektif bir şekilde çalışmışlardır.³⁹³

Çocuk sağlığı ile ilgili ele alınan bir konu da uykudur. Dergide Yatak Nasıl Olmalı? adlı makalede çocuklar için sağlıklı bir uykunun 8–9 saat olması gerektiği vurgulanmıştır.³⁹⁴ Ayrıca, temel sağlık önlemleri de dergide yerini almıştır. Örneğin; derginin 193 sayısında yer alan Menba’ a başlıklı hikâyede çocuklara terli iken hiç su içilmemelidir öğüdü verilmektedir.³⁹⁵ Elbette, o sıralarda bir obezite problemi olduğunu düşünmüyoruz. Fakat çocukların her bulduğunu yememesi, az yemesi konusunda sürekli uyarıldıkları görülmektedir. Bununla ilgili şiirler de mevcuttur

“OBURLARA

Çocuk mideni yükletme; beyhude meşakkattir
Hazmındaki sür’atle bu mahz-ı mazarrattır.
Bir saniye lezzet var, ardınca meraret var.
Bin der ü meşakkat var, beyhude nedamet var.
Eyler bu fena adet bin türlü ilel davet
Bir ömr-i merizana; ömrünce sürer zahmet
Bir eski mesel vardır; derler ki: “Şikem-perver
Dendam ile kendi kabrini hafr eyler
Bir hisse-i ibret al bu darb-ı meselden sen.
Tahrib-i vücut etme; Sen olma sana düşman:
(...)”³⁹⁶

Sultan II. Abdülhamit döneminde çocuk sağlığı ile ilgili tedbirler alınmış olsa da sağlık hizmetlerinin istenilen düzeye ulaşamadığı sonucuna varılabilir. Çünkü aileler çocuklarının hastalıklarından ötürü okullardan dönem boyu izinler almıştır. Bu kadar uzun süre hastalık izni almaları, çocukların aylarca yatağa bağlı kalması sağlık hizmetlerinin yetersizliğine işaret etmektedir.³⁹⁷

³⁹³Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 196, 30 Kasım 1899, s. 6.

³⁹⁴Hafız Cemal, “Yatak Nasıl Olmalı?”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 7.

³⁹⁵Cemal Beyzâde Mehmet Surûri, “Menba’ a”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 193, 9 Kasım 1899, s. 2.

³⁹⁶Necip Vecdi, “Oburlara”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 150, 30 Ekim 1898, s. 3–4.

³⁹⁷Ünal, a.g.e., s. 10.

3.BÖLÜM

ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE EĞLENCE KÜLTÜRÜ

1. EĞLENCE

Eğlence, kişilere ya da topluluklara mutluluk verme amacı güden aktiviteler olarak tanımlanabilir.³⁹⁸ Eğlencelerin bazıları yetişkinlere hitap ederken bazıları da çocuklara hitap etmektedir. Aynı zamanda her ikisine de hitap eden eğlence türleri vardır.

Her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da bir eğlence kültürü mevcut idi. Her ne kadar çocuk tarihi üzerinde çalışan Bekir Onur Osmanlı eğlence kültürünü sınırlı bulmuş³⁹⁹ olsa da aslında durum öyle değildir. Dönemin çocukları, kendilerine göre pekçok eğlence türüne sahiptir. Ramazan eğlenceleri, bayram eğlenceleri ve günlük eğlenceler olarak kategorize edebileceğimiz bu eğlence türleri yetişkinlerin, bilhassa çocukların hayatını kuşatmıştır.

Çocuklara Mahsus Gazete'de eğlence ve oyuna pek sıcak bakılmamıştır. Daha doğrusu çocukların oyun arzusu sürekli kırılmaya çalışılmıştır. Oyun ve eğlencenin bir an evvel çocuklar tarafından terk edilmesi sıklıkla öğütlenmiştir.⁴⁰⁰ Okulların tatil olmasına yakın bir zamanda dergide yayınlanan bir fikir yazısında⁴⁰¹ oyun ve eğlence hususunda yapılan açıklamalar oldukça dikkat çekicidir.

Bu yazıya göre bir sene boyunca zihni yorulan öğrenciler için tatil bir dinlenme fırsatıdır. Fakat çocukların büyük bir kısmı tatilde dinlenmek yerine kendilerini oyunlara vermektedir. Çocukların oyuna çok vakit ayırmasının yanlış olduğu belirtilmiş, çünkü efendi, ahlaklı bir çocuğun en büyük eğlencesinin dersleri olduğu söylenmiştir. Yazının devamında tatil döneminde bir çocuğun eğlencesinin nasıl olması gerektiğinin sınırları çizilmiştir. Kısaca çocuğa çocuk gibi eğlenme ruhsatı dahi verilmemiştir. Osmanlı'da günlük çocuk eğlence hayatının, oyunlarının ve oyuncaklarının çok daha fazla olduğu düşünülmesine rağmen ve dergide bunun küçük bir kısmının yansıtıldığı düşünülmektedir. Çünkü derginin dönemin diğer

³⁹⁸ Mitat Tekçam, "Osmanlı Eğlence Kültüründe Mesire Yeri Olarak Kâğıthane", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2006, s. 59.

³⁹⁹ Onur, **Türkiye'de Çocukluğun...**, s. 401.

⁴⁰⁰ Manastır Mekteb-i İdadî-i Askerisi Şakirdânından Fazlı Mağmumi, "Bir Peder Evladına", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 182, 24 Ağustos 1899, s. 3-4.

⁴⁰¹ "Bir İki Söz", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 126, 14 Temmuz 1898, s. 1.

dergileri gibi oyun ve eğlenceye bakışı olumlu yönde değildir. Aşağıda dergide bulabildiğimiz eğlence türleri sıralanmıştır:

1.1.Ramazan ve Bayram Eğlenceleri

Ramazan ve bayram eğlenceleri çocukların hayatında önemli bir yere sahiptir. Ramazan ayı çocuklar için bir sevinç sebebidir. Çünkü bu ayda okullar ya tatil olmuş ya da yarım güne inmiştir ve çocuklar gece geç saatlere kadar eğlenme fırsatı yakalamışlardır⁴⁰² Ayrıca bu ayda ebeveynler çocuklara oyun ve eğlenme hususunda daha toleranslı davranmıştır.⁴⁰³

Ancak Çocuklara Mahsus Gazete, çocukların ramazan ayını boş geçirmelerine engel olmak için Ramazan-ı Şerif⁴⁰⁴ adlı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda; ramazan ayının ders çalışmaya engel bir ay olmadığı, oruçlu halde çalışılan dersin zihinlerde daha iyi yer edeceği çocuklara iletilmiştir. Yani çocuklara ders çalışmaya devam edin mesajı verilmiştir.

Ayrıca yazının devamında bazı çocukların, ramazan ayında; oyunlara, tiyatrolara, karagözlere gitmek istediğine değinilmiştir. Ancak ramazan ayında çocukların kendilerini eğlencelere kaptırmaları çocukluğun doğası gibi algılansa da ramazan ayının bir teslimiyet ve ibadet ayı olduğu da çocuklara hatırlatılmıştır. Başka bir ifadeyle, çocukların Ramazan ayında ibadetlere katılması istenmiştir. Özetle, dergi bu ayda çocukları kontrol etmeye ve kendince doğru yola yönlendirmeye çalışmıştır.

Ramazan ayının çocuklar tarafından oldukça sevilen bir ay olduğunu söylemiştik. Bunu dergide yayınlanan yazılardan da anlayabiliyoruz. Ramazanın gelişi dört gözle beklenmiştir. “Severim, ramazanı severim vesselam! Ah! Bir kere gelse! Hep bu amiz hep bu intizar!”⁴⁰⁵ cümlesi de bu bekleyişi ispatlar niteliktedir. Hatta çocukların bir kısmı ramazanı, ilk sahurda evlerinin avlularında fişek patlatarak karşılamışlardır⁴⁰⁶ Fişek patlatma, ramazan boyunca çocukların devam ettirdiği bir eğlencedir. Çocuklar fişek patlatmayı sevmesine rağmen büyükleri rahatsız ettiği ve

⁴⁰²Ali Rıza Bey, **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, s. 13.

⁴⁰³Onur, **a.g.e.**, s. 404-405.

⁴⁰⁴“Ramazan-ı Şerif”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 153,19 Ocak 1899, s. 1.

⁴⁰⁵Halil Rüştü, “İbtılâ-i Ma’sumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 3.

⁴⁰⁶“Hasbihal-i Tıflâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 201, 4 Ocak 1900, s. 2.

korkuttuğu gerekçesiyle kimi ramazan aylarında fişek patlatmaya yasak getirilmiştir.⁴⁰⁷

Çocuklar, bu ayda iftardan sonra eğlenmek ve gezmek maksadıyla uygun havalarda dışarıya çıkmışlardır. Direklerarasına, Divan Yolu'na, Aksaray Caddesi'ne giderek, gezmiş, gönüllerince eğlenmişlerdir⁴⁰⁸ Bu yerlere gidilmesinin sebebi sirklerin, oyunların, karagözlerin oynandığı eğlence yerlerinin buralarda kurulmasıdır. Aşağıda dergide karşımıza çıkan belli başlı Ramazan ve bayram eğlencelerine değinilecektir.

1.1.1. Tiyatro

Tiyatro sözcüğü; eserin icra edildiği yer, oyunların sahnelenmesi için bir araya gelenlerin oluşturduğu topluluk, oyuncular tarafından sahnede icra edilmesi maksadıyla kaleme alınan eser gibi tiyatroyu oluşturan bütün öğeleri kapsayan bir terimdir.⁴⁰⁹ Modern tiyatronun miladı Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 yılıdır.⁴¹⁰ Tanzimat'tan itibaren tiyatro, Osmanlı sarayı tarafından desteklenmiştir. Padişahlar tiyatrolar inşa ettirmiş ve bir taraftan da kişilerin teşebbüsüyle kurulan özel tiyatroları desteklemişlerdir.⁴¹¹

II. Abdülhamid zamanında da Yıldız Sarayı'nın çevresinde tiyatrolar kurulmuş, oyunlar icra edilmiştir.⁴¹² Saray dışı tiyatrolara destek, bu zamanda da devam etmiştir. Sarayın tiyatroyu desteklemesi topluma tiyatronun benimsetilmeye çalışıldığının bir göstergesidir. Ancak tiyatronun gelişimi her zaman sorunsuz olmamıştır. Bazı oyunlar siyasi bulunmuş, tiyatrolar kapatılmış, oyun yazarları sürgüne gönderilmiş ve sahnelenecek oyunlara sıkı bir denetim getirilmiştir.⁴¹³

Meddah, karagöz ve hayal oyunu gibi geleneksel tiyatro oyunlarına alışkın Osmanlı halkı için tiyatro salonlarında oturmak, sessizce oyunun bitişini beklemek ilk zamanlar oldukça zor olsa da tiyatro, 19. yüzyılın sonunda halk tarafından

⁴⁰⁷ Ahmet Rasim, **Ramazan Karşılması**, Arba Yayınları, İstanbul, 1990, s. 21.

⁴⁰⁸ Halil Rüşti, "İbtılâ-i Ma'sumâne", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 3.

⁴⁰⁹ Mehmet Aca, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan, **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları**, İstanbul, 2011, s. 48.

⁴¹⁰ "Türk Tiyatrosu", **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983, ss. 295–307, s. 299.

⁴¹¹ Ertan Eğribel, Handan Belivermiş, "Batı Yaşam Tarzı ve Toplum Kimliğini Oluşturma ve Yaygınlaştırma Aracı Olarak Türk Tiyatrosunun Biçimlenmesi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 33, 2012, ss. 35–48, s. 36.

⁴¹² N. Aspay Cebeci, "Toplumsal Bakış Açısından Oyun ve Oyuncaklar", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1997, s. 107.

⁴¹³ "Türk Tiyatrosu", **a.g.m.**, s. 300.

benimsenen bir eğlence türüne dönüşmüştür.⁴¹⁴ Ramazan boyunca İstanbul’da her gece oyunlar düzenlenmiş, çocuklar da bu oyunlara katılabilmek için ebeveynlerini razı etmeye çalışmıştır.⁴¹⁵

Komedi türündeki tiyatro temsilleri ramazan ayında oldukça tercih edilmiştir. Ancak hemen hemen her tiyatrodaki aynı konuların sahnelenmesi çocukları sıkışmış ve bunaltmıştır.⁴¹⁶ Ayrıca oyunlar yalnızca ramazan ayına ve bayramlara özgü değildir. Sıradan günlerde de tiyatro temsilleri düzenlenmiştir. Gazete ve dergilerde temsil haberlerine yer verilmiş, oyunun oynanacağı yer ve zaman ilan edilmiştir. Çocuklara Mahsus Gazete’de de yer alan haberlerde okulların öncülüğünde öğrencilerin temsiller düzenlendiği ve halkın oyunlarını izlemeye davet edildiği görülmüştür.⁴¹⁷

1.1.2. Karagöz Oyunu

Karagöz; deri ya da mukavvanın kesilerek insan şekline getirilip bir perde arkasından ışık yardımıyla oynatıldığı gölge oyunudur.⁴¹⁸ Karagöz oyununun menşei hakkında çok çeşitli iddialar mevcuttur. Bu iddialar, Karagöz’ün doğuş yeri olarak farklı ülkeleri işaret etmektedir, bu ülkeler Çin, Japonya, Hindistan ve Endonezya’dır.⁴¹⁹ Ancak farklı görüşlerin birleştiği nokta, Karagöz’ün doğduğu yerin Güneydoğu Asya olduğudur. Güneydoğu Asya’dan Türklere geçişi üzerinde de farklı düşünceler vardır. Bu düşüncelerden ilki Karagöz’ün Moğollar vasıtasıyla Türklere geçtiğini savunmakta iken, ikincisi İran üzerinden Türklerin bu oyunla tanıştığıdır.⁴²⁰

Fakat oyunun Mısır üzerinden Osmanlı Devleti’ne geçtiği diğer düşüncelere nazaran daha kabul görmüş bir fikirdir.⁴²¹ Bu düşünceye göre Mısır’ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim bu oyunu beğenmiş ve oğlu Süleyman’ın da görmesi için

⁴¹⁴ Süreyya Karacabey, “Gelenekselden Batı’ya Türk Tiyatrosu”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, 1995, ss. 1–10, s. 8.

⁴¹⁵ Halil Rüştü, “İbtılâ-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 4.

⁴¹⁶ Halil Rüştü, “İbtılâ-i Masumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 15 Eylül 1898, s. 4.

⁴¹⁷ “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 199, 19 Aralık 1899, s. 7.

⁴¹⁸ Pınar Coşkun, **Dünden Bugüne Türk Gölge Tiyatrosu: Karagöz Örneği**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2010, s. 3.

⁴¹⁹ Gözde Çolakoğlu, “Gelenekten Beslenen Karagöz”, **Folklor/ Edebiyat**, Cilt 12, Sayı 46, 2006, ss. 543–554, s. 544–545.

⁴²⁰ Mustafa Mutlu, “Karagöz”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/1190/13748.pdf>, ss. 53–63, s. 53, (Çevrimiçi 15.04. 2016)

⁴²¹ Metin And, “Karagöz”, **DİA**, Cilt 24, 2001, ss. 401–403, s. 401.

İstanbul'a getirtmiştir. Böylece Karagöz oyunu 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı sarayının ve halkının bildiği bir oyuna dönüşmüştür.

Osmanlı'da Karagöz oyunu önceleri güldürü ve hiciv/taşlamanın bir anda sunulduğu bir oyun iken, Sultan Abdülaziz zamanında padişah oyunun hiciv yönünün çıkartılmasını istemiştir.⁴²² II. Abdülhamid döneminde de oyun eğlendirici yönüyle ön plana çıkmıştır. Karagöz oyunu, Osmanlı Devleti'nde doğmamış olmasına rağmen Karagöz ustaları tarafından oldukça geliştirilmiş, yerli halkın özellikleri kullanılarak Osmanlılaştırılmış ve Türklerin kendine mal ettiği bir oyuna dönüşmüştür.⁴²³

Bu oyun Osmanlı halkı tarafından çok sevilmiş; yüzyıllar boyu düğünlerde, şenliklerde, kahvehanelerde, ramazan aylarında ve bayram günlerinde kadın erkek, çocuk yaşlı demeden saray ahalisi ve halkın seyrettiği bir oyun olmuştur.⁴²⁴ Ancak 19. yüzyılda tiyatronun Osmanlı topraklarında gelişmesiyle Karagöz oyunu popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. Karagöz'ün halkın nazarında etkinliğini kaybetmemesi için birtakım yenileştirme adımları atılmıştır. Örneğin, bu yüzyılda Ahmet Mithat Efendi ve ünlü karagöz ustası Kâtip Salih, karagöz figürlerini büyüterek perde önüne buzlu cam koymuştur. Ayrıca perdede dekor, saz ekibi ve elektrik ilk defa onlar tarafından kullanılmıştır.⁴²⁵

Çocuklara Mahsus Gazete'de de karagöz, çocuklar tarafından oldukça sevilen bir oyundur ve ramazan ayının, bayramının vazgeçilmez eğlencelerinden biridir.⁴²⁶ Ancak dergi, karagöz oyunları ve ustaları hakkında ciddi eleştiriler içeren bir yazı⁴²⁷ neşretmiş ve kendince karagözcüleri uyarmıştır. Bu yazıya göre karagözcüler, Karagöz ve Hacivat arasında geçen konuşmalarda çocukların ahlakını güzelleştiren diyaloglara yer verilmelidir. Ayrıca sadece güldürmek maksadıyla çocukların görmemesi, duyması gereken olayların oyunlara konu edildiğinden bahsedilmiş ve bunların çocukların ahlakını bozmaktan başka bir işe yaramadığının altı çizilmiştir. Fransız seyyah Gautier de Osmanlı ülkesinde 1854 yılında izlediği Karagöz oyunun müstehcen hikâyeler içerdiğini söylemiş, buna rağmen çocuk izleyici sayısının

⁴²²Coşkun, **a.g.t.**, s. 35.

⁴²³Çolakoğlu, **a.g.m.**, s. 546.

⁴²⁴Çolakoğlu, **a.g.m.**, s. 547.

⁴²⁵Mutlu, **a.g.m.**, s. 62.

⁴²⁶“Ramazan-ı Şerif”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 153, 19 Ocak 1899, s. 1.

⁴²⁷Karagöz, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 154, 26 Ocak 1899, s. 4–5.

çoğunlukta olduğuna değinerek aynı konuya temas etmiştir.⁴²⁸ Dergideki yazının devamında, güzel ahlak maksadıyla oyunlara eklemeler ve düzenlemeler yapılırsa bunun çocuklar için faydalı olacağı, bu vesile ile karagöz oyunlarının okullardan bir farkının kalmayacağı ve karagöz ustalarının da birer muallim vazifesi göreceği söylenmiştir. Aşağıda dergide yayınlanan Karagöz metninin ilgili kısmı örnek verilmiştir.

“(…) Gerek ramazan gerek eyyâm-ı sâirede karagöz perdelerinde oynatılacak oyunların mevzu’ tevsî’i ahlaka uygun olursa evlad-ı vatan oyun vesilesiyle adeta muhasin-i ahlakiye hocalığı edilmiş olur yoksa tarz-ı hazırdaki oyunlar mini mini yavruların ba’s-i fesadı ahlaki olmaktadır. Bir sahib-i sa’nat hem müşterilerine hem de kendi menfaatine etmelidir. ümid ederiz ki ihtarımız karagözcü efendiler tarafından hüsnü telakki edilir.”⁴²⁹

1.1.3. Cambazhaneler

Cambazhane olarak adlandırılan sirkler, ramazanda oldukça rağbet gören eğlence yerlerinden biridir. Cambazhaneler şehir meydanlarında büyük çadırlar kurularak oluşturulan eğlence yerleridir.⁴³⁰ Bu çadırlarda hokkabaz ve cambazlar bulunmuş, hünerlerini izleyicilere sergilemişlerdir. Cambazlar, ip üzerinde gösterilerini yapmış, yetişkin ve çocuklar da heyecanla onları izlemiştir.⁴³¹

Ancak şunu da ilave etmek gerekir ki çocuklar cambazhanelerde her zaman eğlenen taraf olmamış eğlendiren taraf da olmuştur. Kimi çocukların cambaz ustalarına gösterilerde çıraklık ettiği bilinmektedir.⁴³² Ancak bazı gösterilerde çocuklar ustalık yapmış, tüm gösteriyi tek başlarını icra etmişlerdir. İri ve azgın at üzerinde sıçrayan, akrobatik hareketler yapan küçük kız çocuklarının olduğu da dergide ifade edilmiştir. Özetle, ramazan ayında cambazhanelere gitmek, cambazların hünerleri seyretmek çocuklara çok cazip gelmiş, ebeveynlerinden izin aldıkça, zaman ve para da buldukça çocuklar cambazhaneye gitmişlerdir.⁴³³

⁴²⁸ Araz, **a.g.e.**,s. 138.

⁴²⁹ Araz, **a.g.e.**,s. 138.

⁴³⁰ Özdemir Nutku, “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 50–51.

⁴³¹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri: Adat ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 394.

⁴³² Nutku, **a.g.m.**, s. 53.

⁴³³ Halil Rüştü, “İbtıla-i Ma’sumâne”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 140, 20 Ekim 1898, s. 5

1.1.4. Ramazan Sergileri

Her sene ramazan ayında satış yapmak amacıyla Eyüp Sultan, Ayasofya, Fatih, Beyazıt gibi büyük camiler önünde pazarlara benzeyen sergiler kurulmuştur.⁴³⁴ Bu sergilerde kitaplar, tespihler, değişik eşyalar, şallar, kumaşlar, çubuk takımları, ekmekler, baharatlar, hurmalar ve çeşit çeşit şekerler sergilenmiştir.⁴³⁵ Ebeveynlerinden harçlık alan çocukların da bu sergilere gittiği, zevklerine göre alışveriş yaptığı bilinmektedir.⁴³⁶ Hatta bazen çocukların gezdikleri sergileri beğenmediği ve hiçbir şey alamadan evlerine döndükleri olmuştur.⁴³⁷

1.2. Günlük Eğlenceler

1.2.1. Avcılık

Avcılık, bir canlının başka bir canlıyı farklı amaçlar doğrultusunda canlı yahut ölü olarak ele geçirme sürecidir.⁴³⁸ Türkler tarihte ne kadar eski ise Türklerde avcılığın da o kadar eski olduğu düşünülmektedir. Lakin avcılık salt hayvan öldürme olarak da algılanmamalıdır. Zira ava çıkan insanlar için bu, birlikte vakit geçirmenin, eğlenmenin ve rahatlamanın başka bir yoludur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren avcılık, Osmanlı saray ve halkı için büyük önem arz etmiştir. Bunun sebebi avcılığın bir savaş talimi olarak algılanmasıdır.⁴³⁹ Hatta Osmanlı sarayı için avcılık, bir müesseseye dönüşmüştür.⁴⁴⁰ Padişahlar avcılıkla ilgilenmiş, hazırlıklar yaparak av seferleri düzenlenmişlerdir. Osmanlı padişahlarından IV. Mehmet, ava düşkünlüğü sebebiyle Avcı Mehmet olarak anılmıştır.⁴⁴¹

Silah teknolojisinin gelişmesi avcılığı da etkilemiş, önceleri ok, yay, cirit, mızrak, kılıç ve avcı kuşlar kullanılarak yapılan avcılık, yerini tüfeklerle yapılan

⁴³⁴ Ali Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 123.

⁴³⁵ Abdülaziz Bey, **a.g.e.**, s. 251-252.

⁴³⁶ "Tıflane-i Masumane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 200, 28 Aralık 1899, s. 2.

⁴³⁷ Halil Rüştü, "İbtıla-i Ma'sumane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 151,

⁴³⁸ Erkan Kayagöz, "Avcılık, Tarihi ve Etiği", **Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim, T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü**, ss. 10-28, s. 12.

⁴³⁹ Yusuf Alperen Aydın, "Osmanlı Dönemi ve Öncesinde Avcı Kuşlardan Sungur Üzerine Bazı Notlar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 57, İstanbul, 2013, ss. 25-44, s. 29.

⁴⁴⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 26.

⁴⁴¹ Mustafa Nuri Türkmen, "Osmanlıda Av Seferleri", **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Sayı 1, 2009, ss. 22-32, s. 22.

avcılığa bırakmıştır. Osmanlı'da avcılık, IV. Mehmet'ten sonra popülaritesini kısmen yitirmekle birlikte Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar kurumsal olarak varlığını devam ettirmiştir.⁴⁴²

Ancak devletin son yüzyılında avcılığa genel bakış değişmiş, olumsuz bir hal almıştır. Bu olumsuz bakış dergide de karşımıza çıkmıştır. Avcılığın boş bir uğraş olduğu, zaman kaybettiği, tehlikeli olabileceği anlatılmıştır. Avcılık Belası başlığı ile basılan bir şiirde avcılığın olumsuz tarafları uzun uzadıya anlatılmış ve bu şiirle çocuklar uyarılmıştır. Kısaca özetlersek; şiirde ava meraklı bir çocuktan bahsedilmektedir. Dersleriyle ilgilenmeyen bu çocuğun hayatı ava dönüşmüştür. Bir gün av sırasında kazaen kendini vurur. İki gözü de kör olur. Evlatlarının durumuna üzülen ebeveynleri çocuklarını iyileştirmek için çare ararlar. Bu arayışın neticesinde baba, kör oğlunu alarak yurtdışına gider. Burada oğlunu tedavi ettirir. Fakat tedavi masrafları çok ağır gelince İstanbul'daki karısına evi satıp parayı onlara göndermesini söyler. En nihayetinde avcı çocuğun tek gözü kurtulur ama ailenin ne oturacak bir evi ne de harcayacak parası kalır. Avcı çocuk da bu sürede okula gidemediği için cahil bir insan olur. Çocuğun avladığı kuşların ahının tuttuğu belirtilerek şiir bitirilir. Böyle bir şiirin dergide yer alması ve avcılık yapılması durumunda sakat, parasız ve cahil kalınabileceğinin belirtilmesi, diğer bir ifadeyle bu kadar büyük bir ikazın yapılması çocukların bu dönemde avcılıkla meşgul olduğuna ve okulu boşladıklarına işaret etmektedir.

“AVCILIK BELASI

(...)

Bizim mektepte vardı bir çocuk hem-sınıf idik hatta
Çalışmazdı, merakı yoktu derse mektebe amma
Bütün gün zikr ü fikri avcılık, sayd u şikâr etmek
Şikâr ardınca koşmak. Avcılıkla iştihar etmek
Çocukluk hali böyle aksi işler iltizam eyler
Düşünmez bir netice, fayda onda devam eyler
Gidip birkaç meraklı avcılarla hem-dem olmuştu
Gece gündüz bayırda, çölde, gölde sayd ile meşgul
Köpekler, hay u hûlar, saçmalar bir zevk idi mezbûl
Devam etti şikâra bir zamanlar şu bizim sayyâd
Tükendi sayd-gehde saçması çok sürmedi feryad!
Evet! Tutmuş idi bunca zavallı kuşların ahı
Kazaen kendinin olmuştu idi kendi nişangâhı
Peder, mader figanda, kendisi hûn ile âlûde
Gidip gördüm o halde bin nedamet, ah-ı beyhude
Nedamet çaresaz olmaz iki göz zahm-nak olmuş

⁴⁴²Aydın, a.g.m., s. 30.

Yanıp kavrulmuş eller saçmalardan çak çak olmuş
Yatakta kaldı bir yıldan ziyade böylece amma
Etibbâ gayri yoktur çaresi gözden kalır ama
Yine ferzendir demendine yok onların çare
Peder bî-çaresi sermayesin bu yolda sarf etti
Diyar-ı ecnebiye aldı nur-ı aynını gitti
Tedavi ettirip bir hayli müddet kaldılar onda
Zavallı madei giryan iken hasretle bir yanda
Gelir bir name ki “Sat haneyi gönder bize para”
“Diyar-ı ecnebide parasız kaldık avare”
Satıldı hane gitti akçe bunlar ettiler avdet
Gidip hoş-âmedîye eyledikti arz-ı cemiyet
Açılmış sol gözü sağ göz de suni göz idi gördü
Oturmuşlardı me’yûsâne hatır, gönül sordum
Gidip gelmekte çekmişler ne türlü, türlü mihnetler
Bunu hem söylüyor, hem ağlıyordu bin nedametler
Çocuklar! İşte avcı, işte ibret, işte encamı
Tüfeği, saçması, mürgânı, saydı, danesi, damı
Netice gözden oldu, kaldı cahil, renc-i bî-gaye
Satıldı hane, bî-mesken, sefalet, gitti sermaye
Belayı saydı kayd et, meyl-i sayd etme nedamettir
Yazıktır kuşlara can yakma, encamı felakettir.”⁴⁴³

1.2.2. Kuşçuluk

Çocuk eğitimi ile ilgili yazılan yazılarda kuş beslemek yasak, günah, abes görülse de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Türkler, Rumlar ve Ermeniler kuşlarla ilgilenmiş, onları yakalamış ve beslemişlerdir.⁴⁴⁴ Çocuklar da kuşlara kayıtsız kalamamış ve İstanbul’un boş arsalarında kuş geçimi mevsiminde kafeslerle kuş yakalamıştır.⁴⁴⁵ Ancak, bu eğlenceye dergi yazarları çok sıcak bakmamış ve çocukların uyarıldığı Muhasebe adlı bir metin yayınlamışlardır. Bu yazıya göre çocuklar, kuşları yakalamakta ve senelerce onları kafeslerde hapsederek aslında onlara eziyet etmektedirler. Çocukların bu yanlış davranışı, arkadaşlarından öğrendiklerine dair genel bir kanı da mevcuttur. Bazı çocukların kuş yakalama hevesinin çok aşırı olduğu ve bu durumun onların okuldaki başarısını olumsuz yönde etkilediği ve günlük hayattaki rutin işlerinde aksamalara sebebiyet verdiği gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca kuşçuluk yapan, kuş yakalayan çocuklar arsız olarak nitelendirilmiştir. Muhasebe adlı yazının ilgili kısmı aşağıdadır.

⁴⁴³Sadi, “Avcılık Belası”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 155, s. 1-2.

⁴⁴⁴ İstanbul’un Kuşçuları, <https://www.youtube.com/watch?v=4-M5JVR1JIM>, (Çevrimiçi 25 Nisan 2016), Necdet Sakaoğlu, “Lütfiye-i Vehbi’de (18.YY) Çocuk Eğitimi İle İlgili Görüşler”, **Çocuk Kültürü**, (Editör) Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 75.

⁴⁴⁵ Onur, **Türk Modernleşmesinde...**, s. 304, Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 11-12.

“(…) Bizim teessüfle bahsedeceğimiz bir şey varsa da o da teraneleriyle müstağrik neşat olduğumuz bu güzel kuşcağızların çocuklarımız tarafından tutularak senelerce kafeslerde hapsedilmesi meselesidir. Bu hususun kavanin-i ilahiyeye ne kadar mugayir olduğu aşikâr olduğundan biz yalnız mazura-ı maddiye ve maneviyesini beyan edelim. Çocuklar daha küçük iken tamam dimağı lezzet-i tahsil ile şirin mizak olacak bir senede bu mevsim gelir gelmez muhaza arkadaşlarından görmek neticesi kuş tutmağa heves ederler. Hergün akşama kadar ellerinde ökseler, kafesler bulunduğu halde kırdan kıra dolaşırlar. Bu hususun bir çocuk için ne kadar mugayir-i edeb olduğu varsitahi izahattır. Bir çocuk tabii bu sene de mektebe devam edeceğinden akli fikri kuşlarda kuşbazlıkta dolaşır, derslerine çalışmaz hatta o dereceye kadar ileri varır ki gece rüyasında bile kuşlarla meşgul olur. Bunun mazurati ise aşikârdır: Bir defa derslerine çalışmadığı için mualliminin ve ebeveyninin hüsnü tevhidini kaybeder. Dolayısıyla, ni’met-i tahsilden hisse-i mündav olmaz. İleride büyük bir adam olacağı bedyehi bulunan bir çocuk bu suretle aklını şeytanlığa vererek eyyam-ı şebâbını bu gibi beyhude ve menafi-i ahlak ile geçirmiş olur. Ki bunun ne kadar azim bir za’ (zağ) olduğunu söylemeye hacet yoktur.”⁴⁴⁶

1.2.3. Geziler

1.2.3.1. Sal Gezintileri

Şirket-i Hayriye’nin kurulmasıyla deniz ulaşımında vapurlara karşı üstünlüğünü kaybeden sandal ve kayıklar hususi bir eğlenceye dönüşmüştür.⁴⁴⁷ Sal gezintileri, sandal sefaları Osmanlı’da insanların hem ruhen hem de bedenlenin dinlenip, rahatladıkları bir eğlence türüdür.⁴⁴⁸ Özellikle bu gezintiler için en uygun zaman olan ilkbahar ve yaz aylarında zenginden fakire tüm Osmanlı halkı sandal gezintilerine katılabilmiş; halk, pazar kayıklarına, Osmanlı sarayı halkı ise saltanat kayıklarına binmişlerdir.⁴⁴⁹

Sal gezintileri çocukların da keyif aldığı, mutlu olduğu bir eğlencedir. Dergide iki mektup arkadaşı arasında geçen mektuplaşmada çocukların bu gezintilerinden ne derece zevk aldığı görülmektedir. Bu mektuplara göre çocuklar, akşama doğru rıhtımlarda yürümeyi severler. Akşam gezmeleri havanın serinliğinden ötürü tercih edilir. Sandalda iken yakınlarından geçen vapurların sebep olduğu dalgalar, çocukları hem heyecanlandırır hem korkutur. Fakat tüm korkuya rağmen çocuklar, dalgaların kayıklarına vurmasından mutlu olup, kahkaha atarlar.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ “Muhasebe”, “Çocuklara Mahsus Gazete”, Sayı 137, 29 Eylül 1898, s. 4.

⁴⁴⁷ Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul’da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 21, 1966, ss. 109–134. s.

⁴⁴⁸ Salih Okumuş, Beste Semiha Bahçeci, “Tanzimat Hikâye ve Romanlarında Mekân Unsuru Olarak Deniz”, **Dede Korkut Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 149–166. s. 150–151.

⁴⁴⁹ Okumuş, Bahçeci, **a.g.m.**, s. 160-162.

⁴⁵⁰ M. Ceval, “Çocuk Mektupları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 102, 13 Ocak 1898, s. 5.

1.2.3.2. Kır Gezileri

Bugün piknik olarak da nitelendirilen kır gezilerinin Osmanlı eğlence hayatında önemli bir yeri vardır. Eğlenmek ve dinlenmek amacıyla düzenlenen kır gezintileri, Osmanlı Devleti'nde gelenekseldir.⁴⁵¹ Özellikle baharın başlamasıyla Osmanlı halkı fırsat buldukça mesire alanlarına akın etmiştir. Payitahtın mesire yerleri arasında Kâğıthane, Veliefendi, Çakmakçı, Göksu, Çamlıca, Fenerbahçe, Beykoz ve Sarıyer öne çıkmaktadır.⁴⁵² II. Abdülhamid dönemi en popüler mesire alanı ise Kâğıthane, Sadabad'dır.⁴⁵³ Kır gezintileri her mevsim düzenlenebilir olmasına rağmen ilkbahar ve yaz mevsimleri genelde tercih edilmiştir.

Osmanlı çocukları da bu gezintilere aileleriyle katılmışlardır.⁴⁵⁴ Ancak kır gezileri yalnızca aileler vasıtasıyla yapılmış değildir. Aynı zamanda okullar da mesire alanlarına gezintiler düzenlemiştir. II. Abdülhamid devri bu gezilerin en yoğun ve sistemli şekilde yapıldığı dönemdir.⁴⁵⁵

Kır gezileri, çocuklar tarafından çok sevilen gezilerdir. Çünkü çocuklar bu gezilerde salıncağa binmiş, su kenarında oyun oynamış, meddah oyunlarını izlemiş kısaca doyusya eğlence fırsatını yakalamışlardır.⁴⁵⁶ Hatta bu gezilere katılabilmek için çocukların okuldan kaçtıkları bilinmektedir. Çocuklara Mahsus Gazete de bu firarların önüne geçmek için öğüt verici şiirler yayınlamış ve okuyucu çocukları kontrol altına almaya çalışmıştır. Aşağıda öğüt verici bir şiirin bir kısmı sizinle paylaşılmıştır.

“(…)
— Bugün hava güzel değil midir pek?
— Evet bahardır.
—Baş ağrısı bahanesiyle evde kalmak istedim.
—İyi bir fikir değil idi... Bu bir firardır.
—Bu mahbesten kaçacaktım ben kurtulmak için
Hiç olmazsa nefsimim serbest almağa bir gün
—Fena düşünce kardeşim, evet, düşünceniz fena
—Şu en fenası ki peder, bu fikri anladı heman

⁴⁵¹Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Sosyal Hayatında Bir Kesit: Tanzimat Dönemi'nde Mesire”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3-4, 1999, ss. 253- 258, s. 253.

⁴⁵²Yazıcı, **a.g.m.**, s. 254.

⁴⁵³Zehra Betül Atasoy, “19. Yüzyıl Amerikan Gezi Metinlerinde Geç Osmanlı Mimarlığına Dair Gözlemler”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2012, s. 41.

⁴⁵⁴Tekçam, **a.g.t.**, s. 56.

⁴⁵⁵Tekçam, **a.g.t.**, s.

⁴⁵⁶Zofie Uçar, “XIX. Yüzyıldaki Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı'daki Mesire Kültürü”, **Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, 2013, ss. 75-89, s. 83.

—Tutup getirdi mektebe, firara vermedi aman⁴⁵⁷

1.2.2.3. Sergiler

Sergi; sanayi, tarım, ticaret, sanat gibi alanlarda ortaya koyulan ürün ve eserlerin devlet, kurum ya da insanlar öncülüğünde açıldığı yerlerdir.⁴⁵⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti sergilere katılmaya, aynı zamanda sergiler açmaya başlamıştır. 26 Mart 1898 tarihli dergide yayınlanan tebligat-ı resmiyeye⁴⁵⁹ göre şehit ve gazi çocuklarına yardım amaçlı bir sergi düzenlenecektir. Bu sergi pazar ve salı günleri erkeklere, Perşembe günleri ise kadınlara açık olacak ve çocukların yararına eşyalar satılacaktır ve giriş ücretlidir. Kişi başı yetişkinlerden yirmi kuruş, on iki yaşından aşağı çocuklardan ise beş kuruş giriş ücreti alınacağı ilan edilmiştir. Böyle bir resmi tebligatta çocuklar hakkında ücret bilgisinin verilmiş olması, çocukların da yetişkinler gibi sergilere gittiğine işaret etmektedir.

1.3. Yazarlık/Şairlik Hevesi

Edebiyat, çocuklar arasında bu dönemde oldukça popüler bir sahadır. Edebiyata meraklı olan çocuklar için öykü ya da roman yazmak en eğlenceli uğraşlardan olmuştur. Bu çocuk eğlencesi kulağa ilginç gelebilir. Ancak çocukların kitapçıları oldukça bunalttığı anlaşılmaktadır. Bunu “ Asar-ı Salifeden Muktebes⁴⁶⁰” adlı yazıdan anlayabiliriz. Nükteli bir dille kaleme alınan bu yazıda; kitap yazan bir çocuğun kitabını bastırmak için bir kitapçıya gittiğinden bahsedilmektedir. Kitapçı kitabı basmayı reddeder ve konuşmanın devamında bu zamana kadar basıp satamadıkları kitapların bir köşede kalakaldığını, satmak bir yana dursun o kitaplarla farelerden başka kimsenin meşgul olmadığını, onların da henüz kemirdikleri kitapların ücretini ödemediklerini söyler. Yazının devamında çocuklara yönelen bir bölüm de mevcuttur. Bu bölümde çocuklara henüz kitap yazacak olgunluğa gelmedikleri hatırlatılmıştır. Kitap yazmak için evvela ilim tahsil edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiş ve öğrencilerin eğitim hayatından sonra bu işlere kalkışmasının daha doğru olacağı öğütlenmiştir.

⁴⁵⁷Vecdi, “Mektep Manzumesi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 5–7.

⁴⁵⁸Sabite Şimşek, “1909 Bursa Sergisi”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2014, s. 1

⁴⁵⁹Tebligat-ı Resmiye, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 112, 31 Mart 1898, s. 1.

⁴⁶⁰“Asar-ı Salifeden Muktebes”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 109, 10 Mart 1898, s. 7.

Yazar olma sevdası ile birlikte şair olma hevesi de çocuklar arasında oldukça popülerdir. Dergi zaman zaman bu hevesin önüne geçmek için öğüt niteliğinde şiirler yayınlamaktadır. Aşağıda bu şiirlerden biri mevcuttur.

“NEV-HEVES

Bir fikr-i sakime müpteladır
Beyhude tahayyülat içinde
Bi-çare teşe’ür etmek ister
Bir tehlikeli hayat içinde
Ya Rab bu ne müz’ic ibtiladır
Bigânesi her hakikatın bu...
Ya Rab bu ne müthiş iddiadır!
Şairlik ile tefehhür eyler
Üstadını derste dinlemez hiç
Azadesi her nasihatın bu
Kıymetli zamanı geçerdi böyle,
Fikrince yine teşe’ür eyler!
Bir kimseye söz de söylemez hiç...
Yalnızca dalar tahayyülata...
Hurşid-i şebab erer zevale
Bi-çare henüz zalam içinde
Erbabı eder bu fikri ispat!
Tahsil iledir bütün kemalat .
Bi- fayda şüphesiz hayalat
Şair olunur mu böyle ... Heyhat.”⁴⁶¹

1.4. Fotoğraf Çekmek

Dergide yurttan haberlerin yer aldığı Şuûnât’ta çıkan bir haber oldukça dikkat çekicidir. Bu habere göre İrfan adında bir çocuğun derslerinden arta kalan boş zamanını fotoğraf eğitimi olarak değerlendirdiğinden bahsedilmektedir. Yine aynı haberde aldığı eğitimle fotoğraflar bastığından söz edilmiştir. Elbette bu eğlence türü çocuklar arasında çok yaygın değildir ama İrfan gibi bazı öğrencilerin fotoğraf çekmekle meşgul oldukları da bu haberle bilinir olmuştur. İlgili haber aşağıdadır.

“Mekteb-i Tefeyyüz şakirdanından 163 numarolu İrfan Efendi tahsilinin boş vakitlerini fotoğraf talimleriyle umur eylemiş ve yapmış olduğu fotoğraflar görülmüştür. Gayret-i ciddiyesini takdir ederiz.”⁴⁶²

2. OYUN KÜLTÜRÜ

İlk oyun nerde ne zaman oynanmıştır? sorusunun cevabı bilinmemektedir. Zira çok eski çağlardan beri oyun; büyük küçük, yaşlı genç, kadın erkek, herkesin

⁴⁶¹ Aziz Hüdayi, “Nev-Heves”. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 200, 28 Aralık 1899, s. 5.

⁴⁶² “Şuûnât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 7.

katıldığı bir etkinliktir.⁴⁶³ Ancak yine de ilk oyunların doğa karşısında güçsüz olan insanın afetler, tehlikeler, karanlık, gök gürültüsü gibi olaylar karşısında bilinçsizce yapılan hareketlerin ritüelleşmesiyle, insanlığa mal olduğu düşünülmektedir.⁴⁶⁴

Oyun, dünyadaki herkesin bildiği ve katıldığı bir aktivite olması bakımından evrensel iken, her toplumun kendine özgü oyunları olması ile de toplumsaldır ve yine kişinin kendi isteğiyle oyuna katılması bakımından bireysel ve psikolojiktir.⁴⁶⁵ Oyun ile ilgili çok çeşitli tanımlar mevcuttur. Ancak, en genel anlamıyla çocuklar için oyun; kişinin kendi isteğiyle oynadığı, çoğu zaman belli kuralları olan, sadece eğlenme ve zevk alma amacı güdülen aktivitelerin genel adı olarak tanımlanabilir.⁴⁶⁶ Oyunlar eğlendirici olması yanında çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini hızlandıran araçlardır.⁴⁶⁷

Çocuklara Mahsus Gazete eğlenceye sıcak bakmadığı gibi oyunlara da sıcak bakmamıştır. Sık sık çocukların oyun arzusuna dergi tarafından ket vurulmuştur⁴⁶⁸. Osmanlı'da çocuk terbiyesi hakkında yazılan eserlerin oyuna olan genel yaklaşımı olumsuzdur.⁴⁶⁹ Nitekim 18. yüzyılda çocuk terbiyesi ile ilgili kaleme alınan *Lütfiye-i Vehbi* adlı eserde de bu olumsuz dil görülmektedir.⁴⁷⁰ Dolayısıyla derginin bu olumsuz tavrı bir ölçüde normal karşılanabilir. Oyunları onaylamayan dergi, aynı zamanda oyun sırasında yemek yemeyi de onaylamamıştır. Bu konuyla ilgili öğüt verici sözler dergide yer almıştır. Aşağıdaki örnekte ayakta ve oyun oynarken yemek yiyen çocukların dini bir ceza ile nasıl uyarıldığı görülmektedir.

“Ayakta ve ya oynarken ekmek yiyenler dünya ve ahirette azap görürler.”⁴⁷¹

Elbette, oyun denildiğinde Osmanlı çocuklarının oynadığı oyunlar; salıncak, çelik çomak, yerden yüksek, jimnastik oyunu, kızak kayma veya kartopu oynama ile sınırlı değildir. Ancak dergide bulabildiğimiz oyunlar bunlardır. Nitekim ilerleyen sayfalarda benzer durum oyuncaklar için de geçerlidir.

⁴⁶³ Nebi Özdemir, **Türk Çocuk Oyunları**, Akçağ Yayınları, Cilt 1, Ankara, 2006, s. 21.

⁴⁶⁴ Mevlüt Özhan, **Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü**, Feryal Matbaası, Ankara, 1997, s. 6.

⁴⁶⁵ Cebeci, **a.g.t.**, s. 3.

⁴⁶⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁶⁷ Heywood, **a.g.e.** s. 110.

⁴⁶⁸ “Hasbihal-i Tiflane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 200, 28 Aralık 1898, s. 6.

⁴⁶⁹ Araz, **a.g.m.**, s. 135.

⁴⁷⁰ Sakaoğlu, **a.g.m.**, s. 75.

⁴⁷¹ Cihangir’de Uzunyol’da Faikzade Mustafa İhya, “Doğru Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113, 7 Nisan 1898, s. 6–7.

2.1. Oyun Türleri

2.1.1. Salıncak

Salıncak Osmanlı çocuklarının ve yetişkinlerinin yüzyıllar boyu bildiği bir oyun türüdür. Osmanlı coğrafyasında salıncak 16. yüzyıldan beri var olagelmiş ve Osmanlıların elinde gelişmiştir.⁴⁷² Şenlik meydanlarında salıncaklar kurulur; asma salıncaklara küçük çocuklar, kolan salıncaklara ise büyük çocuklar bindirilirmiş⁴⁷³ Kâğıthane mesire alanında salıncaklar kurulduğu bilinmektedir.⁴⁷⁴ Bayramlarda da İstanbul'un çeşitli semt meydanlarında salıncaklar kurulur ve çocuklar da doyasıya eğlenirmiş.⁴⁷⁵ Salıncak, dergide de karşımıza çıkmıştır. Derginin 113. sayısında Salıncak Eğlencesi açıklamasıyla kullanılan bir resimde⁴⁷⁶ çocukların ağaca kurulmuş bir salıncakta eğlendikleri görülmektedir. Resme dikkatli bakıldığında; bir kız çocuğunun binip diğer üç kız çocuğunun onu salladığı anlaşılmaktadır.

2.1.2. Çelik-Çomak

Çelik çomak; “çeliği yere kazılan çukurun üzerine uzatıp değnekle altından itip yükseğe kaldırdıktan sonra vurarak çelmek şeklinde oyun”⁴⁷⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Çelik çomak oyunu Türk çocukları için oldukça eski bir oyundur. Bin yıl evvel yazılan Divan-ı Lûgat't Türk'te çelik çomak oyunundan bahsedilmektedir.⁴⁷⁸ Genelde erkek çocukların tercih ettiği bir oyundur.⁴⁷⁹ Osmanlı çocuklarının da bu oyunu oynadığı dergide yayınlanan aşağıdaki şiirden anlaşılmaktadır. Bu şiir babanın oğluna nasihatlerinden oluşmuş bir şiirdir. Görüldüğü üzere, babası oğlundan oyunu bırakmasını istemektedir.

“Pendimi guş eyle evladım güzel
Diz çöküp şöyle yanıma gel!
Top, çelik eğlence sen artık bırak
Bunlara beyhude gösterme merak

⁴⁷²Metin And, “Kültürler Kavşağında Oyun ve Oyun Nesnelerinin Tarihi”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154.

⁴⁷³Nutku, **a.g.m.**, s. 51.

⁴⁷⁴Tekçam, a.g.t., s.

⁴⁷⁵Abdülaziz Bey, **a.g.e.**, s. 268.

⁴⁷⁶“Salıncak Eğlencesi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 113,7 Nisan 1898, s. 5. (Bakınız: Ekler, Ek 14.)

⁴⁷⁷Mevlüt Özhan, **Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü**, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2005, s. 56.

⁴⁷⁸Araz, **a.g.e.**, s. 135.

⁴⁷⁹Nebi Özdemir, **Türk Çocuk Oyunları 2. Cilt**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 75.

(...)⁴⁸⁰

2.1.3. Yerden Yüksek

Yerden yüksek oyununda açık bir alanda çocuklar toplanır, içlerinden bir ebe seçilir, diğer çocuklar yerden yüksekte olan nesnelere çıkarlar ve bu nesnelere arasında yer değiştirirler. Ebe, şayet bir çocuğu ayağı yerde iken ebeleyebilirse, ebelikten kurtulur ve o kişi ebe olur.⁴⁸¹ Bu oyun Osmanlı çocukları tarafından da bilinen ve oynanan bir oyundur. Dergide yer alan bir görselde⁴⁸² yerden yüksek oynayan çocuklar görülmektedir.

2.1.4. Jimnastik Oyunu

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte esen değişim rüzgârlarının bir sonucu olarak jimnastik çocukların hayatına girmiştir. Evvela okul müfredatlarına ders olarak eklenen bu oyunun⁴⁸³ zamanla çocuklar arasında oynandığı düşünülmektedir. Osmanlı'da jimnastik sadece müfredata koyulan bir ders değildir. Aynı zamanda cambazhanelerde seyirci toplayan akrobatik hünerlerin sergilendiği bir oyundur.⁴⁸⁴ Jimnastik oyunu açıklamasıyla verilen bir resim⁴⁸⁵ dergide mevcuttur. Bu resim dikkatli incelendiğinde bir kadın öğretmenin öncülüğünde kız öğrencilerin ipleri kullanarak jimnastik hareketler yapmaya çalıştığı görülmektedir.

2.1.5. Kızak Kayma / Kar Topu

Oyunların bazılarının oynanması için oyuncak yeterli değildir. Oyunun oynanabilmesi için zemin ve mevsimler de etkili olmuştur. Örneğin bir çocuğun kızak ile kayabilmesi için yalnızca kızak sahibi olması yetmez, mevsimin kış olması, kayılabilecek kadar karın yağması ve dik bir yamaç ve ya yokuşun olması gerekir. Tüm bu şartlar sağlandığında ancak kızak ile kayılabilir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey Osmanlı'da çocukların kışın kızak ile kaydıklarından bahsetmektedir.⁴⁸⁶ Çocuklara Mahsus Gazete'de de çocukların kızak ile kaymasından bahseden bir

⁴⁸⁰Manastır Mekteb-i İdadi-i Askerisi Şakirdânından Fazlı Mağmumi, "Bir Peder Evladına", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 182, 24 Ağustos 1899, s. 3-4.

⁴⁸¹Haydi Oynayalım: Gaziantep İlinde Çocukların Oynadığı Oyunlar, Ankara, 2009, s. 17.

⁴⁸²**Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 184, 7 Eylül 1899, s. 8. (Bakınız: Ekler, Ek 13.)

⁴⁸³Ozan Bileyci, "İsveç Jimnastiği Anlayışının Türk Spor Tarihine Etkileri (1908-1938)", **Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2015, s. 35.

⁴⁸⁴Halil Rüştü, "İbtıla-i Ma'sumane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 140, 20 Ekim 1898, s. 5.

⁴⁸⁵**Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 193, 9 Kasım 1899, s. 5. (Bakınız: Ekler, Ek 16.)

⁴⁸⁶Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 11.

metin mevcuttur. Bu metinde okula giden Mehmet Ali yolda kızak kayan çocuklar ve delikanlılar görmüş ve onlara acıyarak bakmıştır. Bir çocuğun başka çocukları oynarken görmesi ve bu durumu acınacak bir şey olarak yorumlaması oyuna karşı derginin tutumunu gözler önüne sermektedir. Dahası oyun oynamak kadar normal bir duruma acıma hissiyatıyla bir öğrencinin yaklaşması toplum ve derginin oyuna karşı takındığı o olumsuz tavrın çocuklara da sirayet etmeye başladığına işaret etmektedir.

“Sabahleyin mektebe giderken yolda çocukların hatta bu çocuklar arasında delikanlıların kızak kaydığını gördüm. Bir iki dakika burada durarak onlara baktım. O çocukların o çocuklardan ziyade bî-çare delikanlıların haline o kadar acıdım ki tarif edemem. O saatte çocuklar mektebe gitmek üzere olmalı veyahut mekteplerinde bulunmalılar.”⁴⁸⁷

Ayrıca öğrencilerin gönderdiği çocukluk anılarında kışın çocukların dışarıda kartopu oynadığı ima edilmektedir. Bunu anısını gönderen Şakire'nin dışarıda yağan karda oyun oynamak için kimseye görünmeden sokağa çıkmasından anlayabiliyoruz.⁴⁸⁸

2.2. Oyuncaklar

İlk oyuncaklara antik çağlarda rastlanılmasına rağmen oyuncuğun günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir nesne olması Sanayi Devrimi'nden sonradır.⁴⁸⁹ Oyuncak her toplumda vardır. Osmanlı Devleti'nde oyuncak denildiğinde akıllara Eyüp semti gelir.⁴⁹⁰ Eyüp, özellikle Avrupa'dan ithal edilen oyuncaklar Osmanlı pazarlarına girmeden evvel Osmanlı sınırları içerisinde oyuncuğun üretildiği en önemli merkez konumunda idi.⁴⁹¹ Eyüplü oyuncakçılar deri, tahta, teneke, toprak kullanarak oyuncaklarını yapmış ve onları kök boya ya da sulu boya ile boyayarak çocukların dünyasına katmıştır.⁴⁹² 17. yüzyıldan itibaren oyuncak imalatının yapıldığı Eyüp, 19. yüzyılda yurt dışından getirilen fabrikasyon oyuncaklar ile

⁴⁸⁷ Alman Mektebi Talebesinden Mehmet Ali, “Başlıksız”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, 13 Ocak 1898, Sayı 102, s. 4.

⁴⁸⁸ Küçük Karielerinizden Çarşambalı Şakire, “ Hatıra-i Müebbed”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 130, 11 Ağustos 1898, s. 4–5.

⁴⁸⁹ Cebeci, **a.g.t.**, s. 7.

⁴⁹⁰ Gönül Tütün, “Tarihi Eyüp Oyuncakları”, **Müzeler, Oyunlar, Oyuncaklar ve Çocuklar**, (Editör) Dilek Maktal Canko, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2014, s. 287.

⁴⁹¹ Tosun Yalçınkaya, Ahmet Sakin, “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Semti”, **I. Halkbilim Sempozyumu “Halk Biliminde Çocuk” Bildiriler Kitabı**, Eskişehir Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2005, s. 245.

⁴⁹² Füsün Kılıç, “Eyüp Oyuncakçılığı ve İstanbul Belediyesi'nin Eyüp Oyuncakları Koleksiyonu”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 130.

yarışamamış ve eski ününü kaybetmiştir.⁴⁹³ Eyüp oyuncakçuları önemini kaybederken Fransız, Alman, Çin yapımı oyuncaklar zengin mahallelerde bulunan oyuncakçı vitrinlerinde boy göstermeye başlamıştır.⁴⁹⁴ Anadolu’da ise çocuklar genellikle kendi oyuncaklarını kendileri yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum ilkel olarak yorumlansa da aslında çocukların yaratıcılığını ve özgünlüğünü ortaya çıkarması bakımından önemlidir.⁴⁹⁵ Çocukların oyuncaklarını çok sevdiğini hatta büyüdükten sonra dahi onları sakladıkları ve onlara baktıkça eski güzel çocukluk günlerini yâd ettikleri dergide yayınlanan çocukluk anılarında görmekteyiz.⁴⁹⁶ Dergide karşımıza çıkan oyuncaklar aşağıda sıralanmıştır:

2.2.1. Bebek

Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri sözlüğüne göre bebek: “İki çıtayı çapraz olarak bağlayıp üzerini bezlerle ya da pamukla sardıktan sonra elbise giydirilerek yapılan oyuncak”⁴⁹⁷ olarak tanımlanmıştır. Bebek, Osmanlı çocuklarının bildiği kullandığı bir oyuncaktır. Tahmin edildiği üzere genelde kız çocukları tarafından tercih edilmiştir ve on üç on dört yaşına kadar kızlar tarafından oynanmıştır.⁴⁹⁸ Kızlar, bebekleri ile oynarken bir taraftan onlara elbise dikmeye çalışmış ve dikiş becerilerini ilerletmişlerdir.⁴⁹⁹ Dergide yer alan çocukluk hatıralarında babaların akşam kızlarına oyuncak bebek alarak eve geldikleri bilgisi mevcuttur.⁵⁰⁰ Dergide bebeğin oyuncak olarak zikredildiği bir şiir mevcuttur. Bu şiir kadın öğretmen ve Melek adlı öğrencisi arasında geçen konuşmalardan müteşekkil bir şiirdir. Şiirin sonunda öğretmen öğrencisine mükâfat olarak bir bebek vermektedir. Böyle bir şiirin dergide yer alması dönemin çocukları arasında bebeğin bilindiğini ve çocuk oyunlarında kullanıldığını göstermektedir.

⁴⁹³Kılıç, a.g.b., s. 131.

⁴⁹⁴Onur, **Türk Modernleşmesinde...**,s. 303.

⁴⁹⁵Metin And, a.g.b., s. 151.

⁴⁹⁶Dersaadet İdadi-i Mülkiyesi Şakirdânından 476 Numarada Kenan, “Küçüklük Hatıraları”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 3

⁴⁹⁷ Özhan, a.g.e., s. 33.

⁴⁹⁸H. Koşay, “Çocuk Oyunları”,**Türkiye’de Çocuk Oyunları Derlemeler**, Editör: Bekir Onur, Neslihan Güney, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 51.

⁴⁹⁹ Cebeci, a.g.t., s. 104.

⁵⁰⁰ İbrahim Refik, “Bahar Sabahında Bir Hatıra”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 124, 30 Haziran, 1898, s. 3.

“(…) Mükâfat olarak:
İşte sana bir bebek
Kucağında bebeği
Görmelidir Meleği
Ne sevinçle gidiyor
Mektebe meyl ediyor
Kızlar hepsi melektir
Canlı bir çiçektir.”⁵⁰¹

2.2.2. Top

“Bez, yün, deri, plastik gibi şeylerden yapılan değişik boyda oyun nesnesi”⁵⁰² olarak tanımlanan top aslında oldukça eski bir oyuncaktır. Güzel havalarda özellikle ilkbahar ve yaz mevsiminde altı yedi yaştan tutun da yirmi yaşındaki gençlere kadar herkesin sevdiği ve oynadığı bir oyuncaktır.⁵⁰³ Osmanlı zamanında çocukların oynadıkları toplar plastik değil, büyük ihtimalle yün veyahut bezden yapılmakta idi.⁵⁰⁴ Osmanlı’da büyük ebatları olduğu gibi ceket ceplerine sığacak kadar küçük ebatlarda da toplar vardır. Bazı toplar yıldızlarla süslenerek çocuklar için dikkat çekici bir hal almıştır.⁵⁰⁵ Top, Çocuklara Mahsus Gazete’de bir şiirde terk edilmesi gereken bir oyuncak olarak lanse edilmiştir. Şiirin ilgili bölümü aşağıda verilmiştir.

“Pendimi guş eyle evladım güzel
Diz çöküp şöyle yanına gel!
Top, çelik eğlence sen artık bırak
Bunlara beyhude gösterme merak!

3. ÇOCUK KIYAFETLERİ

1826 yılında II. Mahmud’un gerçekleştirdiği kıyafet devrimi ile Avrupaî tarzda kıyafetler Osmanlıların hayatına girmiştir.⁵⁰⁶ Ama kıyafet devriminin yapılması şalvar, entari, kaftan, sarık gibi önceki giysilerin topyekûn ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemektedir. Özellikle İstanbul dışında halk eski giyinme alışkanlıklarını büyük ölçüde devam ettirmiştir.

Devrim ile yetişkin kıyafetlerinin değişmesi çocukların da kıyafetlerinin değişmesine sebebiyet vermiştir. Çünkü Osmanlı Devleti’nde çocuk elbiseleri

⁵⁰¹ Sadi, “Küçük Manzumeler” **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 153, 19 Ocak 1899, s. 4.

⁵⁰² Özhan, **a.g.e.**, s. 217.

⁵⁰³ Nazmi Tombuş, “Çorumdaki Eski Eğlence ve Oyunlarından: Top Oyunu”, **Türkiye’de Çocuk Oyunları Derlemeler**, Editörler: Bekir Onur, Neslihan Güney, Ankara Üniversitesi Çocuk Oyunları Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 63.

⁵⁰⁴ Aşgun, **a.g.m.**, s. 74.

⁵⁰⁵ Ali Nihad, “Cemal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 131, 18 Ağustos 1898, s. 2-3.

⁵⁰⁶ Necdet Aysal, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, 2011, ss. 3–32, s. 7.

hakkında genel kanı çocuğun minyatür bir yetişkin gibi giyindiğidir.⁵⁰⁷ Diğer bir ifadeyle, giyimde çocuklar ve yetişkinler arasındaki fark yalnızca elbisenin ebadıyla ilgilidir.⁵⁰⁸

Son dönem Osmanlı'da çocuk elbiselerinin kumaşları genelde iki türdür; pamuk ve çuka. Pamuk kumaşlar yurtdışından ithal edilmekte olup oldukça ucuzdur. Çuka ise yünden yapılan kaliteli, yerli bir kumaş türüdür.⁵⁰⁹ Kumaşlardan başka hazır dikilmiş çocuk elbiseleri de mağazalarda satışa sunulmuştur. Tahmin edildiği üzere pamuk kumaşlardan imal edilen hazır çocuk elbiseleri, çukadan imal edilen hazır çocuk elbiselerine göre daha ucuzdur.⁵¹⁰ Dergide çocuklara elbise alırken yerli kumaşlar ya da yerli kumaşlardan üretilen hazır elbiseler alınması öğütlenmiş, adres olarak da Karamürsel Çuka Fabrikası tavsiye edilmiştir.⁵¹¹ Çocuk giyiminde kullanılan diğer bir kumaş türü ise ipektir.⁵¹² Ancak ipeğin pahalı bir kumaş olması sebebiyle fakir ve orta gelirli aile çocukları, bu kumaştan üretilen elbiseleri çok fazla giyememiştir.

Çocuklar için bayramlık elbise çok önemlidir. Her aile gücünün yettiğince bayramlarda çocuklarının zevklerine uygun elbiseler hazırlamaya çalışmıştır.⁵¹³ Yetim ve öksüz çocuklar da unutulmamış, hali vakti yerinde olan zengin halk, padişah ve yardım kuruluşları çocukları bayramda sevindirmiştir. Çocuklara Mahsus Gazete'de zikredilen çocuk kıyafetleri ve aksesuarları şunlardır:

Kaput; kaba kalın kumaşlardan dikilen paltonun genel adıdır.⁵¹⁴ Bu giysi, kışın soğuktan korunmak için küçük ebatlarda hazırlanmış ve çocuklara giydirilmiştir. Dikimde özellikle kaba şayak kumaşı tercih edilmiştir.⁵¹⁵ Önü açık

⁵⁰⁷ Marianna Yerasimos, "16–19. Yüzyıl Gravür ve Sulu Boyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri", *Toplumsal Tarihte Çocuk*, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 58.

⁵⁰⁸ Onur, **Türk Modernleşmesinde...**, s. 220.

⁵⁰⁹ Zübeyde Güneş Yağcı, Serdar Genç, "XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı", **Turkish Studies**, 2007, ss. 227–246. s. 235.

⁵¹⁰ "Hasbihal-i Tıflane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 199, 19 Aralık 1899, s. 5–6.

⁵¹¹ "Hasbihal-i Tıflane", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 199, 19 Aralık 1899, s. 5–6.

⁵¹² "Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zimmında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsinleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s. 1.

⁵¹³ Abdülaziz Bey, a.g.e., s. 268.

⁵¹⁴ Reşat Ekrem, Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1967, s. 146.

⁵¹⁵ "Şuûnât", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 198, 14 Aralık 1899, s. 7.

olan giysi düğmelerle kapatılacak şekilde tasarlanmıştır. İbtılâ-i Masumâne adlı romanda Mini Mini'nin kaputunu giyerek sokağa çıktığından bahsedilmektedir.

“(…)Giyindi. Zırhsız muşamma kaputunu arkasına aldı. Parlak düğmelerini parmaklarıyla cilalandırarak sokağa çıktı.”⁵¹⁶

Bu cümleden kaput yapımında bugün muşamba olarak adlandırılan kauçuğun da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kauçuğun su geçirmeme özelliği kışın dış giyimde kullanılmasında etkili olmuş olabilir. Ayrıca, parlak düğmelerin de kullanıldığı ayrıntısı dikkat çekmektedir. Osmanlı'da giyilen bir giysi olan aba çocuklara da giydirilmiştir ve genellikle fakirlik ve yoksullukla bağdaştırılmıştır. Siyah renk en çok tercih edilen renktir. Bu giysinin yakası ve kolları vardır.⁵¹⁷

Ceket hem yetişkin kadınların hem de yetişkin erkeklerin giydiği Avrupaî bir üst giysidir. Ceket kıyafet devriminden sonra erkekler arasında özellikle İstanbul'da yaygınlaşmıştır. Kadınlar arasında ise II. Abdülhamid zamanında popüler olmaya başlamıştır. Bir çocuk kıyafeti olarak kız ve erkek çocuklarına da giydirilmiştir.⁵¹⁸

Pantolon, II. Mahmut zamanında yapılan kılık kıyafet reformuna göre önce askeri bir kıyafet olarak tanımlanmış, daha sonra memurlara giydirilmiştir.⁵¹⁹ Halk arasında popülerliği ise daha geçtir. Bunun sebebi şalvara göre rahat olmamasıdır. Dolayısıyla halk tarafından benimsenmesi zaman almıştır. Erkek çocuklarının tercih ettiği bir giysi türüdür.⁵²⁰

Yelek; kolsuz, önü açık, bele kadar inen bir üst giysidir.⁵²¹ Osmanlıların yelek giymesi oldukça eskilere dayanmaktadır. Diğer bir deyişle pantolon, ceket gibi Avrupa'dan Osmanlılara geçmiş bir elbise türü değildir. Modern Osmanlı öncesinde cepken altına giyilen yelek, son yüzyılda erkekler tarafından ceket altına giyilmiştir.⁵²²

⁵¹⁶Halil Rüştü, İbtılâ-i Ma'sumane” **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 18 Eylül 1898, s. 3.

⁵¹⁷Nigârzâde Salih Feridun, “Teneffüste”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 131, 18 Ağustos 1898, s. 1-2.

⁵¹⁸“Hasbihal-i Tıflane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 199, 21 Aralık 1899, s. 5-6

⁵¹⁹Emine Koca, “18. ve 19. Osmanlı Erkek Modası”, **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 7, 2009, ss. 63-81. s. 71.

⁵²⁰“Hasbihal-i Tıflane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 199, 21 Aralık 1899, s. 5-6

⁵²¹ Koçu, **a.g.e.**, s.

⁵²²Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zımmında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsimleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 1-2.

Etek ve ya eteklik belden aşağı inen, yarım elbise diye de adlandırılabilir kadın giysisidir.⁵²³ Tanzimat'tan sonra Osmanlı kadınları arasında moda olmuştur. Bu giysi kız çocuklarına da giydirilmiştir.⁵²⁴ Osmanlı Devleti'nde tarih boyunca en fazla tercih edilmiş olan kıyafet entari adıyla da anılan elbiselerdir. Özellikle Tanzimat öncesinde kadın, erkek, çocuk herkesin ağırlıklı olarak giydiği bu giysi türü 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra etkinliğini kaybetse de halk tarafından giyilmeye devam etmiştir. Çocuklar yukarıda saydığımız kıyafet türlerinden oluşan takım elbiseler giymişlerdir. İpekli elbise ve elbise kumaşından tasarlanmış kalpaklı takımlar⁵²⁵, ceket ve etek takımları⁵²⁶ kız çocukları tarafından tercih ederken, erkek çocukları ise yelek, ceket ve pantolondan müteşekkil takım elbiseler giymişlerdir.⁵²⁷

Fanila, pamuktan dokunmuş, ince iç giysi anlamına gelmektedir. Özellikle kışın soğuktan korunmak için tercih edilmiştir. Çocuklara Mahsus Gazete'de bir İstanbul'da okuyan bir erkek çocuğunun Anadolu'daki babasından kışın üşüdüğü için fanila istediği görülmüştür.⁵²⁸

Gömlek çıplak tene giyilen giysi anlamına gelmektedir. Hem kadınların hem de erkeklerin giydiği bir giysi türüdür. Çocukların bu dönem de gömlek giydiği de bilinmektedir. Erkek gömlekleri dizden yukarıya gelecek şekilde kısa tasarlanmışken, kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzundur.⁵²⁹ Erkekler, gömleği genellikle ceket ve yelek altına giymişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz mektupta çocuk babasından ceket altına giymek için gömlek de istemektedir.⁵³⁰

⁵²³ Koçu, a.g.e., s. 106.

⁵²⁴ Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zımında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsimleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 1.

⁵²⁵ Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zımında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsimleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 105, 3 Şubat 1898, s. 1.

⁵²⁶ Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zımında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsimleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 106, 10 Şubat 1898, s. 1.

⁵²⁷ Yetim ve Bi-kes Çocuklara Bayramlık Elbise İksası Zımında İ'ane İ'ta Eden Zevat-ı Hamiyet-i Semat ile Muhterem Kar'i ve Kar'inelerimizin İsimleri, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 108, 3 Mart 1898, s. 1-2.

⁵²⁸ Ali Vasfi, "Kitabet Dersleri", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 2-3.

⁵²⁹ Koçu, a.g.e., s. 125.

⁵³⁰ Ali Vasfi, "Kitabet Dersleri", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 125, 7 Temmuz 1898, s. 2-3.

Fes, erkek çocuklarının kullandığı bir aksesuardır. Kullanılan feslerin rengi narçiçeğidir.⁵³¹ Fes takmak erkek öğrenciler için bir zorunluluktur.⁵³² Derginin 149. sayısında kullanılan küçük bir resim⁵³³ “Aman ben şimdi mektebe nasıl gideceğim fırtınadan fesim de uçtu, şemsiyem de kırıldı!” açıklamasıyla dikkat çekmektedir. Bu resimde fesi uçan ve şemsiye kırılan bir çocuk resmedilmiştir.

Bilindiği üzere ayakkabı ve çizme dışarıda giyilen ayak giysileridir.⁵³⁴ Bir seyyar satıcıdan tutun da padişaha kadar toplumun her kesiminden insan ayakkabı giymiştir.⁵³⁵ Çizme, kışın çamurlu, karlı, yağmurlu günlerde ayakları koruması için çocuklara giydirilmiştir.⁵³⁶ Osmanlı zamanında çizmeler hakiki deriden el dikimiyle imal edilmiştir.⁵³⁷

Çalışmamızın son bölümünde geç dönem Osmanlı Devleti’nde çocuk dergileri ve eğlence kültürü, oyun kültürü, oyuncak ve çocuk kıyafetleri gibi konuları alt başlıklarını da açarak değerlendirdik. Bu değerlendirmelere göre son dönem Osmanlı çocukların eğlence hayatı çok kısır sayılmaz. Ancak Çocuklara Mahsus Gazete, toplumu özellikle çocukları eğitmek gibi bir rolü kendince üstlendiği için eğlenceye ve oyuna hep mesafeli kalmış ve çocukları sürekli uyarmıştır. Derginin bu negatif duruşundan ötürü ulaşabildiğimiz eğlence türleri, oyun ve oyuncak çeşitleri sınırlı kalmıştır.

⁵³¹ Halil Rüştü, “İbtıla-i Masumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 154, 26 Ocak 1899, s. 5–6

⁵³² **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 166, 14 Mayıs 1899, s. 8.

⁵³³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 149, 22 Aralık 1898, s. 8. (Ekler: Ek 15.)

⁵³⁴ **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 166, 14 Mayıs 1899, s. 8.

⁵³⁵ Koçu, a.g.e., s. 77-78.

⁵³⁶ Halil Rüştü, “İbtıla-i Ma’sumane”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Sayı 135, 18 Eylül 1898, s. 3

⁵³⁷ Demet Kopan, “Anadolu’da Deri Giyim Tarihi”, **Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2008, s. 71.

SONUÇ

1896-1908 yılları içerisinde yayınlanan dönemin en uzun süre yayın hayatında kalmış olan çocuk dergisi Çocuklara Mahsus Gazete'nin ışığında Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşayan Osmanlı çocuklarının yaşadıkları gündelik hayata dair pekçok bilgiye ulaştık.

Bir çocuğu ya da çocukluğu değerlendirmede yadsınamaz öneme sahip aile bizim çalışmamızda da ele alınmış olup Osmanlı çocuklarının genellikle anne, baba ve çocuklardan çekirdek aile içerisinde doğdukları ve kardeş sayılarının üçü pek geçmediği görülmüştür. Çekirdek ailenin yaygın olmasıyla beraber ebeveynlerden birinin ölmesinden ötürü bazı aileler parçalanmış aile özelliğini göstermişlerdir. Babanın vefatı sonucu parçalanmış ailelerde, dul anne ve çocuklar çetin hayat mücadeleleri vermiştir. Kimi zaman başarılı olmuş kimi zaman da ekonomik güçsüzlük aileleri dağıtmıştır. Annenin vefatı sonucu parçalanmış ailelerde ise aile ekonomik olarak sarsılmazken, çocuklar psikolojik olarak yıpranmış ve büyük sıkıntılar çekerek büyümek zorunda kalmışlardır.

Aileler çocukların her türlü ihtiyacının karşılandığı sosyal oluşumdur. Bu oluşumda maddi ihtiyaçların karşılanması babanın sorumluluğundadır. Anneler ise ev içerisinde yemek, temizlik ve çocuk bakımından mesuldür. Ebeveynler ve çocuklar arasında güçlü bir sevgi bağı vardır. Ancak bazı ailelerde babaların sevgilerini göstermede hususunda çekingen davrandığı görülmüştür. Aile içinde çocuklar ebeveynleri tarafından doğdukları andan itibaren eğitime başlanmıştır. Çocuklara ana dilinin öğretilmesinden sonra Allah inancı, peygamber sevgisi, iman esasları, dualar ve ibadetler öğretilmiştir. Dahası, okul derslerinin yapılmasında aile takviye edici bir güç olarak belirmiştir.

Ailesi olmayan küçük yaşta yetim ve öksüz kalan Osmanlı çocukları da mevcuttur. Bu çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitim problemlerinin çözülmesi için devlet adımlar atmış ve bu çocukları Osmanlı toplumuna entegre etmeye çalışmıştır. Ancak, kimsesiz çocukların ihtiyaçlarının tam olarak karşılandığı ve onların rahat bir hayat sürdükleri iddiasında bulunmak oldukça güçtür.

Aile kurumundan sonra çocuklarının hayatındaki en önemli yer okuldur. Çocuklar temelde ibtidaî, rüşti, idadî ve sultanî kademesinde okullara gitmiştir. Bu okullarda tarih, coğrafya, Arapça, Fransızca, hendese, ilm-i hesap gibi çeşitli dersler

almış, sınavlara girmiş ve bu okullarda mezun olmaya çalışmıştır. Eğitim sistemi yeni eğitim metotlarına göre şekillense de pratikte ezberci eğitim sistemi devam etmiştir. Günümüz çocukları gibi Osmanlı çocukları da sınava girmeden evvel heyecanlanmış, stres yaşamış, sınav sonuçlarını merakla beklemiş, aldığı nota göre mutlu veyahut mutsuz olmuştur. Başarılı öğrenciler takdir edilmiş ve ödüllendirilmiş. Başarısız öğrenciler tenkit edilmiş ve ders çalışmaya sevk edilmiştir.

Okullarda çeşitli disiplin cezaları verilerek öğrencilerin yanlış davranışları düzeltilmeye çalışılmıştır. Okulu sevmeyen, okuldan kaçan, okulu bırakmak isteyen öğrenciler o de olmuştur. Aileler büyük zorluklar içerisinde okutmaya çalıştıkları çocuklarının okula karşı hevesiz olduklarını görünce dayak atmaktan geri durmamıştır ve bu dayak toplum tarafında da meşrulaşmıştır.

Osmanlı çocukları belli başlı sağlık problemleri ile de yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bunlardan ilki salgın hastalıklardır. Kolera ve çiçek hastalığı bu dönemde çocukların sağlığını tehdit etmiş ve çocuk ölümleri görülmüştür. Beslenme eksikliği ve temiz su ihtiyacının karşılanamaması çocuk ölümlerini arttıran diğer bir faktördür. Salgın hastalıklar gibi kısa zamanda ölüme sebebiyet vermese de tütün kullanımı Osmanlı çocuklarının sağlığını tehdit eden diğer unsurdur.

Çocuklara Mahsus Gazete, çok sıcak bakmasa da II. Abdülhamid döneminde çocukların renkli bir eğlence hayatları olmuştur. Çocuklar için en eğlenilecek ay ramazan ayıdır. Bu ayda eğlence hayatı canlanmış, gece geç saatlere kadar insanlar sokaklarda eğlenme fırsatı yakalamıştır. Tiyatro, karagöz oyunu, sirk gösterileri ve ramazan sergileri bu ay boyunca şehir merkezlerinde yerini almıştır. Bu eğlenceler bayramlarda da devam etmiştir. Avcılık, kuşçuluk, sal gezintileri, kır gezileri, sergi gezmek ve fotoğraf çekmek Osmanlı çocuklarının günlük eğlenceleri arasında sayılabilir. Yine çocukların o zamanlardaki en büyük eğlencelerinden biri yazar ya da şair olmak için kitap yazmalarıdır. Salıncağa binme, çelik-çomak, yerden yüksek, jimnastik oyunu, kızak kayma, kartopu çocukların bildiği ve oynadığı oyunlar arasında gösterilebilir. Bebek, kız çocuklarının; top ise erkek çocuklarının daha ziyade tercih ettiği oyunculardır.

Çocuklar yetişkinlerin birer minyatürü gibi giyinmiştir. Yani çocuklar ve diğer insanların elbiseleri arasındaki tek fark ebat ile sınırlı kalmıştır. Elbise kumaşları ağırlıklı olarak pamuk ve çukadır. Az da olsa zengin aile çocukları ipek

elbiseler giymişlerdir. Kaput, aba, etek, yelek, elbise, ceket, gömlek, pantolon, elbise takımı, fes, ayakkabı, çizme çocukların giyim eşya ve aksesuarlarının temelini oluşturmaktadır.

Tüm elde edilen veriler ışığında “Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı çocuğu kimdi?” sorusuna artık verebileceğimiz cevaplar olduğunu gördük. Zihinlerde bir çocuk profilinin oluştuğunu düşünmekteyiz. Ancak giriş bölümünde de dediğimiz gibi ortaya çıkan çocuk profili daha çok İstanbul merkezli ve şehirli olup tüm Osmanlı coğrafyası üzerinde yaşayan çocukları kapsamamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Çocuklara Mahsus Gazete 101-201 Sayılar
- AÇA, Mehmet, GÖKALP, Haluk, KOCAKAPLAN, İsa: **Başlangıçtan Günümüz Edebiyatımızda: Tür ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011.
- AĞIRAKÇA, Gülsüm Pehlivan: **Tanzimat'tan Cumhuriyete Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2012.
- AKSOY, Ömer Asım: "Atasözleri, Deyimler – 1962", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1988, ss. 131–166.
- AKPINAR, Alişan: "Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi, **Aşiret Mektep Devlet**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- AKŞİT, Elif Ekin: "Osmanlı İmparatorluğunda Kızların Eğitimi ve Özel Alan-Kamusal Alan Dinamikleri", **Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan**, (Editörler) Cemil Öztürk, İlhami Fındıkçı, Pegem Akademi, Ankara, 2001, ss. 157–165.
- AKYÜZ, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000- M.S. 2010**, Pegem Akademi, Ankara, 2010.
- _____ : "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, 2011 Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 9-22.
- ANAR, Nihal: **Nijad Ekrem'in Hikâyesi (Bir Şahsiyet ve Recaizade Mahmut Ekrem'in Eseri Olarak)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

- AND, Metin: “Karagöz”, **DİA**, Cilt 24, 2001, ss. 401-403.
- _____ : “Kültürler Kavşağında Oyun ve Nesnelere Tarihi”,
Toplumsal Tarihte Çocuk, (Editör)
Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
İstanbul, 2014.
- ARAZ, Yahya: **Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**, Kitap
Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ARSLAN, Ahmet Turan: “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadar Arapça
Öğretimi”, **XXI. Türk Tarih Kongresi**, Türk
Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, ss. 801–
814.
- ATASOY, Zehra Betül, **19. Yüzyıl Amerikan Gezi Metinlerinde Geç
Osmanlı Mimarlığına Dair Gözlemler**,
İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri
Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
İstanbul, 2012.
- ATMACA, Gülşah: **“Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler
Eğitimi (1–100 Sayılar)**, Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- AYDIN, Mehmet Akif: “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Günümüzde
Aile**, Editör: Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, ss.
165-176.
- AYDIN, Yusuf Alperen: “Osmanlı Dönemi ve Öncesinde Avcı
Kuşlardan Sungur Üzerine Bazı Notlar”,
**İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Dergisi**, Sayı 57, 2013, ss. 25-44.
- AYSAL, Necdet: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve
Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, **Çağdaş**

- Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, 2011, ss. 3-32.
- BALCI, Ramazan: “Medreselerin İslahı Konusunda Sultan II. Abdülhamit ‘in Hazırlattığı Bir Lahiyanın Tahlili, **Tarih Okulu**, Sayı 12, 2012, ss. 155–191.
- BAYRAK, Özcan: **Mensiyat: İsmail Safa: (Peyami Safa’nın Babası)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.
- BEY, Abdülaziz: **Adet, Merasim ve Tabirleri: Adat ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kaviye-i Osmaniye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- BEY, Ali Rıza: **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- BİLEYCİ, Ozan: **İsveç Jimnastiği Anlayışının Türk Spor Tarihine Etkileri (1908-1938)**, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü: (Çevrimiçi), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.560d13793a8197.54124144, 1 Ekim 2015.
- BRUNVAND, Van Harold: “Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar”, (Çeviren) Kadriye Türkan, **Milli Folklor**, Sayı74, 2007, ss. 137–143.
- CEBECİ, Dilaver: **Tanzimat ve Türk Ailesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.
- CEBECİ, N. Aspay: **Toplumsal Bakış Açısından Oyun ve Oyuncaklar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- COŞKUN, Pınar: **Dünden Bugüne Türk Gölge Tiyatrosu: Karagöz Örneği**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2010.
- ÇİMEN, Latife Kabaklı: **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÇOLAKOĞLU, Gözde: “Gelenekten Beslenen Karagöz”, **Folklor/Edebiyat**, Cilt 12, Sayı 46, 2006, ss. 543-554.
- DEMİRAY, Kemal: **Edebiyatta Türler**, İnkılâp ve Anka Kitapevleri, İstanbul, 1971.
- DEMİREL, Ömer, GÜRBÜZ, Adnan, TUŞ, Muhittin : “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 1, 1992, ss. 97–161.
- DEMİRTAŞ, Zülfi: “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve Eğitimin Örgütlenmesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2007, ss. 173–183.
- DOĞAN, İsmail: **Osmanlı Ailesi- Sosyolojik Yaklaşım-**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- DUBEN, Alan: **Kent, Aile, Tarih**, Çeviren: Leyla Şimşek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- DULUM, Sibel: **Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü ve Eğitimi, Çalışma Hayatı**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006.

- DURUKOĞLU, Salim: **Süleyman Nesip(Süleyman Paşazade Sami Bey) Hayatı- Edebi Kişiliği- Şiirleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- DÜZBAKAR, Ömer: “Osmanlı Devleti’nin Dilencilere Bakışı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2008, ss. 290-312,
- EĞRİBEL, Ertan, BELİVERMİŞ, Handan: “Batı Yaşam Tarzı ve Toplum Kimliğini Oluşturma ve Yaygınlaştırma Aracı Olarak Türk Tiyatrosunun Biçimlenmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 33, 2012, ss. 35-48.
- “Türk Tiyatrosu”, **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983, ss. 295-307.
- EKİCİ, Fatma Yaşar: “Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi”, **The Journal of Academic Science**, Sayı 30, 2014, ss. 29–53.
- ERGİN, Vahdettin: **Sultan II. Abdülhamit ve İstanbul’u**, Simurg Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ERGÜN, Mustafa: “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi’nin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**, IRCICA, İstanbul, 2001, ss. 89–102.
- EROL, Metin: **Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişimlerinin Aile Üyeleri Üzerinde Etkileri (Sivas Merkez İlçe Örneği)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- ESEN, Nüket: “Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansımaları”, **Sosyo-Kültürel Değişme**

- Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 2, 1992, ss. 660–676.
- GÖKMEN, Ertan: “Aydın Vilayeti’nde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi, **Otam**, Sayı 20,2009, ss. 149–175.
- GÜDEK, Meral: **Modernleşme Döneminde Osmanlıda Çocuk Eğitimi ve Literatürü**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Güncel Türkçe Sözlük
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%87%C4%B0ZME, (Çevrimiçi) 28.04. 2016.
- GÜNDÜZ, Mustafa: **Osmanlı Mirası, Cumhuriyet İnşası**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2010.
- Haydi Oynayalım: Gaziantep İlinde Çocukların Oynadığı Oyunlar**, Ankara, 2009.
- HEYWOOD, Colin: **Baba Bana Top At: Batı’da Çocukluğun Tarihi**,(Çeviren) Edin Hoşsucu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- HERGÜNER, Bekir: “Başlangıçtan İkinci Meşrutiyet’e Kadar Çocuk Şiirleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2004,
- HIZLI, Mefail: “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2008, ss. 155–191.

- İNANÇ, Veli: “Osmanlı Devleti’nde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması”, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Editörler) Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Umut Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 19–32.
- “İstanbul’un Kuşçuları”, <https://www.youtube.com/watch?v=4-M5JVR1JIM>, (Çevrimiçi 25 Nisan 2016),
- İPÇİOĞLU, Mehmet: **Konya Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2001.
- İŞPİRLİ, Mehmet: “Medrese”, **DİA**, Cilt 28, 2003, ss. 327–333.
- KARACA, Alaaddin: **Şair-i Mader-zad İsmail Safa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- KARACA, Şahika: Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım, **Bilig**, Sayı 57, 2007, ss. 115–134.
- KARACABEY, Süreyya: “Gelenekselden Batı’ya Türk Tiyatrosu”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, 1995, ss. 1-10.
- KASAP, Ayşe: **Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri: 1869–1928 Yılları Arasında Yayınlanan Osmanlıca Çocuk Dergileri**, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2011.
- KAYAGÖZ, Erkan: “Avcılık Tarihi ve Etiği”, **Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, ss. 10-28.
- KAYMAZ, Kadriye: **Gölgedeki Kalem Emine Semiye**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- KIA, Mehrdad: **Daily Life in Ottoman Empire**, Greenwood, Santa Barbara, 2001.

- KILIÇ, Füsün: “Eyüp Oyuncakçılığı ve İstanbul Belediyesi’nin Eyüp Oyuncakları Koleksiyonu”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, (Editör) Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- KILIÇ, Nurdan: **Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Isparta, 2010.
- KOCA, Emine: “18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Erkek Modası”, **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 7, 2009, s. 63-81.
- KOÇU, Reşat Ekrem: **Türk Giyim Kuşamı ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1967.
- KODAMAN, Bayram: **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KOPAN, Demet: **Anadolu’da Deri Giyim Tarihi**, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- KOŞAY, Hamit Zübeyir: “Çocuk Oyunları”, **Türkiye’de Çocuk Oyunları Derlemeler**, (Editörler) Bekir Onur, Neslihan Güney, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- KÖNEZOĞLU, Bilge: **Aile ve Ailenin Korunması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- KURNAZ, Şefika: **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

- KURT, Abdurrahman: **Bursa sicillerine göre Osmanlı Ailesi: 1839–1876**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.
- KÜÇÜK, Sena: “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, 2010, ss. 221–257.
- KÜR, İsmet: **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
- LATİFOĞLU, Narin: **“Çocuklara Mahsus Gazete”de Değerler Eğitimi (101–200 Sayılar)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- MUTLU, Mustafa: “Karagöz”, (Çevrimiçi <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/1190/13748.pdf>, ss. 53–63, s. 53, (15.04.2016).
- NUTKU, Özdemir: “Osmanlı Şenliklerinde Çocuk”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, (Editör) Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- OKAY, Cüneyd: **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1999.
- _____ : **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____ : **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitaplar, İstanbul, 2000.
- OKUMUŞ, Salih, BAHÇECİ, Beste Semiha: “Tanzimat Hikâye ve Romanlarında Mekân Unsuru Olarak Deniz”, **Dede Korkut Dergisi**, Sayı 1, 2012, ss. 149-166.
- ONUR, Bekir: **Türkiye’de Çocukluğun Tarihi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010.

- _____ : **Çocuk, Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007
- _____ : **Türk Modernleşmesinde Çocuk**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.
- ORHONLU, Cengiz: “Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul’da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 21, 1966, ss. 109-134.
- ORTAYLI, İlber: “Türk Osmanlı Aile Yapısı”, **Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları**, 2001, ss. 29–53.
- _____ : “Türkiye’de Aile; Tarihte Türk Ailesi”, **Aile ve Eğitim**, (Editör) Sabri Koç, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1994, ss. 3–10.
- _____ : **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ÖNDER, Mustafa: **Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.
- ÖZCAN, Abdülkadir: “II. Abdülhamit Dönemi Eğitim ve Kültür, Faaliyetleri” **Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamit Dönemi Paneli (II)**, Bilge Yayıncılık, Eğitim Sağlık ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. İstanbul, 2010, ss. 51–58.
- ÖZDEMİR, Emin: **Yazınsal Türler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- ÖZDEMİR, Nebi: **Türk Çocuk Oyunları**, Akçağ Yayınları, Cilt 1, Ankara, 2006.
- _____ : **Türk Çocuk Oyunları**, Akçağ Yayınları, Cilt 2, Ankara, 2006.
- ÖZDEMİR, Rifat: “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı(1880-1906)”, **Osmanlı Araştırmaları IX**, Editörler: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, 1989, ss. 101-157.

- ÖZKAN, Salih: **Türk Eğitim Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
- ÖZHAN, Mevlüt: **Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü**, Feryal Matbaası, Ankara, 1997.
- _____ : **Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü**, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZYALVAÇ, Ş. Pınar Yavuztürk: “Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektepleri”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, (Editörler) Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul, 2012.
- PARLATIR, İsmail: **Recaizade Mahmut Ekrem**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1985
- RASİM, Ahmet: **Ramazan Karşılması**, Arba Yayınları, İstanbul, 1990.
- ROGAN, Eugene L.: “II. Abdülhamit ‘in Aşiret Mektebi”, **Aşiret Mektep Devlet**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- SAĞLAM, Musa Yaşar: “Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2001, ss. 45–51.
- SAKAOĞLU, Necdet: **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- _____ : “Lütfiye-i Vehbi’de (18. YY) Çocuk Eğitimi İle Görüşler”, **Çocuk Kültürü**, (Editör) Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- SAKAOĞLU, Saim: “Geleneksel Fıkra- Modern Fıkra” **Milli Folklor**, Sayı 97, 2013, ss.70–75.
- SAMİ, Şemsettin: “Kadınlar”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile

- Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 3, 1993, ss. 1028–1032.
- SOFUOĞLU, Ebubekir: “Yetimler İçin Alınan Bazı Sosyal Tedbirler”, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Editörler) Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Umut Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss.49–58.
- SOMEL, Selçuk Akşin: **Osmanlı’da Eğitim Modernleşmesi (1839–1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, (Çeviren) Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- ŞAFAK, Nurdan: “Giriş”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Editörler: Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9-17.
- _____ : “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimsesiz Çocuk Olmak”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, Editörler: Haşim Şahin, Nurdan Şafak, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 136-140.
- ŞAHİN, Zehra: “1839-1841 yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 1295-1304.
- ŞANAL, Mustafa: “Süleyman Paşazade Sami Bey’in Okulda Ödül ve Ceza Vermeye İlişkin Görüşleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, 2002, 115–126.
- ŞİMŞEK, Hüseyin: “XIX Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, 2001, (Çevrimiçi) http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/simsek.htm, 7 Ağustos 2015, s. 1.

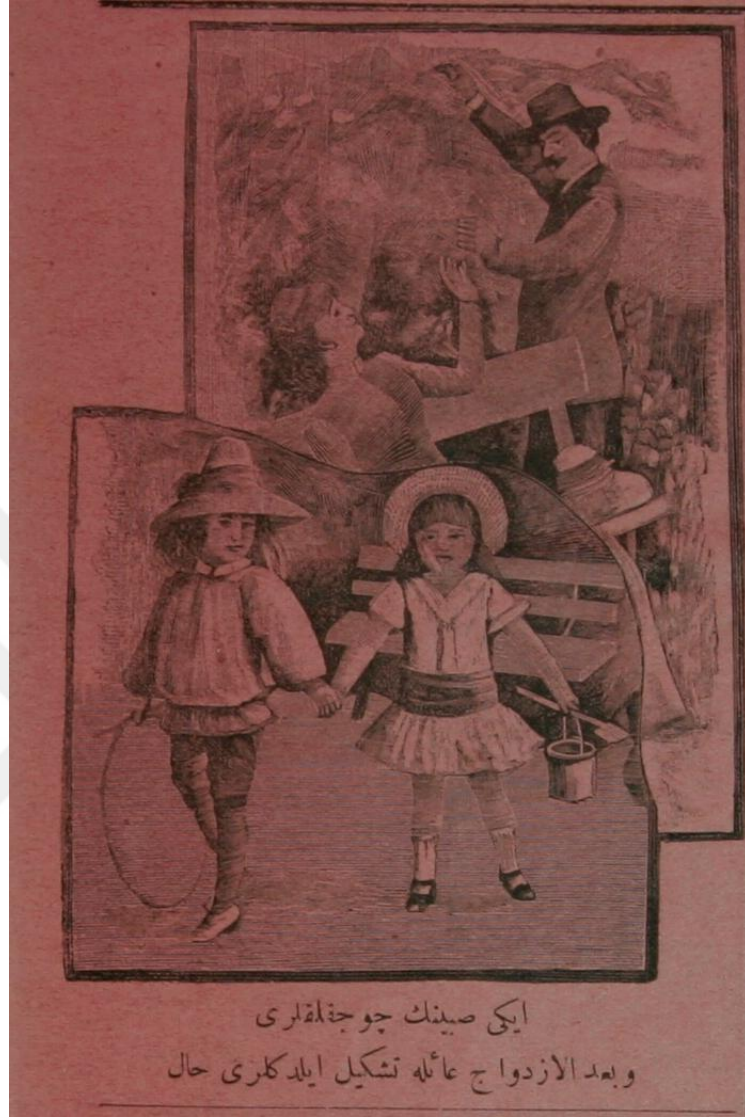
- ŞİMŞEK, Sabite: **1909 Bursa Sergisi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- TABAKOĞLU, Ahmet: “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 1, 1992, ss. 92–96.
- TARAKÇI, Celal: **Muallim Naci Efendi ve Eserlerinden Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- TEKÇAM, Mitat: **Osmanlı Eğlence Kültüründe Mesire Yeri Olarak Kâğıthane**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006.
- TEPEBAŞILI, Fatih: **Fabl ile Eğitim**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2011.
- TOKER, Şevket: **Süleyman Nesip Hayatı ve Şiirleri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2001.
- TOMBUŞ, Nazmi: “Çorumdaki Eski Eğlence ve Oyunlarından Top Oyunu”, **Türkiye’de Çocuk Oyunları Derlemeler**, Editörler: Bekir Onur, Neslihan Güney, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Cilt 1, 1992, ss. 22–59.
- TÜRKMEN, Mustafa Nuri: “Osmanlıda Av Seferleri”, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Sayı, 2009, ss.

- TÜRKYILMAZ, Dilek: “Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine”, **Milli Folklor**, Sayı 81, 2009, ss. 40–53.
- TÜTÜN, Gönül: “Tarihi Eyüp Oyuncakları”, **Müzeler, Oyunlar, Oyuncaklar ve Çocuklar**, (Editör) Dilek Maktal Canko, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2014.
- UÇAR, Zofie: “XIX. Yüzyıldaki Avrupa Seyyahlarının Gözüyle Osmanlı’daki Mesire Kültürü”, **Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, 2013, ss. 75-89.
- UÇMAN, Abdullah: **Muallim Naci: Hayatı-Kişiliği-Eserleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1998.
- UNGAN, Suat: “Fabl Türünün Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Günümüzde Bu Türden Yararlanma Olanakları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, ss. 105–114.
- UNGAN, Suat, YİĞİT, Fadime: “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Süreli Çocuk ”, **Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi**, Sayı 10, 2014, ss. 184–198.
- UŞAKLI, Hakan: “Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, 2013, ss. 195–208.
- URAZ, Murad: **Muallim Naci: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar**, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938.
- ÜNAL, Uğur: **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştüleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, GENÇ, Serdar: “XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, **Turkish Studies**, 2007, ss. 227-246.

- YALÇINKAYA, Tosun, SAKİN, Ahmet: “Geleneksel Oyuncaklarımız ve Eyüp Senti”, **I. Halkbilim Sempozyumu“Halk Biliminde Çocuk “ Bildiriler Kitabı**, Eskişehir Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2005.
- YAMAN, Havva Sena: **Eski Harfli Dergilerden “Çocuklara Mahsus Gazete” Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.
- YANGİL, Muharrem Kürşad, KERİMOĞLU, Caner: “Bilmecelerin Eğitimde Rolü ve Önemi”, **Eğitim Bilimleri Araştırması Dergisi**, Sayı 2, 2014, ss. 341–354.
- YARDIM, Mehmet Nuri: **Tanzimat’tan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- YAZICI, Nesimi: “Osmanlı Sosyal Hayatında Bir Kesit: Tanzimat Dönemi’nde Mesire”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3-4, 1999, ss. 75-89.
- YERASİMOS, Marianna: “16-19. Yüzyıl Gravür ve Sulu Boyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Editör: Bekir Onur, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- YÜKSEL, Murat: **Trabzonlu Şair İstanbul Safa**, Trabzon Türk Ocağı Yayınları, Trabzon, 1989.
- ZENGİN, Zeki Salih: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1839–1876)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.

EKLER

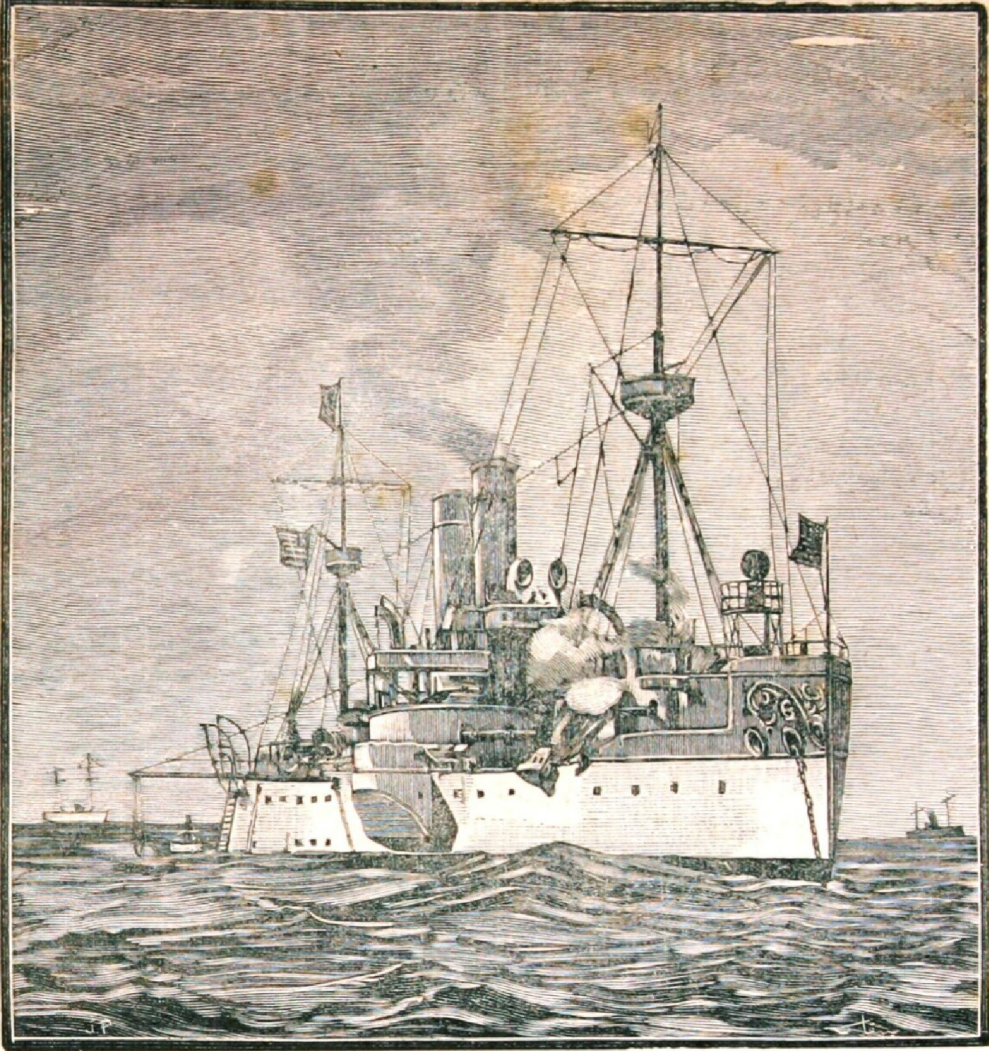
(Ek 1: “İki Sabinin Çocuklukları ve Ba’de’l-İzdivaç Aile Teşkil Ettikleri Hal”,
Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 104, s. 4)

(Ek 2: “Alafranga Raksı”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 172, s. 8.)

(Ek 3: "Mektebe Gidiyorlar", Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 110, s. 4)

کوما اطه سنده کاشن هاوانا شهری ایماننده قضاء غرق اولان مجتمعه امریقانک ماین نام ذرهلیسی

(Ek 4: “Küba Adası’nda Kâin Olan Havana Şehri Limanı’nda Kazaen Gark Olan Müctemi’a-i Amerika’nın Mayn-ı Nam Zırhlısı”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 115, s. 8)

عمل اداره می

سرکچیده تراموای جاده سنده
(خانمده مخصوص غزتر)

اداره خانه سیدر .

امور اداره و تحریریه ایچون
صاحب امتیاز ابن الحقی طاهر
پک نامه سراجیت اولنور .

الی نسخه برسته لک اعتبار ایدلشد
غزتره مزک اسکی نسخه لرتک

فیثالی ده اون پاره در .

نسخه می ۱۰ پاره در

هر مفید، مخصوص

خبرنامه

۱۳۴
۱۳

بدل اشترا

سه ک آونه بدلی هر نسخه
اداره خانه دن آلتقی و بدلی بروجه
پیشین تأدییه اولتقی شرطیه
استانبول ایچون اون اقامتگاهلره
کوندرلک شرطیه بکرمی بش،
طشره ایچون کدک بدلی پیشین
کوندرلک شرطیه مع پوسته اجرئ
سه لکی بکرمی بش، الی آیلنی
اون بش فروشدر، ممالک اجنبیه
ایچون سه ک آونه الی فراتقدر .

نسخه می ۱۰ پاره در

ذکور و انان اطفال و طنک تهذب اخلاقه و توسیع معلوماته خادم اوله رق شمدبک هفته ده بردفمه چیقار

ایکنجی سه

وهرشیدن بحث ایدر عنانی غزتره سیدر

نومرو ۱۰۲

فی ۱ کانون ثانی سنه ۱۳۱۳

(بجشنیه)

فی ۲۰ شعبان سنه ۱۳۱۵

مکافات

مکافاة، ابراز ایدیلان حسن خدمت و صدقتک
نشانه تقدیریدر .

مکافاة امرنده خیس اولوق انکسار شوق و غیرتی
موجب اوله جفی جهنله بیوک بر حقمزقدر .

مکافاة، الیبوک برواسطه تشویق و غیرتدرکه موهوم
اولان تفکراتی، پک کوچ کورینان معاملاتی تسهیل ایدر .

وله رسان عقول اولان مخترعات مهمه، حیرت ده افکار
جهان اولان کشفیات و موقوفیات عظیمه هب مکافاة

و تشویقات سایه سنده تیسر نمای حصول اولمشدر . نائل
مکافات و مظهر تقدیرات اولوق املیه کوریلان بر فعل

مکافاتسز قالور ایسه فاعلی بالطبع عطالت و بطائنه سوق
ایدرک بر ایکنجیسنه تشبیدن آنی منع ابله برابر فعالیت

طبیعیسنه بیله ایرات کللال و فتور ایلر .

مکافاة، اولیه بر مؤثر واسطه تشویقدرکه سجایای
فطریه انسانیه اوزرنده بیله اعمال نفوذ ایدر مثلا :

فضائل طبیعیدن اولان «جسارت و شجاعت» ی تزید
و تنقیص خصوصنده بیوک، حقیقه پک بیوک بر تأثیرتی
واردر .

سلاملق رسم عالیسی

خلیفه رسول اکرم ، شهر یار اقدس و ارحم ،
امیر المؤمنین کرمکار ، بادشاه عالی کردار ولی نعمت
بی متمز ولی نعمت عالم اقدمز حضرتلری بکن جمعه
کمال اجلال و نباهت ابله (حمیدیه) جامعشریفته عن یمت
و فریضه مقدسه صلاک اداسنی متعاقب بینه و ففور
احتشام و شوکتله سرای هایون ملوکانه لرتنه معاودت
بیورمشدر .

شهریار کرمکار بادشاه جلیل الانار اقدمز حضرت-
تلری عز یمت و عودت معالی منقبت شاهانه لرنده
ابستاده مواقع تعظیم و احترام اولان عساکر شاهانه
و تبعة صادقه ملوکانه لرینی سلام ممرت انجام هایونلریله
غریق لجه شادی و مفخرت ایلمشدر .

دائرة مخصوصه ده حاضر بولنان معتبران اجانب حقنده
بالواسطه التفات معالی درجات حضرت شهر یاری بیدریغ
و سزاوار بیورمشدر .

چو جنتی لہ فحضور غزنیہ

ذکور و انات الخفال وطنک تہذیب اخلاقہ و توسیع معلوماتہ خادم اولہرق سمدلک ہرہفتہ بخشنہ کونلری جبقار
نومرو ۱۷۷ و مرشدین بخت ایدر مصور عثمانلی غزنیہ سیدر در دہشی جلد

فی ۱۲ ربیع الاول سنہ ۱۳۱۶ لسخہ سی ۱۰ بارہ در ۸ فی تموز سنہ ۱۳۱۵

بذل اشترای

سنہ لک آہونہ بدلی ہر نیکہ ادارہ خانہ دن آلتق و بدلی بروجہ
پیشین نادبہ اولتق شرطیہ استانبول ایچون اون . اقامتکارہ
کوندولک شرطیہ بکری بش ، طمرہ ایچون کدک بدلی پیشین
کوندولک شرطیہ مع پوستہ اجری سنہ لکی بکری بش . النی ایلی
اون بش غروددرہ ممالک اخیہ ایچون سنہ لک آہونہ النی فراتقدر .

ایسلہ مولود مسعدت آلود رسالتپاہلری نہ مصادق
اولدیبی جہتہ جوامع و مساجد شریفہدہ ایفای عبادات
و ثناعات و متارہ لردہ دہ ایقصاد قادیل اولہرق پادشاہ
عالم ، سبب سعادت امم اندمہر حضرتلری نیک تراید عمر
و نایف و توا فر شان و شوکت ملوکانہ لری دعوات
پیریایی عموم طرفقدن عن صمیم الجسان ایصال بارکاہ
خدای منان قلمشدر .

ہان جناب حق ولی التعمت اقدس و اعظم پادشاہ
جلیل الہم افدمہر حضرتلری نی مادام العالم تحت عالی
بخت عثمانیہ برقرار بیورہرق بویہ نیچہ ایام مقدسہ نیک
ادراکنہ موفق بیورسون دعوات مخصوصہ سبیلہ
(چو جقارہ مخصوص غزنیہ) عتبہ فلکمرتبہ حضرت
شہربازی بہ عرض تبریکات عبودیت غایانہ جرأت ایدر .

مطبعہ و محل ادارہ سی

سرکہ جیدہ تراموای جادہ ستدہ (خاتمہ لہ مخصوص غزنیہ)
مطبعہ و ادارہ خانہ سیدرہ امور ادارہ و تحریر بہ ایچون
صاحب امتیاز ابن الحق طاہر بک نمثہ مراجعت اولنور .
الی نسخہ برسنہ لک اعتبار ایدلشدر .
غزنیہ نیک اسکی نیکلری نیک فیثائی بکری بارہ در .

سلامتق رسم عالیسی

شہر یار عالیہ ، پادشاہ مکارم اکتاہ ولی التعمت
نی متمیز ولی التعمت عالم افدمہر حضرتلری کچن
جمہ کمال شوکت و شان ایلہ (حیدریہ) جامع شریفہ
یالمریمہ فریضہ مقدسہ صلاتی ادا ایامشیلر و بہ و فور
اقبال و اجلال ایلہ سرای سعادت احتوای ہایونلری نہ
معاودت بیورمشلردر .

شب ولادت مسعدت آیت حضرت

رسالتپاہی

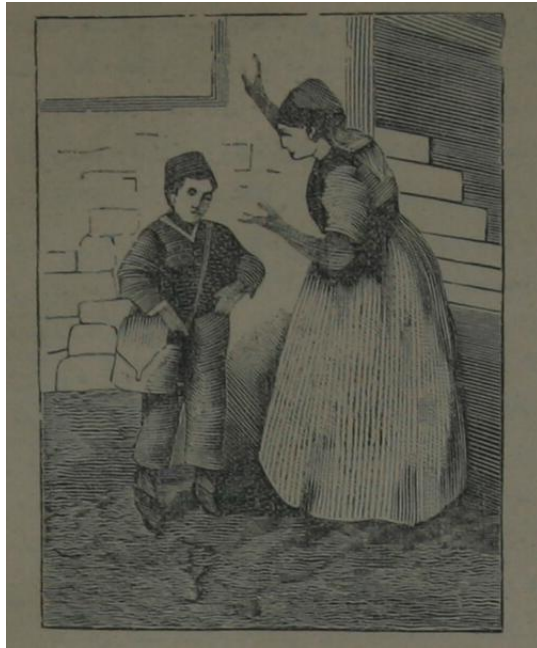
حبیب صانع کائنات ، نبی صاحب معجزات علیہ
اکمل الصلاة و التحیات افدمہر حضرتلری نیک دون کیچہ

(Ek 7: “Denizde Şenlik”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 101, s. 5.)

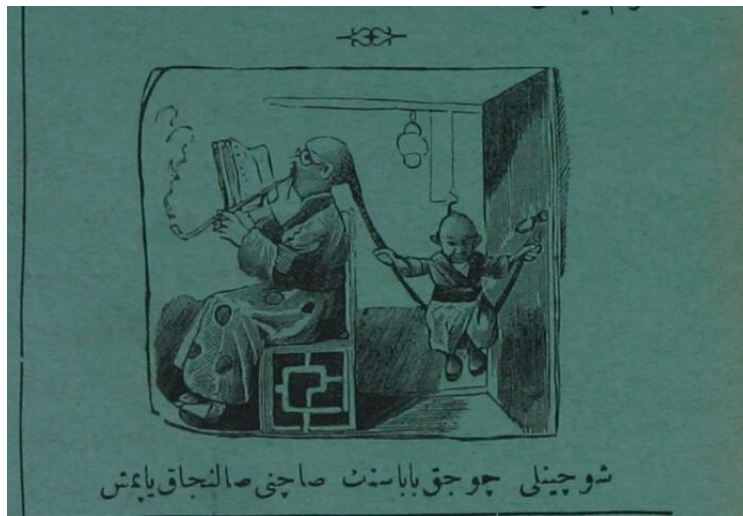
(Ek 8: Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 162, s. 8.)

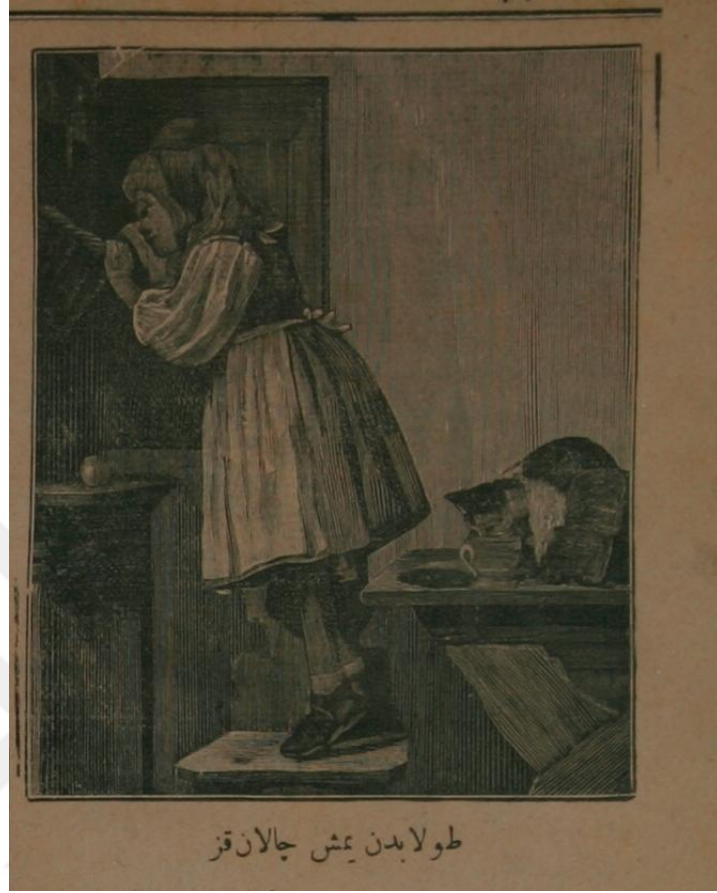
(Ek 9: Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 166, s. 8.)

(Ek 10: “Tersane-i Amire”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 199, s. 5.)

(Ek 11: “Şu Çinli Çocuk Babasının Saçını Salıncak Yapmış”,
Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 111, s. 5.)

(Ek 12: “Dolaptan Yemiş Çalan Kız”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 118, s. 8.)

(Ek 13: “Oyun”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 184, s. 8.)

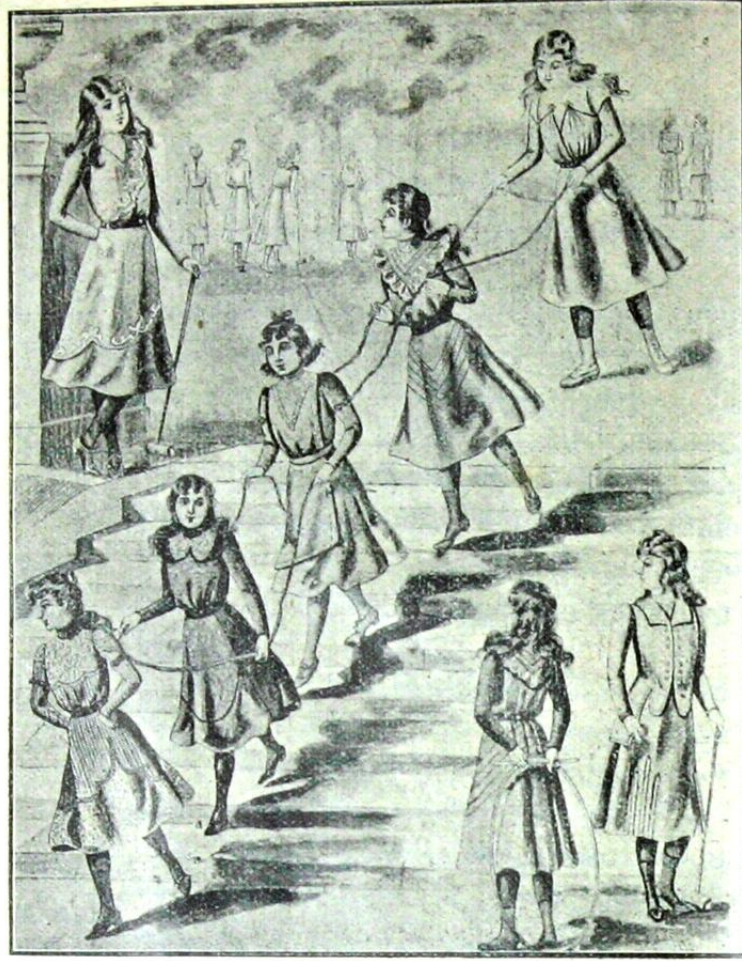
صالحیق اکنجهسی

(Ek 14: “Salıncak Eğlencesi”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 113, s. 5.)

آمان بن شمعی مکتبه نصل کیدهیم فورتنه دن
فسمده اوچدی، شمسیه مده قیرلدی!

(Ek 15: “Aman Ben Şimdi Mektebe Nasıl Gideyim Fırtınadan Fesim de Uçtu,
Şemsiyem de Kırıldı!”, Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 149, s. 8.)

جناستيق اويوني

(Ek: 16: “Jimnastik Oyunu,” Çocuklara Mahsus Gazete, Sayı 193, s. 5.)